

Бойка Цигова

Драконът в японското изкуство

Бойка Цигова

Драконът в японското изкуство

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“
София, 2016

Тази книга се издава с финансова подкрепа на
Мицубиши Корпорейшън
и Фонд „Научни изследвания“ в СУ „Св. Климент Охридски“
(по Договор № 102 от 17.04.2015 г.)

Mitsubishi Corporation

Mitsubishi Corporation supports this publication

© 2016 Бойка Цигова
© 2016 Борис Цигов, художник на корицата
© 2016 Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

ISBN 978-954-07-4121-5

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор

I. Драконът в китайската и японската култура 9

Произход и ранни изображения на дракона в Китай и Япония....	11
Видове, символика и иконография.....	16
Цветовете на дракона.....	23
Драконът и природата в Китай и Япония	24
Изображения на дракона в ритуални празненства и фестивали....	35
Илюстрации.....	41

II. Видове и изображения на дракони, свързани с японската митология и фолклор..... 67

Рю:о: 龍王/Rю:джин 龍神	71
Тойотамахиме 豊玉姫 /Отохиме 乙姫	73
Ямата но ороchi (八岐の大蛇 или 八俣遠呂智 или 八岐大蛇).....	78
Кудзурю: (九 頭 龍).....	82
Мидзучи (蛟 или 虬).....	83
Кийохиме (清姫).....	86
Нуреонна (濡 女).....	89
О Гончъо (おごんちょ).....	91
Дзенньорю:о: (善如龍王 или 善女龍王).....	92
Бендзайтен (弁才天, 弁財天)/Угабендзайтен 宇 賀 弁 財 天.....	94
Курикара рю: (俱利迦羅 龍) / Курикаарю:о: (俱 利迦羅 龍王)	97
Йофуненуши.....	99
Илюстрации.....	101

III. Драконът в класическата японска живопис и декоративно изкуство 111

Драконът в живописта на школата Кано: (狩野派)	115
Драконът в жанра укийо:-е (浮世絵)	117
Кацушика Хокусай (葛飾北斎).....	117
Творби от други майстори на укийо-е	121
Изображения на дракон с други техники и форми на изящно и декоративно изкуство	125
Хитофудерю: (一筆龍).....	125

Иредзуми (入れ墨)	125
Коте-е (こて絵)	126
Мокумегане 木目金	127
Илюстрации	129
IV. Изображения на дракон в японските храмове	151
Драконът в шинтоистките светилища	153
Драконът в будистките манастири	158
Илюстрации	165
V. Драконът в приложните изкуства на съвременна Япония	179
Дракони в паркови и инфраструктурни обекти	181
Дракон и ритуални предмети	182
Дракони в бита, модата и офиса	184
Дракони във филми и телевизионни сериали	186
Илюстрации	187
В заключение	201
Използвани и цитирани източници	203

Предговор

Японското изкуство е един разнообразен и необичаен свят на художествени образи и форми, с които японците илюстрират своя самобитен светоглед и начин на живот.

Известно е, че още преди хилядолетия образът на дракона се е появил в съзнанието на человека и до днес продължава да владее въображението му. Макар и да няма открити останки, които да доказват, че такова животно е съществувало на земята, драконът заема особено място в културите на всички народи по света. Анализът на причините за това явление е предмет на по-широко и задълбочено изследване, свързано с духовната нагласа, традициите и особеностите на светогледа на всяка от културите, породили образа на това митологично същество.

С оглед на многобройните въплъщения и изображения на дракони в японската култура, в тази книга вниманието ще бъде насочено само към някои по-характерни образци на класическите изобразителни и на приложно-декоративните изкуства на Япония.

Благодарение на богатото разнообразие от изображения на дракони в класически и съвременни творби на японски художници и образци на изящни и приложни изкуства в Интернет, като източници на илюстративния материал са използвани предимно електронни сайтове.

За разлика от цветните илюстрации, които са групирани в отделни подраздели в края на всяка от главите, черно-белите илюстрации са разположени в текста със собствена номерация като „фигури“.

При транскрипцията и/или транслитерацията на имена, термини, представени с кирилица, квантитетът на гласните (преди всичко удължаването) е отразен чрез двоеточие след съответната гласна, а при съгласните – чрез

редупликация на съответната съгласна. При изписването на имената на личности като художници, писатели или режисьори от древността, от класическите периоди и тези, творили до средата на XIX в., е спазен редът, възприет в японската традиция – на първа позиция е фамилията (или артистичният псевдоним), следвана от собственото име (или артистичния псевдоним, който замества собственото име). Имената на личностите от периода на Новото време и съвременността са изписани в последователност първо собствено и след това фамилно име.

*I. ДРАКОНЪП
В КИЛДАЙСКАПА
И ЯПОНСКАПА КУЛПУРА*

♦ Произход и ранни изображения на дракона в Китай и Япония

Драконът е сред съществата, чиито изображения се свързват с китайската и японската култура от най-дълбока древност.

Сред изследователите на китайския фолклор засега не съществува окончателно становище относно произхода на китайския дракон. Някои палеонтолози са на мнение, че „интерпретацията на динозаврите като аналог на дракони датира от преди повече от две хиляди години“ (Дун, 1988: 9)¹. От друга страна, откритите в Китай древни вкаменелости и кости на динозаври все по-често са повод за редица предположения в научните дискусии по този въпрос.

Най-ранни сведения за дракон в китайската култура се откриват в „Книга на промените“ („Идзин“)². В пътеписите на известния китайски будистки монах Фасиен 法顯 (337–422), който по време на своето дълго пътешествие по „Пътя на коприната“ от Китай към Индия преминавал през високи планини, покрити с вечен сняг, се споменават срещи с „отровни дракони“. Не се откриват коментари относно това определение, но вероятно то е израз на емоция, свързана с изключително тежките, опасни за живота условия, при които се е наложило да се лута групата пътешественици. Описвайки след това пребиваването си в Цейлон (Шри Ланка), Фасиен съобщава, че „в това царство живеят само дракони и демони“ (Хеннинг, 1961: 44–54). Може да се предположи, че силно впечатлен от богатата фауна и огромното разнообразие на влечуги, китайският пътешественик е сравнявал с дракон оби-

¹ Виж: <http://www.genesispark.com/exhibits/evidence/historical/dragons/>

² Източник: <http://dragonet.narod.ru/gilded/52.html>

таващото Цейлон най-едро съвременно влечуго в света – соленоводния или естуарен крокодил (*Crocodylus porosus*).

Това предположение намира известно потвърждение в книгата на професора по антропология Дейвид Джоунс „Инстинкт за дракони“ (Джоунс 2000: 1–25). Мнението на автора е, че драконите са смесица от големите праисторически хищници – динозавър-раптър, змия, и че от съчетаването на образите на тези страховити животни се е породило художественото изображение на дракона. Джоунс приема неоспоримия факт, че в източните култури (включително и в японската) драконът има множество съществени различия от европейския и предлага свои виждания относно причините за различното отношение към дракона, който на Изток е символ на доброто и дори емблема на императорската власт, а на Запад в повечето случаи е олицетворение на злото и хаоса (Смит 2002: 123–124).

Подробен анализ на източниците на теорията за произхода и идентификацията на дракона с *нагите*³, както и научна обосновка на различията между китайския и японския дракон от гледна точка на видовете и символиката въз основа на множество извадки и цитати от китайски и японски митологични и литературни текстове предлага Маринус Уилям де Висер (1876–1930)⁴ в книгата си „Драконът в Китай и Япония“.

Изследователският труд на Доналд Макензи „Митове на Китай и Япония“ и по-конкретно главите, посветени

³ Митологични същества в индуизма и будизма, обитаващи пещери и водоеми на земята, под земята или под водата и изобразявани като змии с човешки глави.

⁴ Учен, занимаващ се с изследвания на японската култура в Холандия.

на „драконови фолклорни сюжети“ (Макензи 2005: 76–95) и „японски богове и дракони“ (Макензи 2005: 345–357), представлява също богат източник на информация и разсъждения по темата за дракона както в Китай, така и в Япония.

Известно е, че най-ранните изображения на дракон или драконови мотиви върху каменни, глинени и нефритени съдове или амулети са открити в редица археологически обекти на Китай и се свързват с периодите, обхващащи неолитните култури (VII–III в. пр. н. е.)⁵, (ил. 1.) През 1988 г. в Пуян, провинция Хънан, сред разкопките на комплекса от неолитни погребения Xishuipo 西水坡, в една от погребалните ниши са открити направени като мозайка от бели черупки изображения на дракон и тигър, положени до човешки скелет (ил. 2). Учените са установили, че гробът датира около 5300 г. пр. н. е. и е свързан с културата Яншао (V–III в. пр. н. е.). Някои археолози предполагат, че погребението е на високопоставен владетел, други – че е на велик шаман, а фигурите на дракон и тигър са предназначени да го охраняват.

Съществуват предположения, че първите изображения на дракони в Япония се появяват в керамиката от края на епохата Яйои 弥生時代 (300 г. пр. н. е.–300 г.) (Аракава 2000: 143), свързани с ритуали за осигуряване на добра оризова реколта и вероятно пресъздават вярата на хората в божествената сила на дракона – владетelin на водата, контролиращ природните явления като дъжд, засуха или градушка. Древните ритуали за благоприятно време включвали танцови изпълнения и

⁵ Синлунуа (6200–5400 пр. н. е.), Яншао (5000–3000 г. пр. н. е.) и Хуншан (4700–2900 г. пр. н. е.).

песни, сред които песента молитва амагои ута („песен за дъжд“)⁶.

Пример за най-древните изображения на дракона в китайската култура са амулетите от епохата на династията Шан, с изображения на фигури под формата на тотеми. Сред тях са артефактите „дракон-свиня“ от епохата Сансинтуей (2800—800 г. пр. н. е.), които имат форма на свито в кръг същество с глава, наподобяваща главата на прасе (ил. 3). Често амулетите са конгломерати от различни други животни, а с течение на времето различните комбинации между изображенията е довело до създаването на образа на дракона като отделно същество, съчетаващо части от няколко животни.

Подобно на китайския, японският дракон е древно митично създание, чийто образ съчетава части от телата на различни животни. В повечето случаи в живописта и скулптурата драконът се изобразява с глава на камила, рога на елен, очи на демон или заек, с люспи на шаран, корем на мида, лапи на тигър, нокти на орел и мустаци, рогоподобен израстък върху горната част на главата (ил. 4), благодарение на който според преданията той може да се рее в небесната шир⁷.

Разглеждайки само част от огромното множество изображения на дракони в китайското и японското изкуство, можем да разберем, че една от основните разлики между тях е преди всичко броят на пръстите на лапите им. Китайският (ил. 7) е с 3, 4 или 5 пръста със (или без) нокти, а японският – с 3 или 4 (ил. 8). В японската фолклорна традиция съществува древна легенда, според която пър-

⁶ Виж: <http://www.animelyrics.com/doujin/teamos/amagoiuta.htm>

⁷ Това описание е общо и се отнася предимно за традиционните китайски и японски изображения.

вият дракон се появил в Япония и бил с 3 пръста на всяка лапа. Когато започнали да се придвижват на запад, в Корея и Китай, на лапите им израснал още по един пръст.

От своя страна китайците са убедени, че родината на дракона е Китай⁸ и че този най-древен дракон е бил изначално с 5 пръста (в някои случаи с 4), а придвижвайки се на изток, постепенно е останал с по-малко пръсти. Драконите с 5 нокти са символ на императорите (пет е броят на петте елемента (според китайската философия), драконите с 4 нокти представляват крале, принцове и някои високопоставени служители, драконите с 3 нокти се свързват с обикновените китайци (през династията Мин). Тъй като Корея и Япония (както и други страни от региона) имали само титлата цар (а не император, както в Китай), те имали право да се идентифицират само с драконови изображения с четири нокти⁹. В азиатската митологична традиция в най-общ план на традиционна символика се открояват следните видове дракони: пазители на бого-ве и императори; дракони, които контролират вятъра и дъжда; земни дракони, които контролират реките и моретата; пазители на скрито съкровище; и царят на драконите (Лунуан 龍王).

⁸ Независимо от различните версии на легендите, историците и изследователите на източните митологии, сред които Маринус У. де Висер, Николай Й. Конрад и др., считат, че най-древни са именно китайските дракони.

⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Chinese_dragon; <http://www.hubert-herald.nl/NihonSymbols.htm>

♦ Видове, символика и иконография

В културното пространство на Китай и Япония съществуват множество видове дракони. Те се класифицират предимно в зависимост от конкретни символни значения и/или от производни на тези значения определени атрибути.

В китайската култура драконът се смята за силно и интелигентно същество, символ на висшата власт – китайските императори, политически лидери и прославени воини. Той е слънцето, светлината и небето, олицетворяващи мъжката сила – Ян. Според средновековния китайски учен Лу Диан (1042–1102) „*нито едно от животните не е толкова мъдро, колкото драконът. Не е измислица неговата благодатна мощ. Той може да бъде по-малък от малък, по-голям от голям, по-висок от висок и по-нисък от нисък.*“¹⁰

От древни времена китайските дракони се възприемат като аналог на космическата енергия Ци. Тя е най-мощният символ на благополучие в китайския пантеон от символи. От тази гледна точка според китайските учени драконите са категоризирани както следва: „Небесният дракон“ (кит. *тиенлун*; яп. *тенрю*: 天龍) пази дворците на боговете и символизира свръхестествената, безкрайна иечно обновяваща се мощ на небесата. Шънлун 神龍, „Божественият дракон“, контролира промените във времето. Фуцанлун 伏藏龍, драконът на подземния свят, пази подземните природни богатства и заровени съкровища. Неговият полет към небето се идентифицира с изригването на вулканите. Символиката

¹⁰ <http://www.amnh.org/exhibitions/mythic-creatures/dragons-creatures-of-power/asian-dragons>

на „Земния дракон“ – Дилун 地龍, който властва над изворите и реките, е пряко свързана с духа на промените в ритъма на природата, пролетта и началото на живота. Китайските дракони могат както да бълват огън, така и да контролират водната стихия и да превръщат пострадали от сула територии в плодородна земя. „Крилатият дракон“ – Инлун 應龍, или „Отзовчивият дракон“, е един от най-древните, които според легендите можели да летят, и вероятно затова се изобразява с крила. Според китайската традиция е повелител на дъжда и верен покровител на митичния китайски император Хуанди 帝黃 („Жълтият император“), който според легендата възкръсва след смъртта си, като се възнеса на небето на гърба на дракон¹¹. Благодарение на тази легенда китайският дракон се превръща в символ на императора и държавническата власт, а китайците, които считат Хуанди за свой и на страната си прародител, наричат често себе си „деца на дракона“. Летящият дракон се изобразява с пет пръста, с глава насочена на юг и опашка – на север. Дзяолун 蛟龍, или „Водният рогат дракон“, е символ на могъществото. Подобен на него е Панлун 蟠龍 („виещият се дракон“), който е воден, речен или езерен дракон. Неговият образ е древен мотив в китайското изкуство. Изобразен е както на флага (ил. 9), така и като детайл от трона на императора (ил. 10) през последната китайска династия Цин (1644–1912)¹².

В японския език има няколко названия за „дракон“¹³, но основни са *рю:/ръо:* / *тацу* (изписвани с йероглифите

¹¹ Извинчник: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

¹² Относно други класификации на видовете китайски дракони виж още: <http://anashina.com/vidy-drakonov/>

¹³ В някои от класическите китайски енциклопедични текстове, проучвани от японските учени до и през периода Едо (1603 – 1868),

龍 и 竜 (ил. 5, ил. 6) и тацу/шин (辰). Видовете японски дракони с наименования, включващи морфемата „рю.“ са с будистки произход. Японският дракон традиционно е свързан по-скоро с морето и океана, отколкото с дъжд. Срещат се предположения, че причината за това е, защото в сравнение с Китай, в Япония има по-малко уязвими на засуха части от територията и хората нямали повод да се прекланят пред дракони, изпращащи дъжд.

Подобно на китайския, японският дракон също е символ на императора, на силата на властта и духовната мъдрост. Суйрю: („Воден дракон“) може да бъде сравняван с един от китайските царе – владелини на морето¹⁴ и дъждъ. Сейрю: („Лазурният дракон“) (ил. 11) е един от четирите небесни символа в китайския зодиак¹⁵. В Япония символизира пролетта и обновлението на живота в природата. Карю: (ил. 12) е дребен дракон, който се изобразява предимно с яркочервен цвет и символизира огън. Ханрю: е гигантски дракон и се изо-образява с много цветове и лентоводни орнаменти по тялото (ил. 13). Японският дракон Фукурю е драконът на късмета. Образът му и неговата символична конотация съвпадат със символиката на седемте японски божества на щастие и просперитет – *шичифукуджин*. Не случайно ладията на богатството на тези божества на късмета най-често се изобразява като дракон (ил. 14). Синкретичните символни образи на *шичифукуджин* се зараждат в лоното на духовните традиции на брахманизма, будизма, таоизма

йероглифните изписвания на названията на някои от китайските разновидности на дракони са се прочитали на японски и като „мидзучи“. (Източник: <https://en.wikipedia.org/wiki/Mizuchi>); Коджиен 広辞苑 (1987).

¹⁴ Отнася се за „царят на драконите“ – Лунуан.

¹⁵ Виж следващия параграф.

и шинтоизма в Индия, Китай и Япония¹⁶. В японската култура те придобиват широка популярност през епохата Муромачи 室町時代 (1336–1573) и особено през епохата Едо 江戸時代 (1603–1868). Идеята за обединяването им (през XVII в.) в една обща група е на японския монах Тенкай 天海 (1536–1643) и е пряко свързана със символиката на числото седем¹⁷.

Както в китайската, така и в японската митологична традиция драконът е едно от четирите легендарни същества (*шишин/шиджин* 四神) (ил. 15). Те охраняват четирите посоки на света, чиято символична функция е да отблъскват злите сили. Пазителят на Изтока е зелен/син дракон (кит. *цинлун*, яп. *сейрю*: 青龍); на Запада е бял тигър (кит. *байху*, яп: *бякко* 白虎); на Юга е червена птица/ феникс (кит. *джуцюе*, яп. *судзаку/суджяку*/ *шюджяку* 朱雀), а на Севера – обвита със змия черна костенурка, наречена „Черният воин“ (кит. *сюен-у*, яп. *гембу* 玄武).¹⁸ В Япония, символиката на четирите божествени животни се представя и чрез иконографията на „Четиримата небесни царе“ (*шитенно*: 四天王 или *госе шитенно*: 護世四天王) (ил. 16). Като израз на могъщата им сила да побеждават злите сили те се изобразяват стъпили върху демонични същества *джяки* 邪鬼. В традиционните скулптурни композиции, демоните *джяки* по-

¹⁶ Дайкоутен, Бишамонтен и Бентен са с индийски произход, Хотей, Джороджин и Фукурокуджю са китайски божества, а Ебису – японско.

¹⁷ В Япония самото число 7 е щастливо. Примери за това са: седемте основни принципа в моралния кодекс на самурая – бушидо, честването на седмия ден от раждането на детето, празненствата Танабата, които се организират ежегодно на седмия ден от седмия месец (юли), ритуалът на опело седем дни и след това седем седмици след смъртта на починалия, и не на последно място – вярата в седемте превъплъщения в будизма, който е основен елемент на японската духовност.

¹⁸ <http://www.ryuhodou.com/shishin/shishin.html>

някога се представляват от две фигури – *тенто:ки* 天燈鬼 („демон на небесния светилник“) и *рю:токи* 龍燈鬼 („демон на драконовия светилник“). В японските легенди тези две същества първоначално са били зли, но след като са били стъпкани от *шитенно*: са се омиротворили и в знак на покаяние носят върху главите си фенери, които разпръскват светлината на Буда. Също като джяки те символизират силата на *шитенно*: да отблъскват и побеждават злото¹⁹. Освен пазители на четирите посоки на света те са защитници на будизма и закрилници на човечеството. Иконографията на *шитенно*: асоциира със символиката на *шишин*. Джикокутен 持國天 е царят на Изтока, покровител на нацията и пазител на империята; Дзо:чъо:тен 增長天 – царят на Юга, владетел на духовността, мъдростта и сдържаността; Ко:мокутен 廣目天 – царят на Запада, разпознава злото, наказва грозотата и насырчава стремежа за просветление; Тамонтен 多聞天 – царят на Севера, всичко чува и знае, владее учението на Буда и е едно от седемте японски божества на щастието и късмета (*шичифукуджин* 七福神). В този емблематичен ансамбъл пазителят на Изтока – Джикокутен 持國天, кореспондира със символното значение на дракона от китайската митологична традиция за „четирите небесни пазители на света“.

Както в Китай, така и в Япония изображенията на дракона и феникса (ил. 17) представят идеята за съюза на Небето и Земята, императора и императрицата, за неразривната връзка между противоположностите. В продължение на векове и двете животни са възприемани

¹⁹ <http://www.onmarkproductions.com/html/shitenno.shtml>

като част от символиката на императорския ранг²⁰. В различни произведения на китайското и японското изкуство е представена и епичната битка между дракона и тигъра (ил. 18), която е олицетворение на идеята за единството на противоположностите (Ин–Ян) и съперничеството между Изтоха и Запада.

Подобни са посланията на изображенията на двойка дракони (双龍), взиращи се в огнено кълбо между тях или стискащи с ноктите си магическа перла. Според традиционните представи, когато двата дракона са с гръб един към друг или в кръгово движение, изображението символизира творческо действие, предизвикано от непосредственото влияние на енергийните полета на Ин и Ян. В този смисъл едва ли е случайно изображенията на двойки дракони често да са тема на монументални художествени творби. Те са подобни на картината с два огромни сплели тела дракони на японския художник Джюнсаку Коидзуми, с размери 15,7 м дължина и 11,4 м ширина (ил. 19). Картина е инсталлирана през 2002 г. на тавана в церемониалната зала *хатто* на храмовия комплекс Кеннинджи 建仁寺 в чест на 800-годишнината от откриването му.

В Китай традицията на изобразяването на пазителите в живописта и декоративните изкуства е достигнала разцвет в периода на воюващите царства през ранния период Хан. Художественият ансамбъл с 4-те животни се среща в стенописите на редица древни китайски и корейски гробници. В Япония ценни образци

²⁰ След епохата Мейджи използването на китайската символика на дракона (с пет нокътя) и феникса отпадат като знак в хералдиката на императорската власт в Япония (<http://www.hubert-herald.nl/NihonSymbols.htm>).

на „божествената четворка“ са открити по стените на погребалната камера на гробницата Такамацуудзука кофун²¹ 高松塚古墳 от епохата Асука 飛鳥時代 (538—710) и върху постамента на известния скулптурен ансамбъл „Якуши сандзондзо“ 薬師三尊像 в храма Якушиджи, в град Нара.

В японската будистка иконография царят-дракон Рю:о: се изобразява както самостоятелно, така и в ансамбъл от осем фигури (*хачидай рю:о:*: 八大竜王), ил. 20. Някои от тях (*Нанда рю:о:*: 難陀龍王) (ил. 21), Бананда/Бацунанда 跋難陀, Сакара/Сагара 婆竭羅, Манасу/Манаши 摩那斯 и Дзенниъо: 善女) са описани в текста на „Лотосовата сутра“ („Хоккекъо“ 『法華経』) ²², а образът на Нанда е сред четиридесет и шестте свещени същества в иконописните илюстрации (*хокке мандара*) (ил. 22) на същата сутра.

²¹ Предполага се, че гробницата е от края на VII, началото на VIII в. Открита е през 1960 г.

²² Едно от свещените писания в Махаяна будизма, обект на особена почит в школата Ничирен в Япония.

♦ Цветовете на дракона

Цветовата гама в изображенията на дракона в китайското и японското изкуство обхваща пет основни цвята – синъо, жълто, черно, червено и бяло, както и широка палитра от техни нюанси. Според китайската традиция драконите са родени с цветовете си в зависимост от възрастта и цвета на своите родители.

Синият дракон (ил. 23) е дете на синьо-златни осемстотингодишни дракони. Той е символ на Изтока, изобразява се с наситени, чисти сини или лазурнозелени цветове и е предвестник на настъпващата пролет.

Жълтите дракони (ил. 24) са родени от жълто-златни дракони, които са на хиляда години или по-възрастни. Те са самотни скитници, невидими са, но винаги се появяват в точния момент, когато е необходимо. Жълтият дракон е най-почитаният от всички други.

Черният дракон (ил. 25) е наследник на хиляда-годишен дракон, който е с черно-златист цвят. Черните дракони са символи на Севера и причиняват урагани в резултат на битки в небесата.

Червеният дракон (ил. 26) е наследник на червено-златни дракони, които са на възраст около хиляда години. Той е символ на Запада и много прилича на черния дракон. С полета си той също като черния може да причинява бури в небето. Имат богат спектър на символика: страст, любов,екс, рани, но и плодородие; гняв, агресия, опасност, но и защита.

Белите дракони символизират Юга. Те имат двустранна символика – соларна, като силата на сътворението, святост и чистота, и лунна – като мрачни, свръхестествени сили, смърт и прераждане.

♦ Драконът и природата в Китай и Япония

Изтокът умее да борави с езика на природата, чието съвършенство е издигнато в култ. Това е изграждана от векове способност природата да се приема като неограничен (нито с пространство, нито с време) космос от неща, които имат душа.

Според източните възприятия красиво е всичко онова, което е най-близко до истинската природа на нещата, а красотата и величието на природата на Китай и Япония са основен източник на вдъхновение за художествените изображения в различните жанрове на изкуството, включително и за изображенията на дракона.

Не случайно много планини и местности в двете страни имат название „драконови“ или съдържат в наименованието си думата дракон. Едва ли е възможно да се изброят всички, но ще се спрем на някои от тях, тъй като са привлекателни не само с неповторимите си природни забележителности, но и с духовната и материална култура на двете страни. Сред тях в Китай са както „Планината на дракона и тигъра“ (Лунхушан) (ил. 27) в провинция Цзянси, която се смята за едно от свещените места на даоизма, и „Снежната планина на Нефритения дракон“ (Юлунсюешан), чито живописни хребетни очертания наподобяват змиевидното тяло на дракон (ил. 28), така и знаменитите оризови полета Лунджи, известни с наименованието „Драконов гръбнак“ заради терасите. Те приличат на люспи на дракон, а общият им изглед отвисоко наподобява гръбнак на дракон (ил. 29).

Подобен ландшафт имат и обширните японски терасовидни оризища като тези на остров Шьодошима 小豆

島 (район Сатояма) (ил. 30) и на хълмовете Маруяма, град Кумано, префектура Мие (ил. 31), живописното оризище Широйоне семмайда 白米千枚田, простиращо се по крайбрежието на полуостров Ното в префектура Ишикава (ил. 32), терасираните оризови полета с изглед към океана в Хаманоура, префектура Сага (ил. 33), както и десетки други природни кътчета от територията на Японския архипелаг.

Живописният китайски природен резерват Хуанлун („Жълтият дракон“) (ил. 34) е район с дължина 3,6 км. Известен е със своите стъпаловидни тераси (туфи), множество езера, с различни цветове и форми. Намира се в планините в северозападната част на Съчуан, на около 200 км северно от град Чънду. Територията на резервата включва върхове, отрупани със сняг, каменни планински масиви и ледници. В долината между тях има многобройни езера с различни размери и форми. Те са осияни със златисто оцветени варовикови наноси, които придават на водата блестящо златист оттенък. Благодарение на този природен феномен огряната от слънцето долина, която носи името „Долината на жълтия дракон“, от птичи поглед наподобява златен дракон, изпълзял от планинския лес на припек. Това изключително природно творение е източник не само на възхищение, но и на вдъхновение за много китайски и чуждестранни художници пейзажисти.

С названието „Жълт дракон“ е известна и красивата пещерна система в гористите планини близо до националния парк „Цзандзядзие“ в провинция Хунан и е известна като най-дългата пещера в Азия. Сред петте най-живописни обекта в нея са галерите „Дворецът на дракона“ и „Залата на драконовия танц“, с пъстроцветни гигантски сталактити и сталагмити, разкриващи пред

погледа вълшебствата на неподражаема и мистична природна красота (ил. 35).

Макар и с далеч по-семпли размери и сравнително не толкова уникатни природни дадености, двукамерната пещера „Ивая“ (ил. 36) на остров Еношима в Япония (ил. 37) също е свързана с дракона. Японският фолклор съдържа фантастичен разказ за това, как островното селище Еношима 江ノ島 изниква от океана²³. Според легендата околните малки рибарски селища били измъчвани от силни бури и бедни риболовни сезони. Виновник за нещастията на хората бил петглав дракон – Годзурю: 五頭竜 (ил. 38). Спасението си рибарите дължат на богинята Бендзайтен (弁才天, 弁財天) – господарка на морето²⁴. Тя се спуснала от небето, стъпила върху гърба на дракона и го подчинила с божествена музика, с добротата и красноречието си. След това вдигнала голяма земна маса от дъното на океана – остров Еношима, до гр. Камакура 鎌倉市, който станал нейно жилище. Драконът се влюбил в красивата богиня, но тя го отхвърлила като наказание за нещастията, които той причинил на хората от околността (Муцу 2002: 321–327). За да изкупи греха си, драконът станал закрилник на местните рибари, а за да бъде вечно до любимата си и в знак на дълбоко покаяние, драконът се превърнал в скален хребет на острова. На територията му има множество скулптурни изображения на дракон, а статуята на дракона в пещерата Ивая (ил. 39) е свещено

²³ В: Еношима енги 『江嶋縁起』 – история на храмовете и светилищата на остров Еношима. Текстът е написан на китайски език от японския будистки монах Кокей през 1047 г.

²⁴ По- подробно за Бендзайтен във фолклора и изображенията ѝ в японското изкуство – в следващата глава.

място на поклонение. Всеки, който плесне с ръце пред тази статуя, ще бъде обгърнат с мигащи светлини и звук от гръмовица.

Загадъчни очертания на планински била, прозиращи през ефирна завеса от мъгла или покрити с пелена от пухкави облаци, виещи се сред скалисти каньони реки и множество причудливи естествени форми на местности в Япония, също са свързани с драконовия образ. Повечето от природните форми с планински тип представляват невисоки възвишения и/или ниски планини с по-високи върхове. „Драконовата планина“ в провинция Харима, увековечена от Утагава Хирошиге в творбата му „Харима тацуяма“ 播磨竜山 (ил. 40), завладява въображението с гънките на билата си, заоблените върхове и скалистите речни проломи. Определението „драконови“ е част от името на планината Тацуяма/Рю:дзан 竜山 (312 м) в Идзуо, префектура Шимане 島根県, и на змиеобразния планински хребет Рю:гатаke 竜ヶ岳 („Драконов връх“) (ил. 41), който се извисява над езерото Мотосу 本栖湖, в западния край на планината Фуджи 富士山. Пътят до върха на билото е стръмен и труден, а усещането при достигането му прилича на катерене по гръб на дракон.

Друга, много по-малка и ниска планина, но с име на дракон – Тацуяма 竜山 (92 м) до гр. Такасаго 高砂市 в префектура Хього 兵庫県, се използва като каменоломна (ил. 42) за добиване на качествен и лесно обработващ камък (*тацуяма иши* 龍山石), от който още от древността, през периода Ко:фун 古墳時代 (250–538), са били изграждани каменните урни в погребалните могили Кофун 古墳. Рю:дзан 竜

山 („Дракон-планина“) до град Такаю в провинция Ямагата е с малка площ (300 м), но с откряващи се на фона на околнния пейзаж стръмни склонове, ски писти и водопади, сред които най-известен е замръзващият през зимата „Леден Водопад“ (ил. 46).

Недрата на много от планинските масиви в Япония са богати на естествени пещерни образувания, пленяващи въображението с мистичните си природни извания. На три километра северно от езерото Хамана до Хамамацу, под южния склон на малката планина Рю:гashi 竜ヶ岩山 („Драконови скали“) (359 м), се намира едноименната пещера „Рю:гashiдо:“ 竜ヶ岩洞 (ил. 43). Образуването на нейните уникални сталактити и сталагмити (ил. 44) и изумително красиви кристални подземни езерца и водопади (ил. 45) е започнало преди 250 млн. години и продължава и до днес.

Една от трите най-големи варовикови пещерни системи в Япония е Рю:сendo: 龍泉洞 („Драконовият извор“). Намира се в планините на град Иваидзуми, провинция Ивате. Общата ѝ дължина е над 5000 м. Проучването ѝ е започнало през 1920 г., но засега много участъци от нея са все още в процес на обследване. Освен с уникални по размер и форми сталактити и сталагмити, пещерните галерии са изпълнени с множеството бликащи от недрата на планината извори, които образуват подземна река и 4 езера. Едното от тях е най-дълбокото подземно езеро в Япония (120 м) и е определено като едно от най-бистрите езера в света (ил. 47). Рю:сеншиндо: е 450-метрова варовикова пещера, открита през 1967 г., и е първата естествена пещера в света, превърната в природонаучен музей. В нея са намерени множество разнообразни керамични изделия, биологични образци и

ценни материали по спелеология, геология, биология и археология.

В То:джи, район от живописната южна брегова линия на полуостров Идзу на провинция Шидзуока, до пристанищния град Шимода се намира друга уникална по своята природна форма пещера с названието Рю:гукуцу 竜宮窟 ("Морският дворец на дракона") (ил. 48). Тя представлява скално подводно образувание, в чийто „таван“ в резултат на ерозия, предизвикана от водата и вятъра, се е образувал естествен отвор с диаметър около 50 м. Пещерата е част от едноименния природен парк Рю:гуко:ен 竜宮公園 (парк „Драконов дворец“).

Според някои китайски митове на земята нямало реки и езера, съществувало само Източно море, в което живеели четири дракона: Драконът Лун, Жълтият дракон, Черният дракон и Перленият дракон. На земята настъпила голяма суша и хората нямало с какво да се препитават. Четирите дракона, като видели това, съжалели хората и решили да поговорят с Нефритеният владетел, който бил господар на небето, земята и моретата. Той обаче не удържал на обещанието си да прати дъжд и драконите решили да помогнат на хората, като погълнат водата от морето и я избълват във вид на дъжд. Нефритеният владетел се разгневил и заточил драконите на четири високи платанини. Но и тогава те не съжалели за постыката си и се превърнали в четирите големи реки в Китай – Яндъз (ил. 49), или Чандзян („Дългата река“), Хуанхъ („Жълтата река“) (ил. 50), Хъйлундзян ("Реката на Черния дракон") (ил. 51) и река Джудзян („Перлената река“) (ил. 52) – най-пълноводната река в Южен Китай. Хъйлундзян е китайското название на река Амур. Според легендата черен дракон победил злосторен бял дракон и останал да живее

на дъното на голямата река. „Опашката“ му се намира в монголските степи; „тялото“ му лежи на четири русийски региона и една китайска провинция; двете му леви лапи докосват до хребет, от който извират два притока на Амур в Русия, а двете му десни лапи са два от притоците в Китай и Приморския край. „Главата“ на дракона се допира до Охотско море, от което пие вода. Дължината на тялото на дракона от опашката до главата е над 4500 км, а общата му площ (басейнът на р. Амур) достига 1,8 млн. кв. км.

Япония също е страна с многобройни реки. Повечето от тях са планински, с множество пенливи бързеи, стръмни прагове и живописни дефилета. В равнинните местности някои от реките успокояват течението си и виеики се през полета и градове, наподобяват тела на полегнали за отмора дракони. Такива асоциации провокира панорамният изглед на реката „Небесен дракон“ – Тенрю:гава 天竜川 (ил. 53). Тя е с дължина 213 км и е сред деветте най-дълги реки в Япония, извира от езерото Сува и се влива в Тихия океан. Известна е с прозвището „Жестокият дракон“ вероятно защото на места по течението има много бързеи и/или се срещат опасни подводни скали (ил. 55). На места реката преминава между стръмни каньони и застрашително надвиснали отвесни скали с причудливи форми като „Драконовият зъбер“ (ил. 54) – едно от изключително красивите природни кътчета в ждрелото „Небесен дракон“ край гр. Ийда, префектура Нагано. Една друга река в Япония, с дължина 116 км, извираща от планинския превал Абурасака 油坂峠 в град О:но 大野市 в префектура Фукуи 福井県, и вливаща се в Японско море близо до град Сакай 坂井市, носи интригуващото име Кудзурю: 九頭竜川 („Деветоглав дракон“) най-вероятно защото в нея се

вливат множество реки и като цяло образува цяла речна система.

Многобройни са и водопадите с названия на дракони в различни местности в Япония, но сред тях най-често се срещат водни каскади с имената „Врата/портал на дракона“ или „Драконови врати/порти“ (*рю:мон но таки* 竜門の滝, или *рю:мандаки* 竜門滝). Водата на „Порталът на дракона“ в градчето Коконое 九重町, префектура Оита 大分県, пада от 20 м височина, а самата каскада е широка 40 м (ил. 56). Височината на водопада „Портата на дракона“ (ил. 57) в гр. Насукарасуяма 那須烏山市, префектура Точиги 栃木県, също е 20 м, но ширината на тази каскада е 65 м. Водопадът *Рю:мандаки* („Драконова врата“) в префектура Кагошима 鹿児島県 е с ширина и височина по 45 м. и е известен като един от стоте най-забележителни водопади на Япония (ил. 58). Магнетично привлекателна гледка е водопадът „Драконова глава“ (*Рю:дзу но таки* 龍頭の滝) на река Юкава 湯川 в Никко 日光市, префектура Точиги. Пъстрите есенни багри на крайбрежните дървета и буйната растителност допълват усещането за ярък ореол около главата на огнен дракон (ил. 59).

Японският воден дракон *Суйрю:* е в повечето случаи плод на въображението на хората, които били привлечени от магнетичната гледка на планинските реки и приказно красивите водопади. Не е случайно, че в повечето случаи хората са си представяли речните дракони като водопади. Не е случайно и сходството на йероглифите. Йероглифът за „водопад“ 滝 визуално се състои от два графични елемента – „вода“ и „дракон“.

Поради мистериозните изчезвания на кораби и самолети и много човешки жертви сред моряци и пътници на морски съдове, тихоокеанските води около вулканичния

остров Мияке 三宅島 (около 128 км южно от Токио, в северната част на Филипинско море), стават известни сред населението с названието „Драконовият триъгълник“ ドラゴントライ앵글 (ил. 60), или „Дяволското море“ 魔の海. Стари японски легенди, според които мястото било обиталище на дракон или дракони, които потапяли морските съдове и ги отнасяли в жилището си на дъното на океана, подхранват мълвата за прилика с Бермудския триъгълник. Подобно на него, „Драконовият триъгълник“ е обект на противоречиви хипотези. Мнозина от изследователите на феномена обясняват причините с множеството подводни вулкани, резките климатични инверсии и непредвидими екологични промени в района²⁵.

Тектонската структура и активната вулканична дейност на територията на японския архипелаг са причина за наличието на стотици горещи извори в страната, наречени онсен 温泉. Съществуват над 3000 естествени минерални извори, които традиционно се използват за лечебна терапия и релакс, с изградени към тях модерни курортни спа центрове. Много от тях се наричат „Тацу но ю“ („Драконова гореща вода“) и поради различния състав на минерали в тях водите им са с различна бистрота и температура. С по-особен керемиден и дори тъмночервен цвят са онсен, съдържащи желязо и по-специфични соли (ил. 61).

Подобни са горещите извори „Тацу но ю“, които се намират на места с противоположно географско местоположение. Единият е на юг, в префектура Хъо:го 兵庫県, а другият – на север, в курортното селище Хигаши Асахикава 東旭川町 на остров Хокайдо: 北海道. Откриването на този извор се свързва с разказ за желанието на един човек да намери топъл подземен водоем. Мечтата му била толкова

²⁵ Източник: <http://www.mysterycasebook.com/2011/devilstriangle.html>

силна, че разбралият за нея дракон решил да помогне и му посочил мястото, на което днес се намира селището с топлите минерални бани²⁶.

Някои от естествените термални източници и вододёми, които поради високата си температура и химичен състав не са пригодни за къпане, се използват само като туристическа атракция. Те се наричат *джигоку* („ад/преизподня“). В района на признатия за столица на горещите минерални извори курортен град Беппу 別府市 в префектура О:ита 大分県 на остров Кю:шю: 九州 се намират известните 8 ада (джигоку), наречени още *беппу хатто*: 別府八湯. Те са естествени природни обекти като езерце с гореща червена вода, наречено *Чиноике джигоку* 血の池地獄 („Ад на кървавото езеро“), езеро с вряла, млечнобяла вода, с название *Шираике джигоку* 白池地獄 („Ад на бялото езеро“), *Кинрю: джигоку* 金龍地獄 („Ад на златния дракон“), *Камадо джигоку* かまど地獄 (малко езеро с вряла вода, с температура над 90°C), *Онишибо:дзу джигоку* 鬼石坊主地獄 („Ад на врящата кал“), *Уми джигоку* 海地獄 („Морският ад“), езеро с бистросиня вряща вода, в която като атракция се варят яйца с едно-единствено минутно потапяне, *Онияма джигоку* 鬼山地獄 („Ад на планинския демон“) с крокодили, отглеждани във фермата в парка на горещите извори и *Яма джигоку* 山地獄 („Планински ад“) – с редки животни и риби в малка зоологическа градина.

Сред изброените „адове“ са, както споменатият по-горе *Кинрю: джигоку* („Ада на Златния дракон“) (ил. 62), така и гейзерът *Тацуумаки джигоку* 龍巻地獄 („Ада на драконовия вихър“), обявен за национален паметник

²⁶ Виж: http://www.asahikawa-tourism.com/asahikawa/asahikawa_onsen/asahikawa_onsen.html

на културата. Уникалността на този природен обект се състои в това, че водният стълб изригва точно на всеки 30-40 минути, с непроменлив силен дебит, постоянна височина и продължителност (ил. 63).

♦ Изображения на дракона в ритуални празненства и фестивали

Сред най-ярките и зрелищни декоративни изображения с дракони са ладиите на Фестиваля на дракона, или Празника на драконовите лодки. Той се провежда всяка година на петия ден от петия месец по китайския лунен календар. Съществуват различни народни предания за произхода на фестиваля. Сред тях е древният обред на поклонение пред дракона от страна на жителите от долината по поречието на река Яндъзъ. Той се провежда с цел общуване на хората с митологичния им родоначалник, с молитви за подкрепа в борбата с неволите и болестите, които настъпват летни горещини биха им причинили. По време на пищния фестивал се провеждат състезания с пъстроцветни лодки (ил. 64).

Не по-малко зрелищен е този фестивал и в Япония, който е и една от най-ярките атракции на островите Окинава в Япония (ил. 65). Състезателните ладии са специално изработени с формата на страховити дракони (ил. 66, 67).

В Китай се провеждат множество празници, свързани с историята и духовната култура, но сред най-почитаните от тях са ритуалните празненства, посветени на „Танцът на златния дракон“ (ил. 68). Този празничен фестивал се провежда и в Япония. Всяка година, в началото на април в храма Сенсо:джи 浅草寺, район Асакуса 浅草 в Токио (ил. 69) и в Кийомидзу деря 清水寺 в Кьо:то (ил. 70), се организира грандиозен парад на дефилиращ дракон. След като хората му се поклонят вътре в храма, докосвайки го за щастие, огромният макет на дракона се изнася отвън и той изпълнява своя величествен танц,

подкрепян от специално подгответи хора, облечени в традиционно облекло. С този ритуал хората укрепват надеждите си за благополучие през годината.

Японският празник „Драконовият фестивал на Нио“ (*Нио рю:мацури* 仁尾竜まつり) води своето начало от ритуал за дъжд и се провежда ежегодно през първата събота на август в градчето Нио 仁尾町, в префектура Кагава 香川県. Легендата разказва, че в стари времена районът пострадал от мъчителна засуха и селяните решили да организират масов молебен за дъжд. Изработили огромна фигура на дракон от оризова слама, тържествено го пренесли през цялото селце и като напоили макета с вода, го хвърлили в морето. Макетът потънал и още през следващите дни завалял дългоочакваният дъжд. Обогатена с редица музикални и танцови изпълнения, традицията на ритуала се спазва и до днес в Нио. Макетът на дракона се изработка също от оризова слама, инсталiran е върху специално съоръжение, направено от стъбла на млад бамбук. Цялата композиция представлява сал, дълъг около 35 м, който тежи около 3 т и се носи от повече от 150 мъже (ил. 71). Всеобщото вълнение от тържествения парад достига своя връх, когато и изпълнителите, и зрителите започват да хвърлят вода от кофи върху макета, с общ вик „Соре, рю: ни мидзу абусе!“ („Ха така! Оплискай дракона с вода!“).

По същия начин, но не ежегодно, а на всеки четири години, в първата неделя на месец август в градчето Сунеори се провежда и друг популярен ритуал за дъжд, наречен *Сунеориамагои* 脚折雨乞, датиращ от епохата Едо 江戸時代 (1603–1868).

Друг привнесен от Китай ритуален празник в Япония, в който участват красави ладии с формата на дракон, е Кангецу но юбе 觀月の夕べ („Вечерта на любуване на

луната“), ил. 72. Той се провежда ежегодно в навечерието на есенното равноденствие, при пълнолуние като едно от събитията, организирани от манастира Дайкакуджи 大覺寺 в Кьото. Освен че по това време луната е най-красива през цялата година, благородниците от миналото са вярвали, че тя може и най-силно да оказва влияние върху развитието на талантите и творческото вдъхновение. Сградите на манастира Дайкакуджи, наричан още „храм на съкровищата“, който е известен в историята като средище на множество важни културни и политически събития, са разположени до голямо изкуствено езеро – О:сава 大沢池. Това е едно от местата в Япония, откъдето пълната луна и яркото ѝ като брилянт отражение върху огледалната водна повърхност на езерото представляват омайно красива гледка, силно въздействаща на сетивата и поразяваща въображението. Магията на пейзажа по време на 月見 ²⁷ се подсила от нежните звуци на кото и флейта, изпълвачи пространството над езерото с лирични мелодии.

На 15-ия ден от първия месец по лунния календар (февруари или началото на март по Григорианския календар), веднага след „Празника на пролетта“ (китайската Нова година), в Китай се провежда едно от най-древните и живописни събития през годината – Фестивалът на фенерите. Още през династия Хан (206 г.пр.н.е.) той е превърнат в официален държавен празник.

²⁷ „Гледане на луната“. Традицията хората да наблюдават и се любуват на луната датира от периода Хейан. Твърди се, че 51-ият император на Япония, Сага 嵯峨天皇 (786–842), по време на управлението си (809–823) събирал на нощно парти с лодки по езерото О:сава висши по ранг представители на дворцовата аристократия и организирал поетични рецитали и музикални изпълнения при пълнолуние през септември.

Освен множество различни фолклорни представления, забавни сценки като ходене на кокили и танца на лъвовете и грандиозни фойерверки, в репертоара на тържествата е включен и танц с фенери, които изобразяват дракон. Особно силен е акцентът върху дефилирането с фенери-дракони, които представляват смайваща гледка по време на Празника на пролетта и Фестивала на фенерите през годините на дракона според китайския зодиакален цикъл (ил. 73). Основната цел на фенерите и особено на фенерите-дракони е да привлекат доброто и късмета за хората през настъпващата нова година.

В парада на основната атракция по време на фестивала „Небута“²⁸ в Япония сред огромните фенери върху подвижни платформи, възпроизвеждащи лица на исторически и/или митологични герои, се срещат и такива с изображения на дракони (ил. 74). Провежда се през август. Смята се, че фестивалът започва като начин за събуждане на сънливи души със сезона на жътвата и наближаващата есен. Фенерите са изрисувани като лица и/или фигури на актьори от театър „Кабуки“, богове, исторически или митични личности и/или фигури от японската или китайската култура, както и известни регионални личности или герои от телевизионни предавания (като историческия сериал „Тайга драма“ 大河ドラマ, редовно излъчван от NHK). Фестивалът е разпространен на различни места в страната, но с най-голяма известност се ползва „Небута“ в Аомори, в район Тохоку. Осветяването на композициите на фенерите върху платформите първоначално е осъществявано от голям брой свещи, но впоследствие пожароопасният източник се заменя с електрически или флуоресцентни

²⁸ „Небута“ означава сънливост. Провежда се през август.

крушки, захранвани от преносими генератори и акумулаторни батерии.

Подобна на платформите на празника „Небута“ в Аомори е оригиналната подвижна композиция „Балонова Небута“, характерна само за съвременния „смесен тип фестивал“ в Цукуба, префектура Ибараки. Фенерната композиция представлява балон от плат с образ на жаба²⁹ и дракон (ил. 75).

Освен с вода, избликоваща от недрата на земята (като гейзерите, за които вече бе споменато в предишния раздел), с излитащ от земята към небето дракон е свързан и японският празник „Рю:сей мацури“ 龍勢祭 ("Драконова мощ"). Той се провежда през първата седмица на месец октомври, в шинтоисткото светилище Муку 榛神社, в малкото селище Йошида 吉田町, в префектура Сайтама 上蒔田. Независимо от малко претенциозното си название *рю:сей* са примитивни, ръчно изработени от борово или бамбуково дърво и хартия ракетки, които се изстреляват от платформи, изградени на специална площадка с трамплин в подножието на планинско възвишение (ил. 76). Произходът на този обичай не е точно установен. Според някои източници изстреляването на ракетките е еволюирал древен ритуал на хвърляне на запалени факли във въздуха, за да се привлече вниманието на местните божества, а според други – *рю:сей* са традиционни заместители на сигналните светлини *noroshi* 狼煙³⁰.

²⁹ В случая жабата носи конкретна символика, свързана с лечебно качество на мехлем, използван през Ранното средновековие против наранявания.

³⁰ През XVI в. били използвани за комуникация между различни планински крепости в региона.

Ил. 1: Нефритен дракон,
Китай, неолит

Ил. 2: Погребение, Китай, неолит

Ил. 3: Амулет, Китай, късен неолит

Ил. 4: Глава на дракон

Ил. 5: Йероглиф за дракон

Ил. 6: Йероглиф за дракон

Ил. 7: Китайски дракон

Ил. 8: Японски дракон

Ил. 9:
Държавен флаг на Китай
до 1912 г.

Ил.10:
Детайл от императорския
трон, Китай, династия Цин
(XVII – XX в.)

© Asuka Village

Ил. 11: Сейрю: (Стенопис в Такамацуудзука)

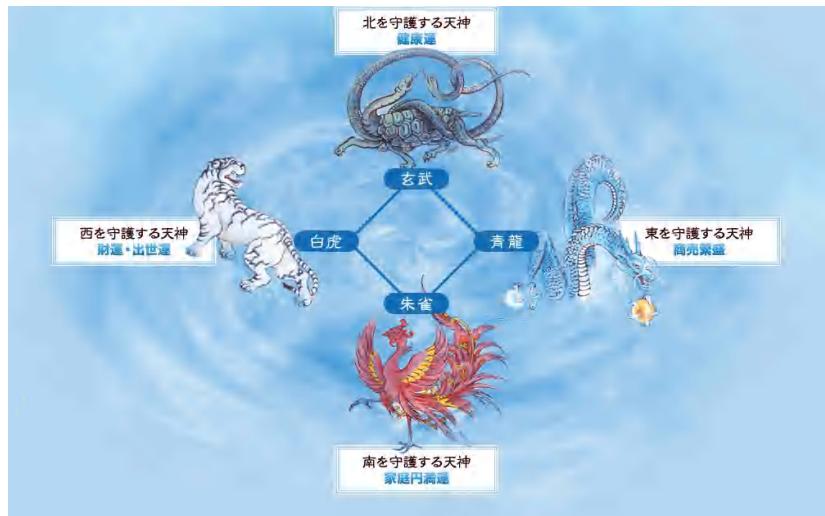
Ил.12: Карю:

Ил.13: Ханрю:

Ил. 14: „Ладията на съкровищата“ на седемте божества на щастието,
автор: Хирошиге (1797–1858)

ил. 15: „Небесните пазители на света“ (шишин)

Ил. 16: „Небесните пазители на света“ (шитенно:),
хр. Хо:рю:джи, Нара

Ил. 17: Дракон и феникс

Ил. 18: Дракон и тигър,
автор: Кано: Таканобу

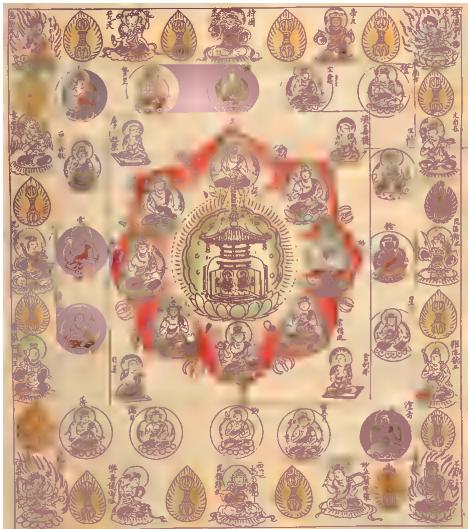
Ил. 19: Двойка дракони, храм Кеннинджи, Кьото:

Ил. 20: Осемте царе-дракони

Ил. 21:
Царят-дракон Нанда

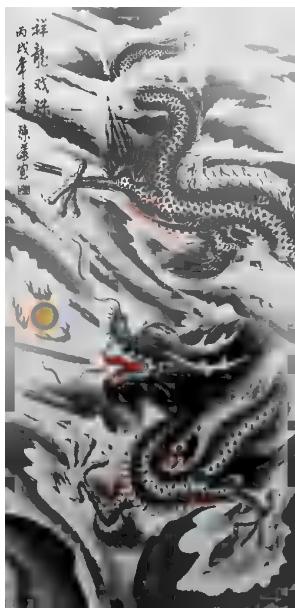
Ил. 22: „Хокке мандара“

Ил. 23: Син дракон

Ил. 24: Жъльт дракон

Ил. 25: Черен дракон

Ил. 26: Червен дракон

Ил. 27: Лунхушан

Ил. 28: Юлунсюешан

Ил. 29: Оризище
Лунджи

Ил. 30: Оризище
на о-в Шьодошима

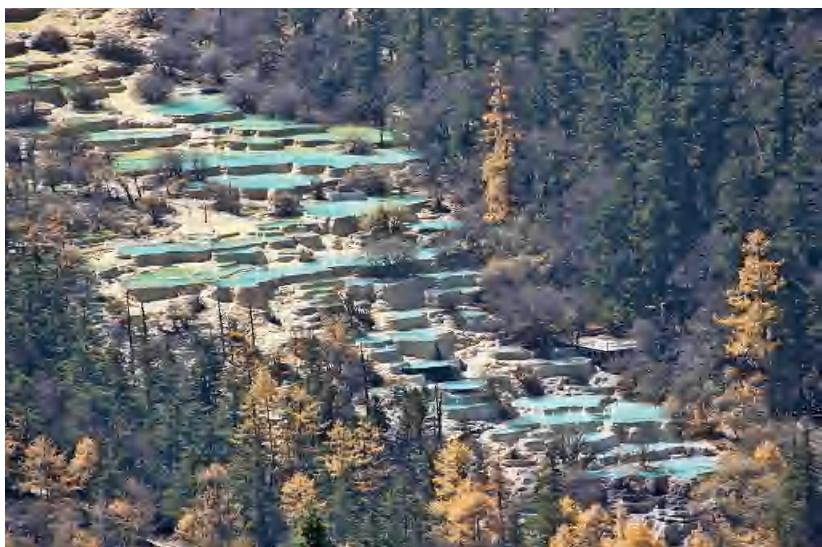
Ил. 31: Оризище
„Маруяма“

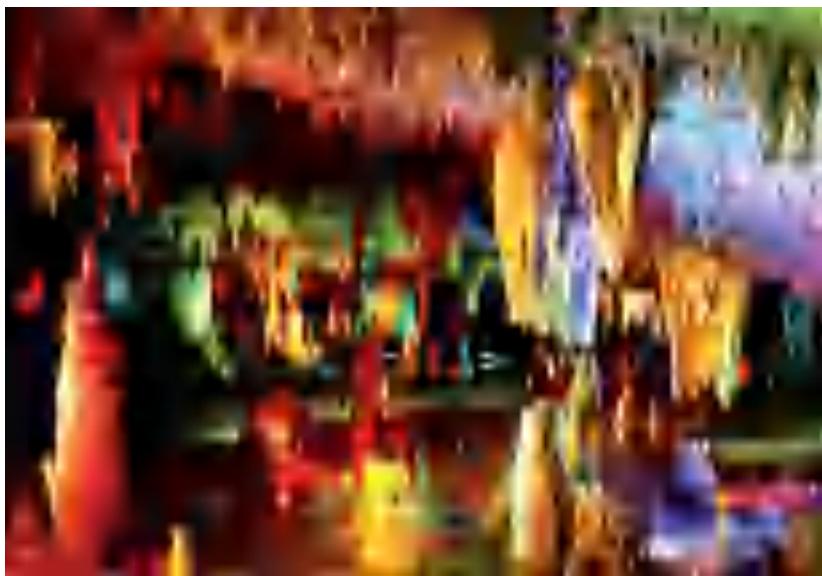
Ил. 32: „Широйоне семмайды“

Ил. 33: Оризище в Хаманоура

Ил. 34: Резервът „Хуанлун“

Ил. 35: Пещерата *Жълтият дракон*

Ил. 36: Пещерата *Ивая*

Ил. 37: О-в Еношима

Ил. 38: Легендарният Годзурю

Ил. 39:
Драконът в Ивая

Ил. 40: „Дракон планина в Харима“

Ил. 41: Драконовият хребет Рю:гатаке

Ил. 42: Каменоломната *Тацуяма*

Ил. 43: Вход в *Рю:гashido*

Ил. 44: В Рю:гashiдо

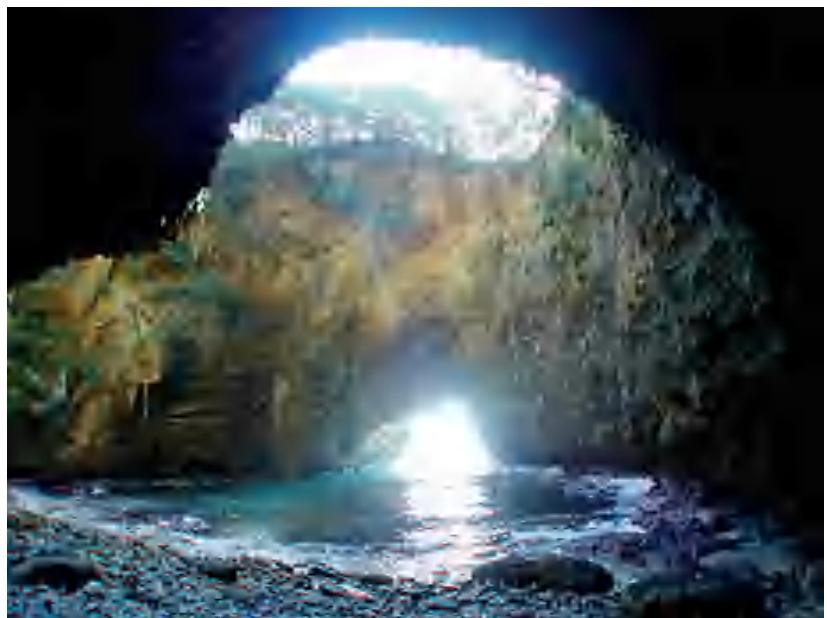
Ил. 45: „Златният водопад“ в Рю:гashiдо

Ил. 46: „Леденият водопад“

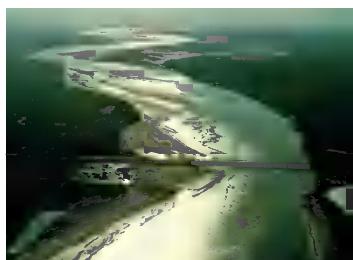
Ил. 47: Езерото в пещерата *Рю:сендо*

Ил. 48: Пещерата *Рю:гу:куцу*

Ил. 49: Р. Яндзъ

Ил. 50: Р. Хуанхъ

Ил. 51: Р. Хъйлундзян

Ил. 52: Р. Джудзян

Ил. 53: Тенрю:гава

Ил. 54:
„Драконов зъбер“

Ил. 55: Каньон „Небесен дракон“

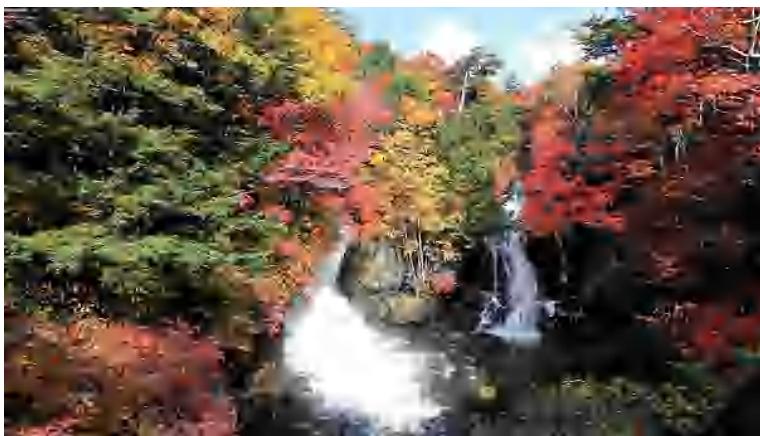
Ил. 56: Водопад „Порталът на дракона“, Коконое

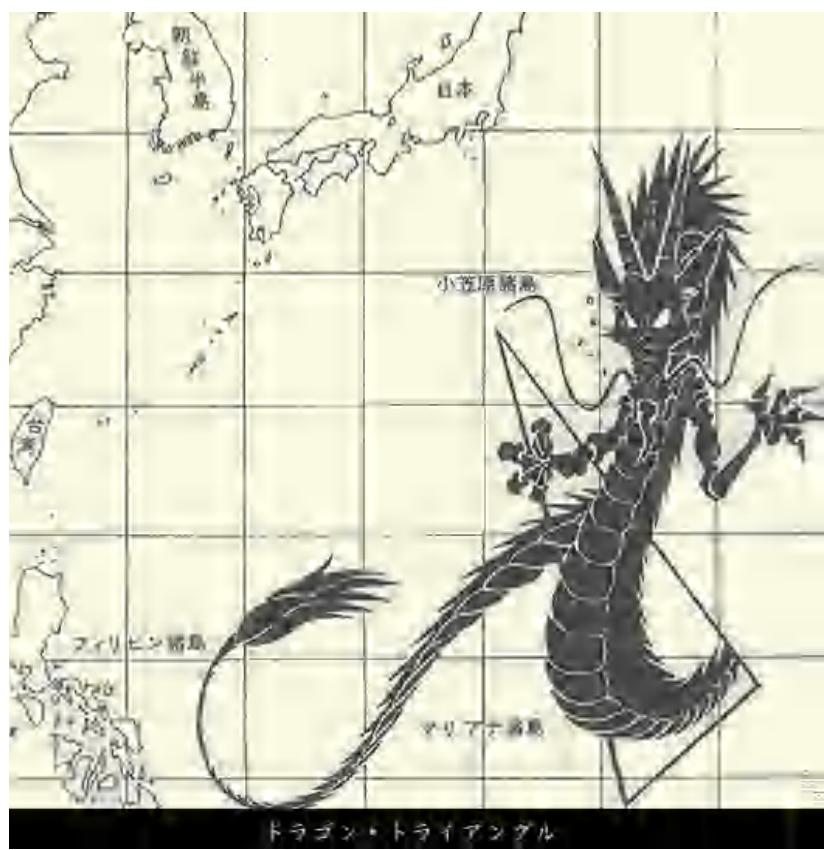
Ил. 57: Портата на дракона

Ил. 58: Рю:мондаки, Кагошима

Ил. 59: Водопад „Драконова глава“, Никко

Ил. 60: „Драконовият триъгълник“

Ил. 61: *Онсен*

Ил. 62: *Кирю: джигоку*

Ил. 63: Гейзерът Тацумаки джигоку

Ил. 64: Състезание с ладии в Китай

Ил. 65: Състезание с ладии в Окинава, Япония

Ил. 66: Ладии за празничните
състезания в Китай

Ил. 67:
Състезателна ладия,
Окинава, Япония

Ил. 68: „Танцът на златния дракон“, Китай

Ил. 69: „Танцът на златния дракон“, Япония

Ил. 70: „Танцът на дракона“ в Кийомидзудера

Ил. 71: Драконовият фестивал в Нио

Ил. 72: Вечерта на любуване на луната, Къо:то

Ил. 73: Фенери-дракони в Сиан

Ил. 74: Фестивалът „Небута“ в Япония

Ил. 75: Фестивална платформа в Цукуба

Ил. 76: „Ракета-дракон“, *рю:сей*

II. ВИДОВЕ

*ИЗОБРАЖЕНИЯ НА ДРАКОНИ,
СВЪРЗАНИ С ЯПОНСКАТА
МИТОЛОГИЯ И ФОЛКЛОР*

Драконът в традиционната японска култура е символ на сила, смелост и магия. Четири драконови крале (*ширю*: 四竜) владеят четирите морета, дракони-духове контролират дъждъта и вятъра, приливите и отливите. В съзнанието на японците от най-дълбока древност драконът е силата, прочистваща водите на океана, езерата и реките, предвещава настъпването на пролетта и обновлението в живота на човека. Подобно на китайските, японските небесни дракони охраняват дома на божествата, а земните са пазители на съкровища, на скъпоценните камъни и метали в природата. Хората вярват, че драконите се спотайват в непристъпни планински и дълбоки подводни пещери, че плуват в мрака на буйни водовъртежи, а ревът им може да бъде чут във воя на урагана.

Японският фолклор е богат на божества-дракони, които чрез разказ и образ пресъздават представите на древните хора за необясними природни явления и геройски дела. Подобно е чудото, което според народното предание за „Горяща планина“ (яп. Мародзан 摩廬山) е извършил един от най-почитаните японски будистки патриарси Ку:кай 空海, известен посмъртно като Ко:бо: Дайши 弘法大師 (774–835). Огнен дракон живеел в планината и постоянно предизвиквал пожари, от които страдали околните селища. Мъдрият Ко:бо: Дайши с медитация, специален будистки ритуал с *мантри*³¹ и *мудри*³² успял да подчини огнената стихия и да затвори дракона в

³¹ Заклинателни думи и/или фрази, звукови символи в индуизма, джайнизма и езотеричния будизъм, използвани в учението на школата Шингон 真言宗 в Япония.

³² Система от окултни знаци в индуизма и будизма, най-често образувани с пръстите на ръцете, имитиращи древните санскритски букви на магическата сила за проявление на божественото.

пещера. Бедствията изчезнали и хората заживели в мир и доволство. Днес в района на свещенодействието се намира храмът Шьосанджи 燒山寺 (Храмът на горящата планина) – № 12 от 88-те свещени места за поклонение към Кукая на остров Шикоку 四国靈場四国八十八ヶ所 (Осемдесет и осем... 2002: 32).

В почти всички жанрове на японската скулптура, живопис и декоративно-приложни изкуства има значителен брой изображения на дракони, свързани с японски митологични, легендарни и приказни сюжети. Японските дракони са свързани с шинтоистките божествени същности – *ками* 神³³.

³³ Според известния езиковед Сусуму Ооно 大野晋 1919 – 2008) думата *ками* произлиза от древната дума *каму*, която се използва най-вече в смисъл „гръм буря“, „страшно диво животно като тигър или вълк“, „планини“ (<https://ru.wikipedia.org/wiki/Ками>). Още по този въпрос виж: Цигова 2006: 26, Цигова 2014: 17 и 広辞苑 (Коджиен), както и Glossary of Shinto (https://en.wikipedia.org/wiki/Glossary_of_Shinto).

◆ Рю:о: 龍王 / Рю:джин 龍神

Сюжети: Редица от по-известните митове и народни предания разказват за дракони, приемащи човешки образ, както и за божества или хора, превръщащи се в дракони. Сред тях са легендите за владетеля на океана Рю:о: 龍王/Рю:джин 龍神 („Царят-дракон“/“Богът-дракон“), известен също като Ринджин и О:ватацуши но ками 大綿津見神³⁴. Той е символ на силата на морската стихия и властва над всички морски и водни дракони и над всички морски, океански и водни същества. Според легендите, Царят-Дракон е олицетворение на гигантска змия, обитаваща океана, и може да се възнеса в небето, където да поражда облаци и да предизвиква дъжд³⁵. Живее в дворец (рю:гу:джъо: 竜宮城, 龍宮城) на дъното на океана и контролира приливите с магически перли и корали (Кодзики 1994:93). От една страна, този божествен цар-дракон може да предизвика гръмотевична буря и торнадо³⁶, което да причини бедствено цунами в океана, но традиционно е почитан като покровител на японския народ. Според народните предания именно Рю:джин е

³⁴ Според най-ранните анализи на Япония „Кодзики“ 古事記 (712), свитък I, параграфи 6, 33 и „Нихонги“ 日本書紀 (720), свитък II, параграф 10, е божество, баща на красивата принцеса Тойотамахиме 豊玉姫神 (в „Коджики“ – Тойотамабиме/Тойитамабиме-но-микото 豊玉毘売・豊玉毘売命), която се омъжва за Хоори но микото 火遠理命 (споменаван в текста и като Ямасачихико 山幸彦, „щастливият планински ловец“ – мой превод), а техният внук (и правнук на висшето божество Аматерасу) Джиму тенно: 神武天皇 (в „Коджики“ – Камуяматоиварабико-но-микото 神倭伊波礼琵古命), е първият император на Япония – пряк наследник на божествените предци и легендарен основател на страната.

³⁵ <http://www.butuzou.co.jp/english/ryujin.html>

³⁶ Думата за торнадо (включително и водно) на японски е „тацумаки“ 龐巻 („дракон-спирала“).

изпратил тайфун, наречен камикадзе 神風 („божествен вятър“), който напълно унищожил огромните флотилии на хан Хубилай (1215–1294) и при двата му опита да завладее страната (през 1274 г. и 1281 г.).³⁷

Изображения: Често аналог на митичния дворец на Рю:джин е само входът към него, който се изобразява чрез стилизиран архитектурни конструкции – портали. Един от десетките, проектирани като подобни символи съоръжения в Япония, е железопътната гара Катасе-Еношима 片瀬江ノ島駅 в град Фуджисава, префектура Канагава (ил. 77). Царят-дракон може да се превръща в човек. Най-често се изобразява с дракон върху главата³⁸, както е в цветната гравюра на художника Цукиока Ко:гъо 月岡耕漁 (1869–1927), представяща сцена от писата „Касуга рю:джин“ 春日龍神 („Богът-дракон от Касуга“)³⁹ (ил. 78) и едноименната творба на Утагава Йошиуме (1819–1879)⁴⁰ (ил. 79).

³⁷ Виж: <http://www.britannica.com/event/kamikaze-of-1274-and-1281>.

³⁸ Виж ил. 21 към предходната глава.

³⁹ Авторството на писата се приписва на Компару Дзенчику (1405–1470), племенник на създателя на сценичното изкуство Но – Дзеами Мотокийо (1363–1443). Копието на гравюрата е съхранено в албумната колекция на серията „Нога тайкан“ 能画大鑑 (Източник: https://en.wikipedia.org/wiki/K%C5%8Dgyo_Tsukioka).

⁴⁰ Известен още като Накаджима Йошиуме 中島芳梅 (1819–1879).

♦ Тойотамахиме 豊玉姫/Отохиме 乙姫

Сюжети: С Рю:джин и мистичните трансформации е свързан и митът за неговата красива дъщеря – Тойотама химе 豊玉姫 (или Отохиме 乙姫), която според една от версиите в Нихоншьохи е морски дракон. В човешкия си облик божественото създание се омъжва за смъртен човек⁴¹, ражда син, но се връща завинаги в своя подводен свят, тъй като съпругът ѝ нарушава забраната да я поглежда при раждането и я вижда като дракон⁴², обгърнал новороденото им дете. Митът завършва с разказ за това, как порасналият син на принцеса Тойотама и рибари Хоори се жени за сестрата на Тойотама – Тамайори, която също е дъщеря на Рю:джин, а техният първороден син е първият император на Япония – Джимму тенно (виж бел. 34 под линия).

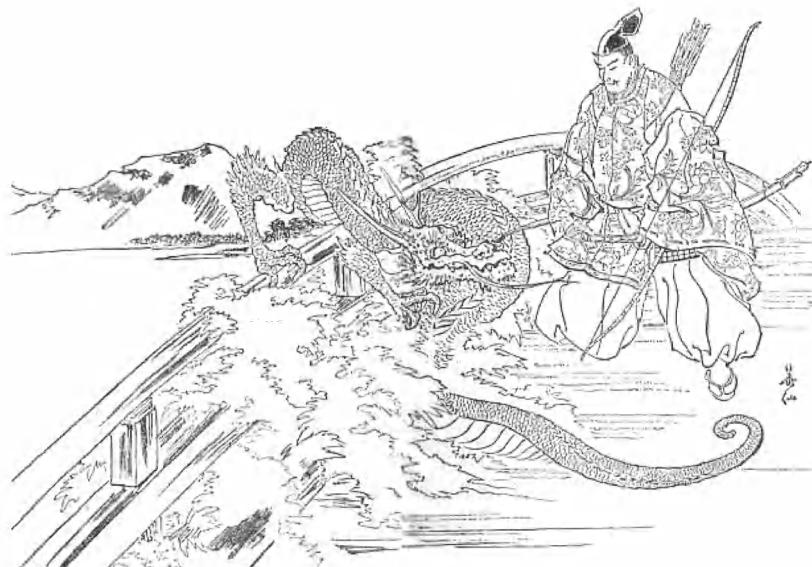
Сходства с чудодейните превъплъщения на дъщерите на дракона – цар на океана, се откриват и в сюжета на известната японска приказка за Урашима Таро: 浦島 太郎, който вместо риба, улавя костенурка и я хвърля обратно в морето. Миг след това от дълбините изплувала приказно красива девойка – Отохиме, която му казала, че е дъщеря на царя на океана и била с образа на костенурката, която той бил освободил, благодарила му за спасението си и му предложила да го отведе със себе си в подводното царство. Така Урашима попаднал в двореца на дракона – владетел на океана, оженил се за дъщеря му и заживял като подводно същество. Когато след време се завръща в света на хората, се оказва, че там са изминали над 300

⁴¹ Виж: „Коджики“ 古事記 (свитък I, параграфи 6, 33) и „Нихонсёки“ 日本書紀 (свитък II, параграф 10).

⁴² В „Коджики“ е използвана думата *vani* 鰐 („алигатор“, „морско чудовище“).

години. Образът на принцесата-костенурка в приказката е символ на мъдростта и дълголетието.

Идеята за благодарност за проявена смелост и благородство и за превъплъщението в дракон е залегнала и в сюжета на народната приказка „Тавара То:да“⁴³ („Тода – чувалът за ориз“⁴⁴) за един придворен аристократ на име Фудживара но Хидесато 藤原秀郷, живял в началото на X в. Един ден войнът преминавал по дългия мост над Сета (瀬田川), в провинция Оми⁴⁵. В средата на моста лежал страшен дракон (фиг. 1).

Фиг. 1: Хидесато и драконът

⁴³ Най-известната версия е записана в Императорската антология за истории с привидения (本朝怪談故事, 1711 г.). Източник: https://en.wikipedia.org/wiki/My_Lord_Bag_of_Rice

⁴⁴ Приблизителен превод; в името има игра на думи и графични знаци: *тавара* 俵 (чувал, чувалче, бала от груба слама, предназначено за ориз и въглища) и японското име Тавара 田原. Думата *тода* включва същия юероглиф като този в името Фудживара.

⁴⁵ Най-тясната част на езерото Бива, с дължина около 244 м.

Без да се стресне от чудовището, Хидесато го прескочил само като една незначителна преграда, препречила пътя му. Останалият зад гъ尔ба му дракон веднага се гмурнал във водата и в следващия миг изплувал в облика на ослепително красива девойка (според някои версии на име Отохиме, една от дъщерите на дракона – цар на моретата, реките и океана, според други – драконът се превръща в странно дребно човече, който бил самият цар-дракон⁴⁶). Красавицата му казала, че е възхитена от смелостта му. Помолила го да я спаси от мъченията, причинени ѝ от гигантска стоножка⁴⁷. Страховитото създание обитавало близката планина Микамияма 三上山 („Тривърхата планина“), наречена още Мукадеяма („Планината на стоножката“) и било унищожило същинското жилище на принцесата-дракон в езерото Бива 琵琶湖, принуждавайки я да живее в тясното пространство на дъното под моста. Само с три стрели, напоени със слюнката му (знаел, че това е смъртоносна отрова за стоножки и змии), Хидесато пронизал право в главата спускаща се от планината гигантска стоножка с огромни, светещи като фарове очи. За награда принцесата-дракон го поканила в своя дворец под водата, нагостила го богато и го отрупала с различни дарове, сред които и магическо чувалче (*тавара* 儀), в което оризът никога не свършвал.

Единственият подарък без видими магически свойства била една камбана. Хидесато я дарил на манастира „Миидера“ 三井寺, откъдето тя била открадната и пренесена в манастира „Енрякуджи“ 延暦寺 от надарения с огромна физическа сила воин-монах Сайто: но Мусасибо:

⁴⁶ По-ранна версия на легендата, в текста на военната епопея *Таихейки* 太平記 („Хроники за големия мир“, IV век. За подробности:

⁴⁷ На японски: *мукаде* 百足

Бэнкэй 西塔の武藏坊弁慶 (1155—1189). Но се оказалось, че и камбаната била чудотворна. Бенкей я върнал отново в Миидера, след като вместо звън камбаната започнала да издава стенания, проговоряйки с думите „Искам да се върна в Миидера“.

Изображения: Независимо от алтернативните ѝ образи, Тойотама химе символизира любовта и е вдъхновявала редица известни творци на традиционната живопис и графика. Картина „Тойотама химе“ на един от най-известните майстори на ксилографията Кацушика Хокусай 葛飾 北斎 (1760—1849) илюстрира момента, когато Хоори вижда Тойотама в истинския ѝ облик на дракон, нежно увил с тялото си новороденото им дете (фиг. 2).

Фиг. 2: *Тойотама химе* (в образа ѝ на дракон)

Сюжетът за Урашима е повод за създаването на красива акварелна творба от друг художник-гравьор – Огата Гекко 尾形月耕 (1859–1920) (ил. 80), а темата за благородната и героична постъпка на Фудживара но Хидесато е провокирана известния художник Утагава Кунийоши⁴⁸ 歌川 国芳 (1798–1861) да създаде гравюрата си „Тавара Тода с лък и драконът“ (ил. 81).

⁴⁸ Артистичен псевдоним на един от майсторите на жанра *укийо* е.

◆ Ямата но орочи (八岐の大蛇 или 八俣遠呂智⁴⁹ или 八岐大蛇⁵⁰)

Противно на много вярванияне всички японски дракони са доброжелателни. В древните източници има митове и легенди за зли и опасни дракони. Един от тях е Ямата но орочи.

Сюжети: Ямата но Орочи е гигантско влечуго, описано в свещения текст на Коджики 古事記 като чудовищна ламя с осем глави и осем опашки, с дълго змийско тяло, с размери колкото осем долини, покрито с осем планински хребета. Тя всяка година погъщала по една девойка. Митологичният сюжет за битката на едно от върховните божества в пантеона на *шинто*: – Такехая Сусаноо но микото 建速須佐之男命⁵¹ и неговата победа над чудовището, се коментира от японския учен Д. Цугита като „най-старата японска легенда от подобен род“ (Коджики 1994: 171). Преданието гласи, че след като висшевластната му сестра, сияйната Аматерасу, го прогонва от „равнината на свещеното небесно царство“, Сусаноо се спуска на земята в местността Ториками в района на селището Идзумо, в близост до изворите на река Хии 斐伊川, в провинция Шимане 島根県. На това място той среща двама възрастни съпрузи, които седели на брега заедно с красивата си дъщеря и плачели. Когато му разказали за това, как всяка година чудовищният змей взимал по една от осемте им дъщери, той решил да ги избави от тежката им участ и да спаси и последната им рожба – Кушинада, за която пожелал да се ожени. След

⁴⁹ Наименованието на осемглавия змей (дракон): глава 14 на *Коджики* (Коджики 1994: 58).

⁵⁰ Наименованието на осемглавия змей (дракон): в Нихоншьоки.

⁵¹ Върховно божество – ками, на морската стихия и ураганите в Шинто.

като се договорил с родителите и получил съгласието им, Сусаноо превърнал девойката в гребен и го сложил в косата си. За предстоящата битка се приготвил, като прибягнал до хитрост – наредил на родителите, които всъщност били местни божества, да издигнат в полукръг ограда с осем пролуки, пред които да сложат осем бъчви с осем пъти преварено *sake*⁵². Не чакали дълго. Змеят пристигнал и тъй като както всички влечуги много обичал *sake*, провроял главите си в пролуките на оградата, лакомо изпил питието от осемте бъчви и силно опиянен, заспал. Сусаноо съсекъл на множество части змиевидното туловище, хвърлял парчетата в реката Хии, в която вместо вода потекла кръв. Когато разсякъл една от средните му опашки, от там извадил чудодеен меч с острие, което можело да разсича всичко, към което замахне (Кодзики 1997: 58–60). Този меч, наречен *Кусанаги но цуруги* 草薙劍 (в „Коджики“ – *кусанаги но тачи*), е един от най-свещените предмети, фигуриращи в японските митове, също както е и една от трите регалии на японската императорска власт (Кодзики 1997: 170).

Изображения: Сражението на Сусаноо с Ямата но Ороchi е предпочитана тема в класическата японска живопис и графика в жанра *укийо:-е*. Целият сюжет на разказа за подготовката, началото и свидетелите на митологичната битка е илюстриран в панорамното платно на Тойохара Чиканобу 豊原周延 (1838–1912) (ил. 82). Макар и по-различна с пастелната си цветова гама, но не по-малко впечатляваща, е ксилографската творба (ил. 85) на художника-гравьор Кацукава Шунтей 勝川春亭 (1770 – 1820).

⁵² Алкохолна напитка, приготвяна от ориз.

Интересно е да се отбележи, че ако се сравнят само някои отделни творби на майстори на живописта и гравюрата в жанра *укийо*:-е, ще се открие разлика в интерпретацията на образа на чудовището. То се изобразява или като гигантска змия/змей, или като дракон. Като пример могат да послужат две от живописните творби на двама от известните художници – Утагава Кунийоши 歌川国芳 и неговия съвременник – Цукиока Йошитоши 月岡芳年, или Тайсо Йошитоши 大蘇芳年 (1839 – 1892). Картината на Кунийоши „Сусаноо но Микото и водният дракон“/”Водният дракон“ изобразява Сусаноо, който се е взроял във фигурата на дракон под повърхността на водата (ил. 83). В картината на Йошитоши „Сусаноо но микото“ чудовището е по-скоро огромно влечуго, което прилича повече на змей с драконова паст (ил. 84). Въпреки близката тематична прилика двете творби се различават и по динамиката на изображението. В единия случай фигурата на дракона и позата на человека са по-статични, сякаш за да подчертаят мига на затишие, преди да се е разразила жестоката битка. В другия – образите са раздвижени, Сусаноо вече е замахнал с меча си срещу изпълзяващото от водата огромно влечуго и запечатаният в тази конфигурация миг е мигът на започналата битка.

Освен в живописта сюжетът за Сусаноо и Ямата но Орохи е много популярен в традиционните шинтоистки ритуални представления *кагура* 神楽, включващи серии от танцови епизоди и драматични сценки (истории за случаи и исторически събития, за божества, местни и народни герои и техните велики дела). Серията от представления обикновено започва с ритуален танц за посрещане на божествата, последван от забавни сценични епизоди. Изпълнителите са облечени в разкошни костюми, танците

се изпълняват под звуците на мелодии от традиционни японски инструменти.

Сред многото представления от богатия и разнообразен репертоар на *кагура* едно от най-популярните е „Ороchi“, посветено на Сусаноо и дракона (ил. 86).

◆ Кудзурю: (九頭龍)

Сюжетът: Подобен на мита за Ямата но Ороци е сюжетът на легендата за Кудзурю: 九頭龍 („Деветоглавият дракон“). През епохата Нара 奈良時代 (710–794) зъл дракон с девет глави обитавал езерото Аши 芦ノ湖 и заставял жителите на околните селища всяка година да му принасят в жертва по едно младо момиче. Хората били спасени от свещеник на име Манган Шьо:нин 万巻上人, който укротил и приковал дракона с вериги към подводен риф⁵³. Така чудовището вече не само че вече не можело да вреди на хората, но след време дори се преобразило в дух – пазител на езерото Аши. Сълзите на разкаяние, които окованият дракон проливал, превърнали водата на езерото в светена вода. Построено му било светилище в планината Тогакуши и хората започнали да го почитат като „Великото божество-деветглаз дракон“ 九頭竜大明神. Човешките жертвоприношения вече били заменени с приношения от традиционното празнично японско блюдо отварен ориз с червен боб *секихан* 赤飯)⁵⁴. И до днес съществува традицията неомъжените жени да отправят молитви към езерното божество-дракон за любов и щастлив брак.

⁵³ Според друга версия драконът е бил прикован към дънера на гигантски кедър, лежащ на дъното на езерото.

⁵⁴ Източник на преразказа е: <https://en.wikipedia.org/wiki/Kuzury%C5%AB>.

◆ Мидзучи (蛟 или 虬)

Освен като синоним на имената на някои китайски дракони (Шинмура 1987: 2291), според древните японски хроники хората са използвали думата „мидзучи“ за водните духове, за които вярвали, че живеят в реки, водопади и езера. Смятали ги за повелители на водните басейни, а в някои случаи възприемали самите реки, водопади и езера като демонично могъщи духове. Те можели да бъдат както полезни за хората, така и да взимат човешки жертви.

Сюжети: В историческите хроники „Нихонги“ се споменава кратка история за Мидзучи. Съобщава се, че през 67-ата година от царуването на император Нинтоку (около 379 г.), в провинция Киби, при едно от разклоненията на река Кавашима 川嶋河 (старото име на река Такахashi 高梁川 в префектура Окаяма 岡山県), се заселил гигантски воден змей/дракон (大虬). С отровния си дъх той убивал всеки минаващ наблизо. Един храбър човек на име Агатамори 県守 успял с хитрост да убие чудовището. За да да отвлече вниманието му, той хвърлил в реката три празни кратунки, които да изпълнят ролята на стръв. Змеят започнал да прави опити да ги потопи и завлече към дъното (дори се преобразил като елен и използвал рогата си, за да придърпа клатушкащите се по повърхността на водата примамки), но все не успявал. Агатамори се възползвал от раздрязненото състояние на съществото и го убил. Но не се спрял до тук, намерил скрилите се в леговището си на дъното на един речен вир дракони и един по един избил всички. Водата на реката се превърнала в кръв, а вирът бил наречен „Вир на Агатамори“.

„Нихонги“ е източник и на друга история, отнасяща се до дух или божество (*ками*) по време на царуването на император Нинтоку 仁徳 (天皇). Сюжетът е почти аналогичен на този за Агатамори и Мидзучи. Само развръзката е по-различна и показва как човек може да се спаси от воден демон. Недобре укрепените диги, които императорът наредил да се издигнат покрай реката Йодо, за да се предотвратят наводненията, били започнали да се рушат. След като императорът сънувал пророчески сън, той назовал по име двама мъже от две различни провинции и заповядал те да бъдат хвърлени в реката като жертви, за да се омилостиви божеството на реката (*кава но ками*). Единият от мъжете използвал кратуни, които хвърлил в реката, осмелил се да се хвърли в реката след тях, но с условието, че ако богът на реката ги погълне, това ще бъде доказателство, че той наистина е бил избран за жертва по божествена воля. В същия момент излязъл вятыр и отнесъл кратунките далеч надолу по течението. Те нямало как да потънат и човекът се спасил от смърт благодарение на съобразителност и находчивост⁵⁵. Въпреки че в цитирания източник на разказа „Божеството на реката“ не се нарича „мидзучи“, някои изследователи (Астон 1905:1. 150-151) смятат, че „кава но ками“ е еквивалент на Мидзучи или че самата река е Мидзучи.⁵⁶

Изображения: Не е известно как точно са изглеждали водните и речни демонични духове. Вероятно затова в десеттомния сборник с портрети и биографии на известни исторически личности и герои „Дзенкен коджицу“ 前賢故

⁵⁵ Източник на преразказа и на двете истории е: <https://en.wikipedia.org/wiki/Mizuchi>

⁵⁶ Препратка от същия източник.

實 на Кикучи Йо:сай 菊池容齋 (1781–1878) е включено факсимиле, изобразяващо Агатамори, причакващ появата на дракона Мидзучи, за да го убие, но образът на самото чудовище липсва (фиг. 3).

Фиг. 3: Агатамори примамва Мидзучи

♦ Кийохиме (清姫)

През по-късен етап от историята на развитието му в японския фолклор се появяват приказни сюжети, повлияни от китайски и индийски митове и легенди. Някои от тях са разкази за страховити жени и техни още по-страховити постъпки, особено в случаи, когато са пренебрегнали любовта им. Сред най-популярните е историята за една несподелена и трагична любов.

Сюжетът: През 929 г. един млад и красив монах на име Анчин отивал на поклонение в известно светилище Кумано Хонгу, което се намирало на юг от манастира До:джъ:джи 道成寺. По време на кратката му почивка в малко селце в него се влюбва прекрасната девойка Кийохиме, която го моли да остане с нея. Анчин също бил силно привлечен от красотата ѝ, но решен да не се поддава на чувствата си, не отменил поклонението си, а само обещал на връщане от светилището отново да дойде в дома ѝ. Изминало време и тъй като любимият ѝ все го нямало, Кийохиме започнала да разпитва и разбрала от други странстващи пътешественици, че Анчин е подминал нейното село, без да се обади. Тя тръгнала да го догони, но когато го стигнала до брега на реката Хидака, видяла, че той отплува с лодка, за да избяга от нея. Гневът и обидата от това, че била излъгана и пренебрегната, били толкова силни, че когато в отчаянието си се хвърлила в реката с последна надежда да настигне любимия си, се превърнала в страшен дракон. Изплашеният Анчин потърсил убежище в манастира „До:джъ:джи“, успял да се скрие във вътрешността на голямата камбана в храма. Влетелият по петите му разярен дракон веднага го надушил, увил се около камбаната и след като я ударил няколко пъти

силно с опашката на змийското си тяло, избълвал огън и я разтопил. След като по този зрелищен начин убил Анчин, драконът Кийохиме се самоубил⁵⁷.

Изображения: Сред множеството изображения, илюстриращи различни сцени от историята на Кийохиме и Анчин, е свитъкът с илюстрации на Тоса Мицушиге 土佐光重, една от които е „Камбаната на Доджъо:джи“ 『道成寺鐘』 (ил. 87).

„Конджаюхаккишю:и“ 『今昔百鬼拾遺』 (“Допълнение към Стоте демони от миналото и настоящето”) е третият албум на японския художник Торияма Секиен 鳥山石燕 (1712–1788)⁵⁸, публикуван около 1781 г.⁵⁹ Серията включва колекции от стотици изображения на свръхестествени същества, духове, призраци и чудовища, много от които от литературата, фолклора и други произведения на изкуството. Едно от тях е графиката „Кийохиме“ (фиг. 4).

⁵⁷ За източници на преразказа, с отделни незначителни китайски и индийски митове и легенди и разлики в сюжета, са използвани части от „Хоккегенки“ 『法華驗記』 („Сборник будистки разкази“, „Конджаюхаккишю:и“ 『今昔百鬼拾遺』 („Антология със сказания и легенди“) и „Коджики“ 『古事記』 .

⁵⁸ Изследовател и художник от XVIII в., занимаващ се с японския фолклор. Бил е учител на Китагава Утамаро 喜多川 歌麿 (1753–1806), но преди да се посвети на графичното изкуство и ксилографията, е бил художник от школата Кано: 狩野派.

⁵⁹ Първата издадена книга от серията е „Гадзухаккиягьо:“ 『画図百鬼夜行』 , (1776).

Фиг. 4: Кийохиме

◆ Нуреонна (濡女)

Тъй като според представите на японците съществата, които имат способност да се преобразяват, са предимно дракони, някои от другите странни и/или свръхестествени образи на привидения, призраци и демонични фантоми от японския фолклор (наречени *йо:кай* 妖怪), какъвто е персонажът Нуреонна („мократа жена“) също са възприемани като подобия на дракони.

Сюжетът: Нуреонна е жена-вампир, едно от най-древните японски *йо:кай*-привидения. То понякога изниква изневиделица на брега на река или езеро и мие косите си във водата, а в други случаи е нагазила във водата на крайбрежни плитчини. Повечето истории за среци с Нуреонна са от остров Кю:шю: 九州, но са известни и народни предания от Хоншю от провинция Ниигата 新潟県 на запад, до провинция Фукушима 福島県 – на изток. Има различни версии за страшната призрачна жена. Тя е много по-силна от човека, но предпочита да залавя жертвите си с измама и да ги убива, като изпива кръвта им. Това се случва най-често, когато се появява пред моряци, рибари или пътници с вързопче в ръце, което прилича на бебе, и ги моли за помощ. Ако човек вземе подаденото му „бебе“, в миг разбира, че всъщност е поел изключително тежък предмет, който не му позволява да помръдне и избегне смъртта.

Изображения: Описанието на Нуреонна варира в народните предания. В едни от тях тя е с тяло на змия и глава на жена (ил. 88).

Според някои мълви дължината на змиеподобното ѝ тяло достига до 300 м. Според други демоничното същество е антропоморфно, с неприятен външен вид, с уродливи ръце и дълги драконови нокти, обикновено с

подгизнали от вода дрехи, но винаги с красива, дълга и лъскаво-черна коса (фиг. 5)⁶⁰.

Фиг. 5: *Nureonna*

⁶⁰ Автор: Торияма Секиен, от спомената негова колекция с албуми.

♦ О Гончъо (おごんちよ)

Сюжетът: Още от най-древни времена сред жителите в околностите на днешния град Къо:то 京都市 съществувало предание за гигантски бял дракон, който живеел в езеро в старата провинция Ямаширо 山城国 (южната част на днешната префектура Къо:то). Според легендата веднъж на всеки 50 години драконът Гончъо се превръща в птица със златисти пера, която издава звуци, приличащи на вълчи вой. Това се възприемало от хората като лоша поличба. Все пак не се знаело дали това явление предвещавало слаба реколта, масов глад и смърт на много хора, или било чудодейно предупреждение за предстоящи нещастия и премеждия. И до днес в тези райони традиционно се правят ритуални приношения, за да се умилостиви Гончъо и преди всичко с надеждата да се предотврати неговата поредна поява.

♦ Дзенньорю:о: (善如龍王 или 善女龍王)

Японските дракони, които променят облика си, са известни и като пазители на будистки закон, въпреки че се появяват в митологията векове преди навлизането на будизма в страната. Сред тях е драконът Дзенньорю:о: (善如龍王 или 善女龍王).

Сюжети: Според древните източници драконът Дзенньо или Дзентацу 善 達 е обитавал отначало малкото езеро Сарусава 猿 沢 в планината Муро: 室生山, в префектура Нара, а след това пещерата Рю:кецу 龍穴, където през VIII в. специално е построен храмът Муро:джи 室生寺, в който са се отправяли молитви и се провеждали церемонии за дъжд (виж Фаулър 1997: 149; Фиссер 1913: 168–169).

Според будистката космология Дзенньо: първоначално е бил един от осемте крале-Наги, обитаващ митичното езеро Анаватапта, разположено в центъра на света (днес Хималаите)⁶¹, от което извирали четири велики свещени реки, в четирите краища на света⁶². Драконът носел същото име като езерото (на японски Мунецуночи 無 热 恼 池 или Мунецучи 無 热 池), което означавало „Езеро без топлина“⁶³. Различавал се от другите дракони с това, че като бодхисатва бил освободен от страданието на огнената жар и също като водата на езерото имал качества да лекува болести („пожарите, които измъчват човешките същества“) (Хайам 2001:125).

⁶¹ В будизма се свързва с легендата за мястото, където царица Мая е засенала Буда, а днес – с езерото Манасаровар (Мапам Юмко) в Тибет. (https://en.wikipedia.org/wiki/Lake_Manasarovar).

⁶² Днес се отъждествява с Ганг (изток), Инд (юг), Окс (запад), и Тарим, или Хуанхъ (Жълтата река, север).

⁶³ Приблизителен превод.

Дзенньорю:о: се представя и като будистка богиня – царица-дракон, в легендата за будисткия свещеник Кейен 慶圓 (1143–1223), който живял като отшелник в планината Муро, в района на драконовата пещера (*Рю:кецу* 龍穴). Според тази легенда един ден той срещнал красива облечена жена. Тя криела лицето си и го помолила да ѝ предаде знанието за будистките *мудри*⁶⁴. На въпроса му коя е, тя отговорила, че е драконът Дзенньо. Когато свещеникът поискал да му покаже лицето си, тя отговорила, че лицето ѝ е твърде ужасно за гледане, но че в знак на благодарност все пак ще задоволи любопитството му. След тези думи се издигнала във въздуха и протегнала малкия пръст на дясната си ръка. Той се оказал драконов нокът, по-дълъг от десет *шаку*, и от него бликнали лъчи от петцветна светлина. В следващия миг Дзенньо изчезнал (Фиссер 1913:92–93)⁶⁵.

Изображения: Дзенньорю:о: е често срещана тема в японското изкуство. Обикновено е изобразяван като малък дракон, а понякога като човек с опашка на дракон, контролиращ дъждовете. В Музея на изкуствата „Нанао“ 七尾美術館 в префектура Ишикава се съхранява изключително ценната творба на Хасегава То:хаку 長谷川等伯 (1539–1610), с изображение на Дзенньорю:о: (ил. 89), създадена през периода Адзучи Момояма 安土桃山時代.

⁶⁴ Виж бел. 32 под линия.

⁶⁵ Източник: <http://www.library.ru/help/docs/n82396/1.pdf>

♦ Бендзайтен (弁才天, 弁財天)/ Угабендзайтен 宇賀弁財天

Сюжети: Бендзайтен, известна с по-краткото си име Бентен, първоначално е считана за Сарасвати – богиня, почитана (според Ведите⁶⁶) в индуизма като покровителка на реките и съпруга на Браhma⁶⁷, а впоследствие се превръща в божество от шинтоисткия пантеон (ками). През епохата Хейан будизмът на школата Тендай допринася за сливането на хинду-будисткото божество с местно ками на водата, богатата оризова реколта и късмета – с образа на гигантска бяла змия с човешка глава, на име Угаджин 宇賀神 (наричано също хякуджя/бякуда 白蛇), за създаване на синкретичен тип божество Угафукуджин, което става известно и като Угабендзайтен 宇賀弁財天 или Угабентен – божество на музиката, любовта и творческия талант.

В Япония съществуват десетки будистки и шинтоистки павилиони и параклиси (*бентендо*: 弁天堂), посветени на Бендзайтен. Те са разположени не само на малки островчета, но и по хребети на хълмове и край вододели. Освен трите най-големи светилища – централното на създадения според легендата от Бендзайтен остров Еношима⁶⁸ край град Камакура, на остров Чикубушима 竹生島, намиращ се в централната част на езерото Бива 琵琶湖 и шинтоисткото светилище Ицукушима джинджя⁶⁹ 巖島神社 в малкото островно селище Мияджима 宮島町, има и други, в които тя е централен обект на поклонение.

⁶⁶ Древни, свещени писания на индуизма.

⁶⁷ Върховният бог на сътворението в индуизма.

⁶⁸ За сюжета на легендата: виж в раздела „Драконът и природата в Китай и Япония“.

⁶⁹ Едно от названията на шинтоистко светилище или параклис.

Едно от тях, станало популярно не само сред японците, но и сред чуждестранните туристи от цял свят, е малкото шинтоистко светилище *Дзениараи бендзайтен отафуку джинджя* 錢洗弁財天宇賀福神社, по-известно с краткото наименование *Дзениараи Бентен* 錢洗弁財天, в град Камакура, разположено в красива пещера под живописен скален хълм. През една от галерите на пещерата, в която в специална ниша се намира композиция от статуята на Бендзайтен и дракона (ил. 96), протича поток от подземен извор с кристално бистра вода. Съществува древно народно предание, че този извор е божествен и дарява със здраве и че ако човек потопи пари в него (ил. 97), те ще му се върнат, умножени многократно (Муцу 2002: 208).

Изображения: Поради силната символика на победата на съзиданието над разрушението⁷⁰ и постигане на просперитет в живота, в японското изкуство има значителен брой изображения на Бендзайтен. В творбата на последния от художниците от школата Кано: 狩野派 – Хашимото Гахо: 橋本 雅邦 (1835–1908), изплувайки от кълбестите облаци, тя се спуска, възседнала върху дракон (ил. 90). Много скулптурни статуи я представят свиреща на *бива*⁷¹ (ил. 91), в цветната гравюра на Яшима Гакутей 八島岳亭 (1786–1868) е с *кото*⁷² (ил. 93). В някои случаи иконографският образ е придружен с аватарите ѝ – дракон (ил. 94)⁷³, змия и/или риба, а в други се идентифицира с образа на Угаджин и/или с *тории* като гугла върху главата (ил. 92).

⁷⁰ Виж раздела, посветен на легендата за възникване на о-в Еноима, в предходната глава.

⁷¹ Традиционен японски струнен музикален изструмент.

⁷² Традиционен японски струнен музикален изструмент.

⁷³ Автор: Тойота Хоккей 魚屋北溪 (1780–1850).

Още от времето на периода Едо 江戸時代 (1603–1868) японската гравюра *суримоно* 描物⁷⁴ се е ползвала за празничен подарък или като дар, посветен на определено събитие в личния живот. За изработката му обикновено е бил необходим малък лист хартия (квадрат със страна около 20 см) или други скъпи материали, прилагали са се сложни техники на изпълнение, новаторски стилове и свободни композиционни подходи. В почти всички случаи задължителен елемент от гравюрата *суримоно* е цитат или цял поетичен текст. Ярък и привлекателен е образът на Бенджайтен в известната гравюра *суримоно* „Бентен язди дракона“ (ил. 95) на Аоигаока Кейсей 葵岡渓栖⁷⁵.

Тъй като Бентен е и едно от седемте божества на щастието, късмета и богатството – *шичифукуджен* 七福神, за които вече бе споменато в предишната глава, освен в картината „Корабът на съкровищата“ (*такарабуне*) от Хирошиге⁷⁶, ладията с тези почитани божества на борда е изобразявана като плаващ дракон със същата символика не само в творбите и на други художници в същия жанр на ксилографското изкуство като „Шичифукуджен *такарабуне*“ („Ладията на съкровищата на седемте божества на щастието“) от Китао Шигемаса 北尾重政 (1739–1820) (ил. 98), но също така и в пластика и дърворезба.

⁷⁴ Разновидност на японската ксилография *укийо-е* 浮世絵.

⁷⁵ Артистичен псевдоним на Тотоя Хоккей 魚屋 北溪.

⁷⁶ Виж ил. 14 и обяснителна бележка 15.

♦ Курикара рю: (俱利迦羅 龍)/ Курикаарю:о: (俱利迦羅 龍王)

Названието и изображението на „Дракон Курикара“ (*Курикара рю:* 俱利迦羅 龍), наричан още „Царят-дракон Курикара“, са с индийски произход. Освен като съкратена транслитерация на „Kulika-nagaraja“ (Царят-дракон Кулика), в езотеричния будизъм миккъо: 密教 на школата Шингон 真言宗 (отчасти на Тендей 天台宗 и Кегон 華嚴宗) в Япония се разглежда и като емблематично проявление на гневното божество – пазител на мъдростта и защитник от зли и нечиисти сили Фудо: Мъоо不動明王⁷⁷ („Непоклатимият“).

Сюжети: Олицетворението на Курикара с Фудо: е свързано с една популярна сред японците будистка история за епичен двубой между Фудо: Мъоо и демон, противник на будизма. Фудо: се преобразил в огнен меч, но и противникът му сторил същото. Тогава Фудо: се превърнал в огнен дракон Курикара, увил тялото си около меча-демон и разтворил паст над острието му, започнал да го погълща.

Изображения: В богатата Курикара-иконография в Япония тялото на царя-дракон Курикара е изобразявано със златист цвят, а в някои случаи с един или два рога на главата. Композицията с изправен меч и увит около него дракон (с огнен ореол) се нарича *Курикаракен* 俱利迦羅劍 ("Меч Курикара") или *Курикаарю:кен* (Меч-дракон Курикара"). Обикновено образът на дракон се използва, за да символизира божество, но в този уникален случай драконът се идентифицира със самия Фудо: Мъоо и се

⁷⁷ Аналог на божеството Ачала (във ваджраяна будизма), пазител на мъдростта и хората от демоните и невежеството чрез изгарянето им с огън.

нарича Курикара Фудо: 倶利迦羅 不動 или Курикара Мъоо 倶利迦羅明王. Почитта към тях е като към един и същи обект, особено през епохата Едо, когато са били създадени множество статуи и живописни творби.

Едно от най-ранните изображения на дракона Курикара като аналог на Фудо:, още от епохата Хейан 平安時代 (794–1185), е *маки-е* 蒔繪⁷⁸ върху капака на лакирания калъф на сутра⁷⁹, съхранена в манастира „Таймадера“ 当麻寺 в град Нара 奈良市 (ил. 99). Най-голямата фигура на Курикаарю:кен (117,3 см), изработена от кипарисово дърво (ил. 100), се съхранява в храма О:даке 小武寺 в префектура О:ита 大分県. Освен барелефния образ от дърворезба в О:иши/Цугаруакакура джинджя 大石神社 / 津輕赤倉山神社 (ил. 101) каменната статуя в О:ямадера 大山寺 (ил. 102) и металният паметник в Наритасаншиншьо:джи 成田山新勝寺 (ил. 103) в провинция Чиба 千葉県, на много други места по целия Японски архипелаг има стотици други склуптури с образа на меча „Дракон Курикара“ в различни шинтоистки светилища и будистки манастири.

⁷⁸ Изображение върху лакирана повърхност, създадено чрез специална техника на напръскване със златен прах.

⁷⁹ Сутрите са били съхранявани в специални кутии от дърво, метал или лакирано дърво. Красиви образци на лакирани калъфи, украсени с *маки-е* (виж бележката по-горе), има в музеините колекции на манастирите „ЕНРЯКУДЖИ“ 延暦寺 и музея „Фуджита“ 藤田美術館 в Осака.

♦ Йофуненуши

Японският източник на легендата за този дракон не е потвърден от изследователите. Известно е само, че е публикувана през 1918 г. в книгата на Ричард Гордън Смит *Ancient Tales and Folk-Lore of Japan*, но в предговора си самият автор отбелязва, че не гарантира за афентичния ѝ японски произход⁸⁰. Въпреки това, вероятно поради факта, че основната идея в тази легенда е безграничната обич към родителите и безрезервната готовност за саможертва, сюжетът ѝ е широко известен в Япония.

Сюжетът: Йофуненуши е друг зъл морски дракон, който също като осмоглавия Ямата но Ороchi и деветглавия Кудзурю: изисквал от жителите на крайбрежните селца човешки жертви – всяка година по една млада девственица, като завинаги ги отвличал в подводната си пещера под един от островите на архипелага Оки 隱岐諸島 в Японско море. Малкото момиче Токойо се отправя само на дълъг път, за да намери баща си, когото местен владетел бил наказал с изгнание на един от островите Оки. Когато след много изпитания Токойо стигнала до един от тях, видяла на брега монах и плачеща девойка, облечена в бяла роба. Монахът разказал за чудовището, което всеки момент ще изплува и отнесе своята поредна жертва. Без да се замисли, Токойо облича бялата дреха на момичето, хвърля се в морето, плувайки към дъното се среща с дракона Йофуненуши, забива кама в окото му и след това убива гърчещото се от неочекваната силна болка чудовище. Мълвата за смелостта и героичната постъпка

⁸⁰ Виж: <https://en.wikipedia.org/wiki/Yofune-nushi>

на Токойо се разнесла надалеч и когато стигнала до родната ѝ провинция, господарят, заточил баща ѝ, го помилвал. И Токойо, и баща ѝ заживели отново щастливо в родния си дом⁸¹.

⁸¹ Преразказът е по адаптирания текст в сайта <http://www.cyclopaedia.info/wiki/Yofune-nushi>, с препратки към <https://en.wikipedia.org/wiki/Yofune-nushi> и текста на легендата в книгата *Митове и легенди на Япония* от Дейвис Ф. Хадлънд.

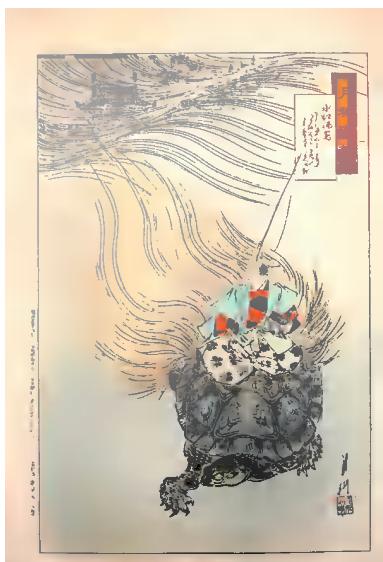
Ил. 77: Гара Катасе-Еношима

Ил. 78: Касуга рю:джин

Ил. 79: Рю:джин

Ил. 80: Урашима Таро

Ил. 81:
Тавара Тода с лък и драконът

Ил. 82: Сусаноо убива дракона Ямата но Орохи

Ил. 83: Сусаноо и водният дракон

Ил. 84: Сусаноо но Микото

Ил. 85: *Сусаноо, драконът и Кушинадахиме*

Ил. 86: *Кагура „Орочи“ (стил „ивами кагура“)*

Ил. 87: Камбаната на Доджъо:джи

Ил. 88: Нуреонна, автор: Саваки Су:ши 佐脇嵩之 (1707 –1772)

Ил. 89: Дзенньорю:о:

Ил. 90: Бентен върху дракона

Ил. 91: Бенджайтен с бива

Ил. 92: Угабентен, о-в Чикубу

Ил. 93:
Драконът в скута на Бентен

Ил. 94: Бентен
(Тотоя Хоккей (1780–1850))

Ил.95: Бендзайтен и драконът (суримоно)

Ил. 96:
„Дзениарай Бентен“, Камакура

Ил. 97: Край потока в
„Дзениарай бентен“

Ил. 98 : Шичифукуджин такарабуне (Бентен – в центъра)

Ил. 99: Курикара фудо:

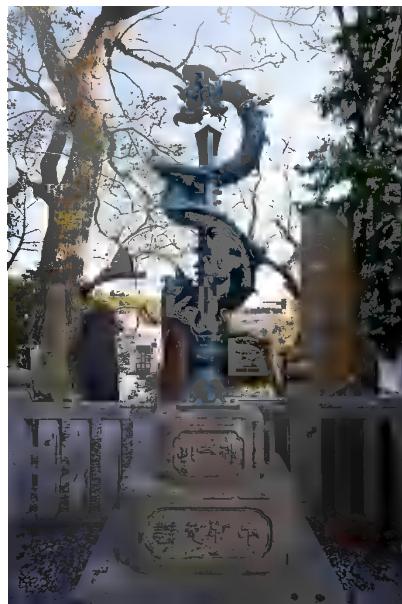
Ил. 100: Курикаарю:кен

Ил. 101: Дракон Фудо:

Ил. 102: *Курикара Фудо:*

Ил. 103: *Курикара*

III. ДРАКОНЪП'
В КЛАСИЧЕСКА ПАЯПОНСКА
ЖИВОПИС И ДЕКОРАТИВНО
ИЗКУСТВО

Темата за драконите е широко застъпена и в творчеството на японските художници през Средновековието и Новото време. Едва ли е възможно да се изброят имената на всички творци от школите, които са създали истински шедьоври с образи на дракони и/или драконови мотиви в различни жанрове на японската живопис през вековете.

Творбите на художниците в традиционните стилове на японската живопис се отличават със съчетаване на живописното изображение с поезия, калиграфия и/или печат на автора. Тази комбинация не само обогатява съдържанието на картината, но подсила както нейната художествена концепция, така и естетическата ѝ стойност.

Различните стилове в японската живопис са се създавали от различни школи, но ги е обединявала една обща особеност – използването на живописното изкуство с декоративна цел. С произведенията на художници от различни епохи и направления са били украсявани подвижните *шьо:джи* 障子⁸², параваните *бъо:бу* 屏風, използвани в интериора на помещенията в жилището, както и потоните и/или стените на храмови ритуални сгради. Пример е панорамната картина „Облачен дракон“ на Кайхо Ю:шьо: 海北 友松 (1533–1615), създадена преди около 400 години (ил. 104). Нарисувана е върху четирите пана на плъзгаща се преградна стена (*фусума* 褥) в един от павилионите на дзенбудисткия храм Кеннинджи 建仁寺 в Къо:то 京都市.

Столетия наред японските живописци продължават да поддържат и развиват художествено-декоративната традиция в живописта, която е част от стилистиката на

⁸² Или *фусума* 褥: плъзгащи се врати, прозорци или вътрешни прегради в жилищни и храмови помещения, направени от прозирен плат или плътна полупрозрачна хартия, опъната върху дървена рамка.

шестпанелния параван „Дракони и облаци“ (фиг. 6) на големия майстор на паравани картини Таварада Со:тацу 俵屋宗達 (1600–1643), основател на японската школа по живопис Римпа 琳派.

Фиг. 6: *Дракони и облаци*, Таварада Со:тацу

♦ Драконът в живописта на школата Кано: (狩野派)

Основаната през XV в. школа на японската живопис Кано:⁸³ има четириевковна история на развитие, с най-силен разцвет през епохата Адзучи Момояма 安土桃山時代 (1573–1603). До втората половина на XIX в. всички представители на школата са били от един и същи род Кано: 狩野 и са се ползвали с широка популярност както сред властващите шьогуни, провинциални князе и аристократи, така и сред монашеството в системата на будистките манастири.

Художниците от рода Кано: са създавали картини с различна тематика. Рисували са пейзажи и битови сцени, както и птици и животни. Към анимистичните серии от картини се отнасят „Дракон и тигри“⁸⁴ (ил. 105) върху двукрилен параван от шест секции на Кано: Санраку 狩野山楽 (1559–1635), „Дракон и тигър“ на Кано: Таканобу 狩野孝信 (1571–1618) (ил. 18), „Дракон“ (ил. 106) на Кано: Тан'ю 狩野探幽 (1602–1674), както и картина на Кано: Наонобу 狩野尚信 (1607–1650), с дракон сред облаци над вълни върху съвсем единичен параван също от шест секции (ил. 107). Един от последните представители на школата – художникът Кано: Хо:гай 狩野芳崖 (1828–1888) съчетава в своето творчество традиционните рисувални техники. Впечатляваща е творбата му „Два дракона сред облаци“ (ил. 108).

⁸³ Основана е от Кано: Масанобу 狩野正信 (1434–1530) – главен придворен художник при управлението на династията на шьогуните Ашикага.

⁸⁴ Изображението на двойката тигър и дракон е старинен мотив в източноазиатското изкуство, бил е възприет в дзенската живопис като символ на будистката доктрина и продължава да бъде популярен сред художниците в Япония и през XVIII в.

Привърженик на един от клоновете на школата Кано: е Маруяма О:кьо 円山応挙 (1733–1795). Рисувателната му техника се отличава с използването на широка плоска четка, напоена с боя или туш, която той използва както за плътни, така и за тънки линии. Тази техника е приложена и в изобразяването на дракон (ил. 109).

♦ Драконът в жанра *укийо:-е* (浮世絵)

Укийо-е („Картини от плаващия свят“) е вид изящно изкуство, съчетаващо живопис, ксилография – гравюра върху дърво (*мокуханга* 木版画), и печатни техники на копиране на графични рисунки. Използват се туш или бои на водна основа, което осигурява широка гама от ярки цветове. Заражда се в Япония в края на XVI в., стремително се развива и достига разцвет в периода между XVII и XIX в. Негов основоположник е Хишикава Моронобу 菱川師宣 (1618–1694). Печатните копия първоначално били черно-бели, но впоследствие се разпространявали в цветни варианти, аналогични на оригиналните произведения на художниците, които ги създавали. През XVIII в. Судзуки Харунобу 鈴木春信 (1724–1770) внедрява техника за многоцветен печат, която започва да се използва за създаване на *нишики* 錦絵 – картини върху брокат.

Тематиката на цветните гравюри е разнообразна и пряко свързана с всекидневието на населението от градовете през епохата Едо (1603–1868) и печатните гравюри намират широко приложение в културния и обществен живот на хората. В този период тиражите им стремително нарастват, тъй като в различна степен, но почти всички жанрови разновидности на *укийо-е* се използват за илюстрации на книги, плакати и билети за театър Кабуки. По поръчка на търговци на сувенири и книги, много от най-известните и до днес картини *укийо-е* са били отпечатвани дори като щампи върху амбалажна хартия и върху различни по форма опаковки от хартия или плат.

Кацушика Хокусай (葛飾北斎)

Световноизвестният художник-пейзажист Кацушика Хокусай (1760 – 1849) е автор на стотици гравюри в

жанра *укийо-е* и илюстратор на множество печатни издания. Наред с многообразните си шедьоври създава и гравюри с различни образи на дракон. С оригинална, синкретична форма се отличава изображението на дракон в едноименната му гравюра. Змиеподобното тяло на този дракон е подчертано удължено (подобно на Ямата но Орочи). Ако се игнорират острите им дълги нокти, четирите му крайника са като пипала на октопод, а ovalът на главата и изражението му са сходни с камилските (ил. 110).

Почти със същите издължени тела са драконите на Хокусай от картината му „Дракон и мъдрец“ (ил. 111) в една от гравюрите, отпечатани в том XII на 15-томната албумна колекция *Хокусай манга* 『北斎漫画』 („Скиците на Хокусай“). Печатната графика изобразява дракон, зародил се от пепел и виещ тяло сред дим (фиг. 7).

Фиг. 7: Дракон (илюстрация в книга), автор: Кацушика Хокусай

Известността и широкото си признание както в Япония, така и по цял свят художникът дължи на поредицата от цветни гравюри „Тридесет и шест изгледа към Фуджи“ 『富嶽三十六景』. Свещената планина Фуджи присъства и в много други пейзажи на Хокусай. В един от тях драконът се е слял с дима, извиващ се около и над планината (ил. 112), а в друг (от албумната колекция „Сто изгледа на Фуджи“ 『富嶽百景』)⁸⁵ – огромен дракон се е устремил към върха ѝ (ил. 113). Влиянието върху творчеството на Хокусай на стиловете в живописта от жанра *суйбокуга* 水墨画 (живопис с акварелни бои и туш), известен с популярното си название *суми-е* 墨絵 (картини с туш), се усеща в много негови творби, сред които в черно-бялата печатна графика с черен туш върху хартия (фиг. 8), както и в друга, използвана за плакат от периода Едо (фиг. 9).

Много от черно-белите гравюри на художника са били отпечатвани като илюстрации на книги и реклами плакати, а цветните – за покани и билети за различни културни събития. Акварелната цветна гравюра, изобразяваща женско божество (най-вероятно Бендзайтен), възседнало дракон (ил. 114), е показателна за разностранния талант на художника Хокусай, който не само е създал стотици творби *укийо-е*, но неговите произведения са в най-различни стилове и рисувални техники.

⁸⁵ Три албума, публикувани през периода 1834–1835 г. Серията е замислена като продължение на албума „Тридесет и шест изглед към планината Фуджи“, но за разлика от него гравюрите са били черно-бели. През епохата Мейдзи 明治時代 (1868–1912) са издадени цветни и в по-голям формат.

Фиг. 8: Дракон (илюстрация в книга), Хокусай

Фиг. 9: Дракон (плакат), Хокусай

Творби от други майстори на укийо-е

Много от известните майстори в жанра укийо-е са оставили на поколенията редица свои творби с изображения на дракон, които и до днес се почитат като безценно културно наследство. Всеки от тях е създал собствен стил в живописта. Ще посочим само някои произведения и техните автори, които изглеждат най-показателни за живописните и гравюрските техники при изобразяване на дракон.

Огата Гекко: 尾形月耕 (1859–1920) е един от многобройните последователи на Кацушика Хокусай. Гравюрата му „Дракон, издигащ се към небето“ (ил. 115) силно наподобява творбата на Хокусай от серията му „Сто изгледа на Фуджи“ (сравни с ил. 113).

Тотоя Хоккей 魚屋北溪 (1780–1850) също е последовател на Хокусай. Известно е, че е създал над 1000 суримоно – жанр в укийо-е, за който вече стана дума. Единият от артистичните му псевдоними е Аоигаока⁸⁶. Неговата творба „Дракон в облаци“ (ил. 117) е сходна с „Драконът“ на Хокусай (ил. 116) както по отношение на цветовата гама, така и на техниката на изпълнението.

Майстор на суримоно е и **Кубо: Шюнман** 銀佳満 (1757–1820), но в сравнение с другите неговият стил се отличава с мека цветова гама, спокойни линии в изображенията, дори и при изображението на дракон (ил. 118). Същото може да се каже и за гравюрата на

⁸⁶ Виж бел. 73 под линия.

Исода Корю:сай 磯田湖龍斎 1735–1790 с изображение на дракон и вълни (ил. 119).

Редица големи имена в изкуството *укийо-е* са се обучавали в школата Утагава 歌川派, но впоследствие са създали своя собствена стилистика, школи и ученици. Освен артистичните си псевдоними повечето от майсторите на печатни гравюри носят пред името или псевдонима си името на школата „Утагава“. Сред тях е майсторът на цветната ксилография **Утагава Хирошиге** 歌川広重 (1797–1858), световно признат за един от най-големите художници–класици в японската живопис. Известен е и с името си Андо Хирошиге 安藤広重, с което понякога е подписвал творбите си. В творчеството си Хирошиге съчетава традиционните техники на школата Кано: със стила *нанга* 南画⁸⁷ (или *буджинга* 文人画 – „Интелектуална живопис“⁸⁸). Автор е на около 5400 гравюри с пейзажи и различни тематични мотиви от бита и ежедневието на хората от града, с образи на красиви жени и актьори от театър „Кабуки“. Едно от доказателствата за силното влияние на Хокусай върху творчеството му са двете серии с гравюри, озаглавени „Тридесет и шест изгледа на планината Фуджи“ 『富士三十六景』, издадени през периода 1852 – 1858 г. Хирошиге е известен с различни артистични псевдоними като Ичию:сай или Ичирю:сай 一立齋 (Ока 1992: 72–74). С името Ичирю:сай е подписана творбата с изображение на дракон с преобладаващи елементи на стила Кано:

⁸⁷ Названието се превежда като „южна живопис“ или „интелектуална живопис“.

⁸⁸ Представители на японски професионално изградени художници–интелектуалци, привърженици на китайската традиционна живопис.

(ил. 120), а две други – „Дракон в облаци“ (ил. 121) с изображението на дракон с черен туш в комбинация с леки щрихи с акварелни бои върху хартия и „Дракони сред облаци“ (ил. 122) – с името Андо Хирошиге.

Други художници, които наред с приноса им в изкуството на японската ксилография през периода XVI –XIX в. са оставили в наследство и цветни гравюри с образи на дракони, са **Утагава Кунийоши** 歌川国芳 (1798–1861), **Утагава Йошицуя** 歌川芳艶 (1822–1866) и **Утагава Кунисада II** 歌川国定 (1823–1880)⁸⁹.

Особено впечатляващи с ярките си багри и наситени цветове са гравюрите на Кунийоши „Дракон и вълни“ (ил. 123), „Дракон морският цар“ (ил. 124), „Тайра Томомори и морският дракон“ (ил. 125), както и тази с живописната сценка от местна легенда за Ко:га Сабуро: 甲賀三郎⁹⁰. Според един от сюжетните варианти на тази фантастична приказка, Ко:га Сабуро: заедно с двамата си братя първоначално изтегля с кошница изчезнала в подземна пещера любима девойка. Когато самият той се спуска с кошницата, за да ѝ донесе забравената от нея свещена сутра, братята му го изоставят. Той остава в подземния свят, задомява се в приказно подземно селище. Когато придобива драконов вид, отново се завръща на земята и разбира, че от мъка по него любимата му се е хвърлила в езерото, той също се спуска в него, за да я открие. Сюжетът е предаден с изображение на седнал във висяща

⁸⁹ Наследник на Утагава Кунисада 歌川国貞, известен също като Утагава Тойокуни III 三代歌川豊国 (1786–1865). Освен названието на школата като фамилия артистичните псевдоними на учениците и последователите са включвали и собствените имена или псевдонимите на преките им майстори-учители, с пореден номер след тях.

⁹⁰ За подробности виж: http://www.kabuki21.com/glossaire_4.php

кошница мъж, взиращ се в дракон от езерото (ил. 126). Включението в композицията йероглифен знак и огнената факла в ръката на героя са своеобразни препратки към сравнението с огъня като един от четирите елемента в зодиакалния цикъл.

Утагава Йошицуя, известен още като Ичиейсай Йошицуя 一英斎芳艷, има редица произведения с драконови изображения. В картината му „Нии но Ама спасява малолетния император Антоку“ („Огненият дракон“), подписана с името Ичиейсай Йошицуя (ил. 127), драконът е художествена метафора на смъртта, причинена от врага. Според епопеята „Хейке моногатари“ 平家物語 по време на голямата битка между армиите на клановете Тайра и Минамото в залива Дан (*Данноура но татакай* 壇ノ浦の戦い) бабата на император Антоку 安徳天皇 (1178–1185) – Тайра но Токико 平時子⁹¹ (1126–1185), се удавила заедно с внука си – младия император, за да го спаси от позора да попадне в ръцете или да бъде убит от врага (огнения дракон). „Червеният дракон“ е друга гравюра на Йошицуя с подпись Ичиейсай, която изобразява герой, сражаващ се с гигантски виещ се дракон (ил. 128).

За люспите на дракона и вълничките на морската повърхност в репродукцията на гравюрата „Буда върху гигантски бял морски дракон“ 釈迦八相記今様写絵 на **Утагава Кунисада II** (ил. 129) е използвана техника на напръскване със сребърен прах. Повече от век и половина преди това същата техника е прилагал и майсторът на декоративна живопис Огата Ко:рин 尾形光琳 (1658–1716) (ил. 130).

⁹¹ В надписа на картината фигурира с монашеското си име Нии но Ама.

♦ Изображения на дракон с други техники и форми на изящно и декоративно изкуство

Хитофудерю: (一筆龍)

Образът на дракона вдъхновява и съвременни художници и дизайнери. Днес талантливи японски художници продължават да развиват оригинални техники на традиционната японска живопис *суми-е*. Сред тях е и прилаганата в продължение на четири поколения майстори техника „хитофудерю“ („дракон с един замах“). С тази техника изображението се създава без прекъсване на линията с туш или цветна боя, без четката да се вдига от листа (ил. 131). Използват се два вида четки. С по-тънка се рисуват главата и детайлите по нея, а тялото – с широка, обилно напоена гъста четка. Най-известно с тази сложна рисувална техника е малкото специализирано ателие Ко:шю:я 晓秋家 в Никко: 日光, станало прочуто с приказно красивите си изображения на цветни дракони.

Иредзуми (入れ墨)

Образът на дракона се използва в различни по вид и форма японски татуировки (*иредзуми* 入れ墨), превърнали се в особено популярно изкуство, при което се използват най-различни техники. Въпреки че е древно традиционно изкуство, което и до днес се радва на предпочтение предимно сред младежите, в Япония татуировките върху цялото тяло все още се свързват най-вече с *якудза* ヤクザ⁹² (известни още като *гокудо*: 極道) и не се ползват с обществено одобрение⁹³.

⁹² Название на японската мафия.

⁹³ В много области на страната татуировките са забранени.

В японските татуировки най-често се срещат изображения на *сейрю*: 青竜 ханрю: и *карю:* (виж ил. 11, 12, 13), които символизират сила и могъщество.

***Коте-е* (こて絵)**

Коте-е са гипсови релефни изображения, създадени с тънка, подобна на шпатула мистрия (ил. 132). Това пластично изкуство се появява и разпространява в периода от края на епохата Едо/Токугава 江戸時代 / 德川時代 (1603–1868) и епохата Мейдзи 明治時代 (1868–1912). За основател и най-известен майстор на *коте-е* от този период се смята известният скулптор и художник Иrie Чьо:хачи 入江長八 (1815–1889). Той създава оригинална техника на японски мазилков релеф, която няма аналог в страната и се разработва независимо от европейската традиция. Днес в родното му градче Мацуудзаки 松崎町, префектура Шидзуока 静岡県, на западния бряг на полуостров Идзу, се намира построеният в негова чест Музей на изкуствата „Идзу Чьо:хачи“ 伊豆の長八美術館.

Коте-е се изработват върху външни стени (ил. 133) или във вдълбани ниши в мазилката на външни стени на сгради или складови помещения като това на склада на пивоварната за *sake* (ил. 134) в Кацуяма 勝山町, префектура Окаяма 岡山県. Първоначално са се правели с цел допълнителна облицовка, служеща за изолация, но постепенно започват да придобиват все по-естетически вид и да се използват и за украса на фасадни конструкции, тавани на жилищни и служебни помещения, както и на различни обекти от жилищния интериор (ил. 135).

Интересен художествен ансамбъл представлява съчетанието на изображение на дракон и табелата с надпис под стряхата над входа на централната сграда на старото

училище Ивашина 旧岩科学校 (ил. 136). С красотата си впечатлява и коте-е с изображение на дракон, инсталiran на тавана в мемориалния музей на Чъо:хачи 長八記念館 в манастира „Джъо:канджи“ 清感寺⁹⁴ (ил. 137), където е гробът на майстора на коте-е Иrie Чъо:хачи.

Мокумегане (木目金)

Стази техника се изработва материал, представляващ сплав от разноцветни метали за създаване на декоративен орнамент, наподобяващ текстурата на дървесината. Технологичният процес включва нагряване до степен на спойка на предварително напластени в определена последователност листове от благородни метали като жълто и бяло злато, платина, както и мед, месинг и алпака.

През Средновековието първоначално е използвана само за мечове. По времето на династийното управление на шьогуните Ашикага – *Ашикага бакуфу* 足利幕府, известно още като „шьогунат Муромачи“ или *Муромачи бакуфу* 室町幕府 (1338–1573), техниката *мокумегане* се прилага за украсяване на самурайски доспехи, оръжия като ръкохватки на мечове катана и аксесоари към тях, които постепенно освен функционалността си придобиват и естетическа стойност на произведения на декоративното изкуство. Изкуството на оръжейната декорация достига своята връхна точка през епохата Едо/Токугава (1603–1868). Мечове и аксесоари към тях се разменяли като подаръци, а шьогуни и местни владетели често раздавали оръжейни принадлежности като награди и подаръци на васалите си.

⁹⁴ Храм с основен обект на поклонение Амида Ньо:рай. Основан е от свещеника Джъошин по време на ерата Ейнин (1293–1299).

Аксесоарите на самурайските мечове обикновено се изработвали от мед, месинг и други метали в различни комбинации, за да се постигне възможно най-изящната цветова тоналност (ил. 138). Ансамбълът от принадлежности на меча включва атрибути като *цуба* 鐔 – част от меча, между острието и дръжката. Често украсата на *цуба* представлява плоскостно или релефно изображение на дракон (ил. 141). Декорацията на *цуба* изразявала степента на богатство и вкуса на самурая. Същото се отнася и за декоративните метални елементи *фучи* 縁 и *кашира* 頭 (ил. 139), прикрепени между *цуба* и дръжката (ефеса) на меча, за чифта декоративни метални орнаменти *менуки* 目貫 (ил. 140) от двете страни на дръжката, за малкия нож *кодзука* с декоративна дръжка (ил. 142), прикрепена към ножницата.

Декорирането на мечове и оръжейни аксесоари от форма на занаятчийство постепенно се превърнало в изкуство, което станало много популярно в цялата страна и местните феодали започнали да насърчават и създаването на занаятчийски училища за изработка и декорация на мечове и други оръжия. Появили се майстори, които започнали да създават свои ковашки художествени училища като школата Шимада 島田, основана в средата на XV век, школата Мурамаса 村正, създадена през XVI в., или Сонобе 蘭部, основана от Сонобе Йошицугу (1755–1842) през 1813 г. Всяка от тях наложила свои техники за производство и стилове за орнаментиране с резба или гравировка (*хоримоно* 彫物) върху остриетата и ножниците на различните видове дълги и къси мечове *катана* 刀, саби и кинжали (или *камѝ*) *танто*: 短刀 (ил. 144), както и за изработка на декоративни брони, предпазни каски/шлемове *кабуто* 兜, 胴 (ил. 143) и редица други оръжейни атрибути.

Ил. 104: Облачен дракон (фусума)

Ил. 105: Дракон и тигри (двукрилна преграда)

Ил. 106: Дракон (параван)

Ил. 107: Дракон сред облаци и вълни (сгъваем параван)

Ил. 108:
Два дракона сред облаци

Ил. 109:
Драконът на Маруяма О:къо

Ил. 110: Драконът на Хокусай

Ил. 111: Дракон и мъдрец; Хокусай

Ил. 112: Дракон сред дим от Фуджи

Ил. 113: Дракон, възнасящ се към Фуджи

Ил. 114: Цветна гравюра
(илюстрация в книга)

Ил. 115: Дракон,
издигащ се към небето

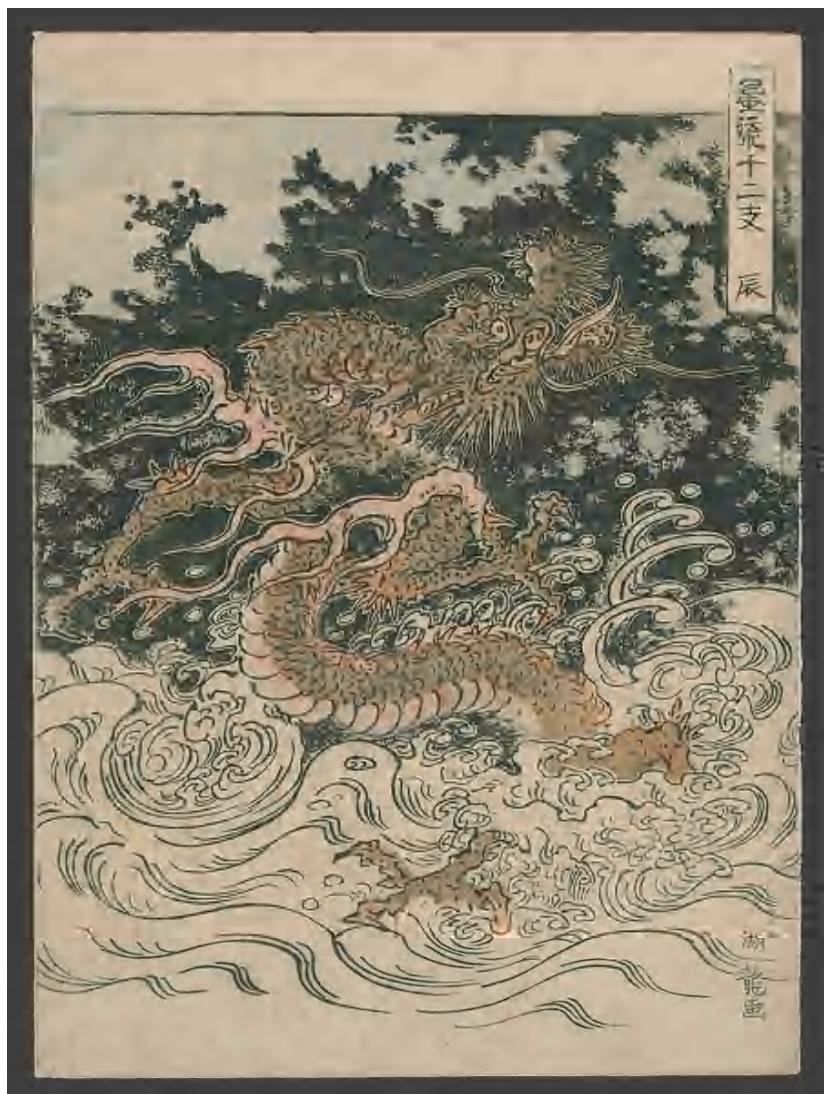
Ил. 116: Дракон, Хокусай

Ил. 117:
Дракон в облаците, Тотоя Хоккей

Ил. 118: Хармоника и дракон, автор: Кубо Шюнман

Ил. 119: Гравюра от Исода Корю:сай

Ил. 120:
Дракон, Ичию:сай Хирошиге

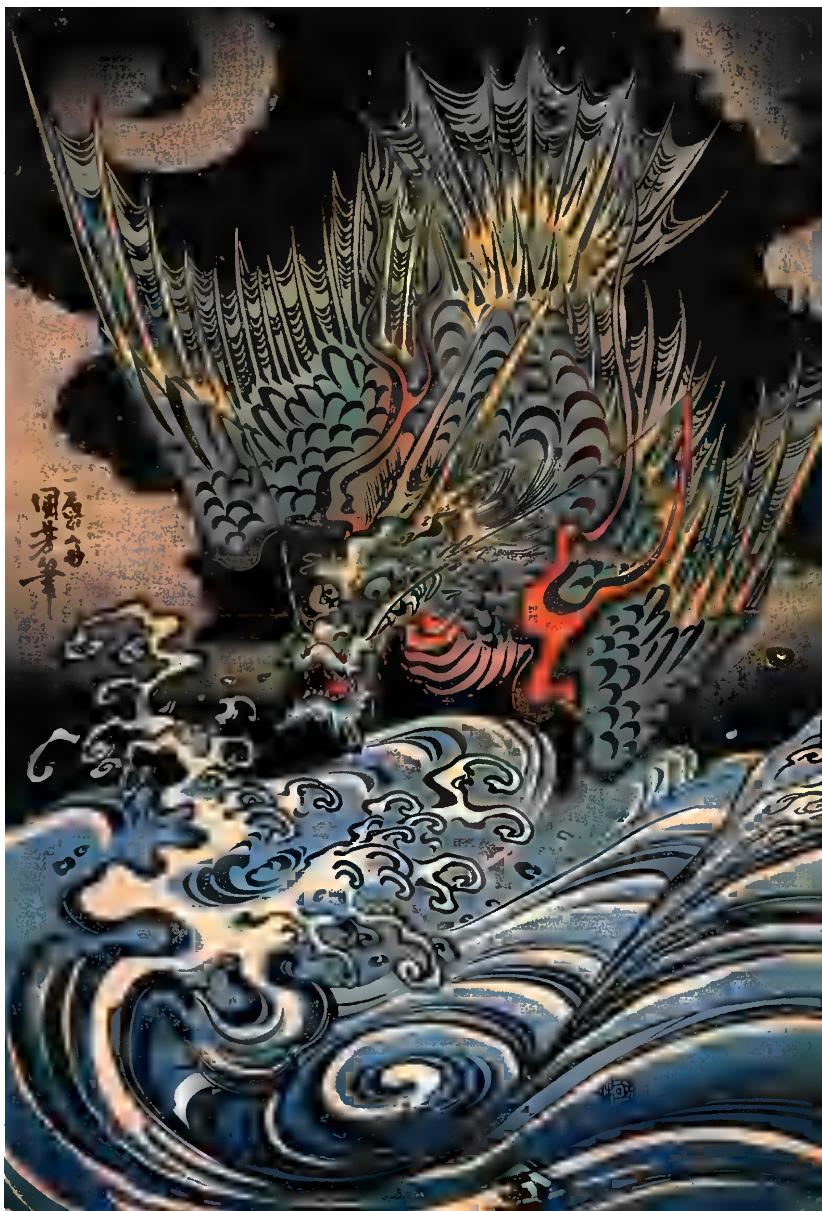
Ил. 121: Дракон в
облаци, Хирошиге

Ил. 122: Дракони сред облаците, Андо Хирошиге

Ил. 123: Дракон и вълни, Утагава Кунийоши

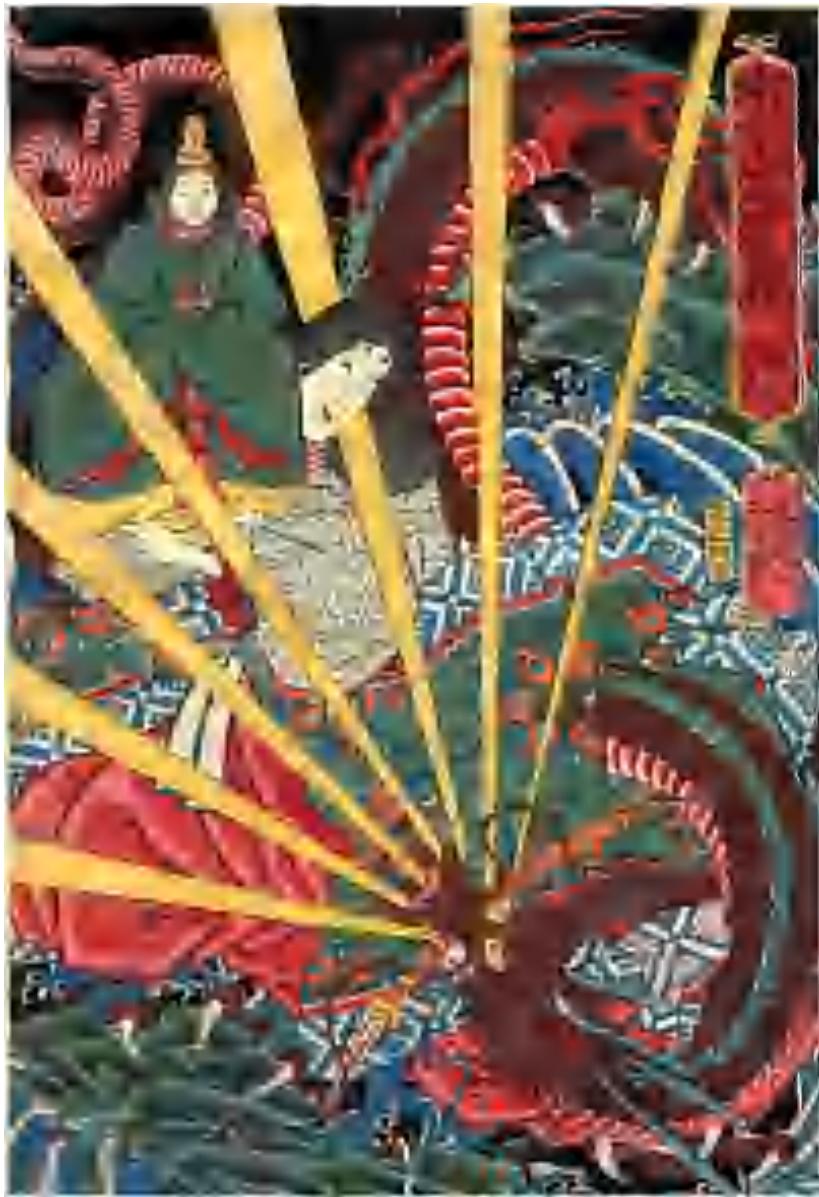
Ил. 124: Дракон – морският цар, Утагава Кунийоши

Ил.125: Тайра Томомори и морският дракон, Куниёши

Ил.126:
Ко:га Сабуро:, Куниёши

Ил.127: Огненият дракон,
Ичиейсай Йошицуя

Ил. 128: Червеният дракон,
Ичиейсай Йошицуя

Ил. 129: Буда върху гигантски бял морски дракон,
Утагава Кунисада II

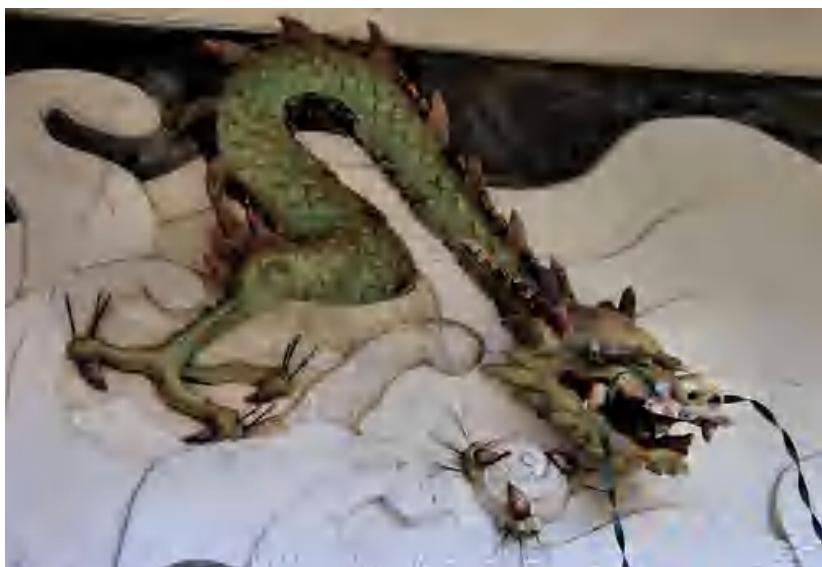
Ил. 130: Декоративен свитък

Ил. 131: Дракон, рисуван с техниката хитофудерю:

Ил. 132: Коте-е върху дребнозърнеста циментова мазилка

Ил. 133:

Гипсов релеф *коте-е* върху мазилка на външна фасадна стена

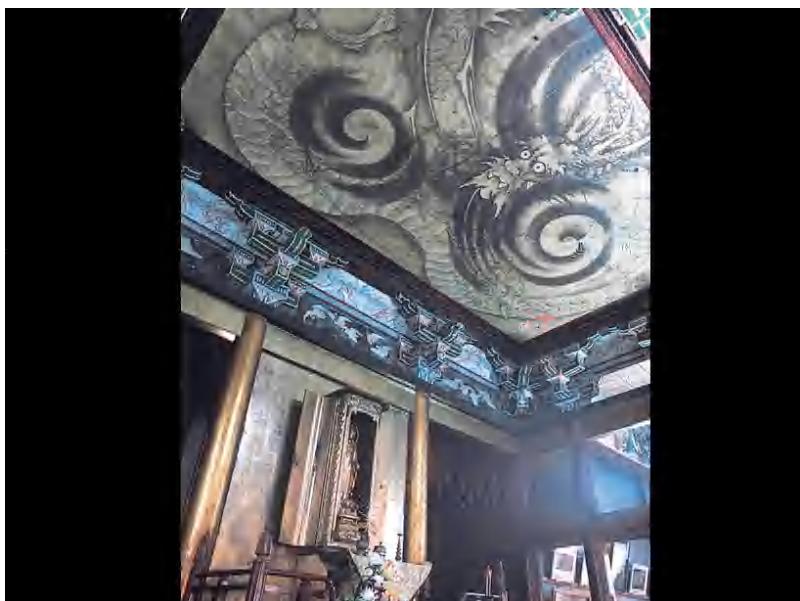
Ил. 134: *Коте-е* в ниша
на външна стена

Ил. 135:
Таванен декор *коте-е* за висяща лампа

Ил. 136: Коте-е с изображение на дракон и табела над вход на училища сграда

Ил. 137: Коте-е: на тавана – мемориалния музей на Чъо:хачи в манастира Джъо:канджи

Ил. 138:
Аксесоари към меч

Ил. 139: Фучи и кашира с дракон

Ил. 140: Менуки с форма на дракон

Ил. 141: Цуба с дракон в облаците, Оно Мицутака (около 1775 г.)

Ил. 142: Кодзука, XIX век

Ил. 143: Шлем *кабуто*, декориран с драконов орнамент

Ил. 144: *Танто*: и комплект от елементите му с орнаменти, изобразяващи дракон

*IV. ИЗОБРАЖЕНИЯ
НА ДРАКОН
В ЯПОНСКИХ ХРАМОВЕ*

♦ Драконът в шинтоистките светилища

Системата от вярвания на японците *Шинто*: включва обожествяване на дракона и почитането му като *ками* на водата. Според тази вяра, наречена *рю:джин шинко* 竜神信仰, в много шинтоистки светилища се извършват различни традиционни земеделски ритуали (подобни на описания в предишната глава „Драконов фестивал на Нио“). Те са свързани с молитвословия за дъжд или спиране на дъжда, за добра оризова реколта, успешен риболов или дори за победна военна стратегия в битка. В *Енциклопедия на Шинто* е записано, че „*Молитви за дъжд са извършвани край реки, блата, езера, и дълбоки вирове, които са били считани за жилища на Рю:джин*“.

Цитирайки местните исторически хроники *Будзенкокуши* 豊前国志, написани от Такада Йошичика 高田吉近 през 1865 г., и други по-късни кадастрални източници, Маринус Уилям де Висер съобщава, че „съществували шестнадесет шинтоистки светилища за поклонение на божества, към които да се отправят молитви за дъжд или прекратяването му, а именно седем „върховни храма“ (в Исе, Ивашимицу, Камо, Мацуо, Хирано, Инари и Касуга), а също и в Охарано, Ямато Ишигами, Хиросе и Тацути, Сумиёши, Нibu и Кибуне...в провинция Бидзен, в района Камиге, езеро, наречено Драконова бездна (*Тацу но фучи 龍の淵*) било обитавано от местен японски дракон, който се славел с това, че дарявал с дъжд молещите се. А в провинцията Ечидзен, в района Сакай, на брега на река Кудзурю: 九頭龍川 („Реката на деветоглавия дракон“) и до ден-днешен се намира шинтоисткото светилище „Божественият Черен дракон“ (Кокурю: Мъоджин 黒龍明神). Там молбите ти за дъжд непременно ще бъдат чути“ (Фиссер 1919: 86).

Оказва се, че шинтоистките светилища в Япония, в които основният обект на поклонение е божеството дракон, не са малко. Списъкът им е твърде дълъг. Освен *Ицукушима джинджя* 嶼島神社 (което вече бе споменато в предишен раздел) има още няколко, посветени на морския цар-дракон и дъщерите му. По-известни са *Дайкай джинджя* 大海神社 в района Сумиёши 住吉区 на град О:сака 大阪市, *Ватацуми джинджя* 海神社 в района Таруми 垂水区 на град Ко:бе 神戸市, *Ватацуми джинджя* 綿都美神社 в град Китакю:шю: 北九州市 и *Ватацуми джинджя* 海神神社 на малкия островен архипелаг Цушима 対馬.

Шинтоистките светилища-храмове на дракона могат да се разделят на съдържащи в названието си думата дракон („Шинтоистки храм на дракона“ 龍神社) и други, които не я съдържат. Към първата категория спадат светилища в няколко различни префектури – в Акита 秋田県 (в град Ноширо 龍神社能代市), Ехиме 愛媛県 (в град Имабари 龍神社今治市), Ибараки 茨城県 (竜神社), в Ивате 岩手県 (龍神社 紫波郡矢巾町白沢中ノ口りゅう) и в Кумамото 熊本県 (в град Хитойоши 人吉市).

В префектура Канагава 神奈川県 се намира светилището *Кудзурю: джинджя* 九頭龍神社 ("Деветоглавият дракон"). Названието *Кудзурю: тайша* 九頭龍大社 носи и светилището в град Къо:то 京都, а в префектура Нара 奈良県 се намира „Светилището на златния дракон“ *Кирю: джинджя* 金龍神社, който е секторен храм от комплекса на древното шинтоистко светилище *Касуга тайша* 春日大社 в град Нара 奈良市. Светилището *Сейрю: джинджя* 青龍神社 в град Никко: 日光市 в провинция Точиги 栃木県 е храм на Лазурния дракон *Сейрю: 青竜*. Същият дракон има светилище и в района Кацушика 葛飾区 в Токио 東京.

В много от шинтоистките светилища в древната столица на Япония Кьо:то 京都, както и в околностите на историческия старопрестолен град присъства духът на дракона-ками. Художествено въплъщение на този дух са каменните статуи на дракони от двете страни на вратата на божествата *тории* 鳥居, охраняващи входа към светилището *Манаи джинджя* 真名井神社 (ил. 145). Каменните статуи на двойка дракони – небесен (*тенрю*: 天龍) и земен (*чирю*: 地龍) са в светилището *Кандакара джинджя* 神宝神社 (ил. 146), а статуя на Лазурния дракон има в единия край на покритата с бял чакъл площадка в двора на светилището *Хейан джингу*: 平安神宮 (ил. 147). Послание за магическата символика на дракона има и в статуята на храма във Фуджийошида 富士吉田市 (ил. 148).

В някои от шинтоистките светилища са изградени отделни параклиси с олтарни ниши за поклонение на дракона като олтара *кудзурю*: *шингу* в Хаконе *джинджя* 箱根神社⁹⁵ (ил. 149) и драконовия олтар в параклиса на шинтоисткото светилище Камигамо 上賀茂神社の新宮神社 (ил. 150).

Един от основните свещени атрибути на територията на всяко шинтоистко светилище е малкият изкуствен басейн с течаща в него вода, наречен *темидзуя* 手水舎. В много случаи представлява художествена композиция със статуя на дракон, от чиято пасть се стича вода в кръгло, квадратно или правоъгълно специално изградено или естествено каменно корито (ил. 151). Особено живописен е ансамбълът „Кудзурю: но темидзуя“ 九頭龍の手水舎 (ил. 152) в светилището Хаконе, пред олтара в параклиса

⁹⁵ Светилището е известно и с другото си име – Хаконе гонген 箱根権現, както и като Кудзурю: джинджя („Светилището на деветоглавия дракон“).

„Кудзурю:“. До или пред централните входове на редица будистки манастири също има *темидзуя* с дракон, някои от които са с покривни конструкции или изградени като беседки като в манастира Ко:шьо:джи 孝勝寺, Сендай, префектура Мияги (ил. 153).

В много шинтоистки светилища картилни или релефни изображения на дракон са използвани само като художествена украса под покривите (ил. 154, ил. 155). В други са оригинално декоративно решение за подпорните подпокривни конструкции *каерумата* 蓼股 (ил. 156). Пример за такова решение е драконовото изображение на портата Ро:мон в светилището *Цуругаока Хачимангу*: 鶴岡八幡宮 в град Камакура 鎌倉市.

Цветният релеф с названието „Окованият дракон“ つなぎの龍 (ил. 157) в Чичибу джинджя 秩父神社 (в град Чичибу 秩父市, префектура Сайтама 埼玉県) е изящна дърворезба, изработена от легендарния художник и скулптор Хидари Джингоро: 左甚五郎⁹⁶ и е своеобразно художествено въплъщение на история за дракон-вредител. Създанието всяка вечер идвало да пие вода от езерото и причинявало много щети на околните оризища, но било усмилено чрез оковане с вериги.

Множество пъстроцветни драконови изображения са част от изключително богатата декорация на Йо:меймон 陽明門 (ил. 158) в светилището То:шьо:гу: 東照宮⁹⁷ в

⁹⁶ Според някои източници художникът е живял и творил в началото на епохата Едо (около 1596–1644), а според други – съществуването на такава личност е спорно. Независимо от това, за изключителния талант на твореца се носели легенди по цялата страна. И до днес се счита за автор на множество дърворезби, скулпторни ансамбли и фигурни релефи, сред които е известната „Спяща котка“ („Немуринеко“ 眠り猫) в шинтоисткото светилище „Никко: то:шьо:гу“ 日光東照宮 в Никко.

Никко⁹⁷, която по несравнено ефектен начин съчетава шинтоистки и будистки архитектурни елементи. Таванът в една от многобройните ритуални сгради на този обширен комплекс е украсен с известното плафонно изображение „Ревящият дракон“ (*Накирю*: 鳴龍) (ил. 159). Названието произлиза от атракция, при която, ако застанал под него човек пляска с ръце, се предизвикват определени вибрации със звуков ефект, подобен на драконов рев.

⁹⁷ Първоначално светилището е било само гробница мавзолей на Токугава Иеясу 德川家康 (1542–1616) – основателя на династийното управление на шьогуните Токугава, а впоследствие се разраства и превръща в грандиозен музеен комплекс.

♦ Драконът в будистките манастири

Освен в шинтоистките светилища, драконовият мотив се среща – дори много по-често и в по-разнообразни форми – и в будистките, и особено в дзенбудистките манастири. Изображенията на дракон са неделима част от традиционната храмова архитектура и декоративното изкуство. Драконът присъства като орнаментална украса с релефи и/или барелефи на порталите и сградите в будистките храмови комплекси.

Освен по-горе споменатия сюжет, свързан с „Окования дракон“ в Чичибуджинджя, подобни истории за „наказани“ дракони, чийто образ е пресъздад с великолепни творби от дърворезба Хидари Джингоро:, са разпространени както в редица шинтоистки светилища, така и в будистки манастири в района на още няколко префектури като Шидзуока 静岡県, Канагава 神奈川県 и Нагано 長野県.

Само един пример предъврорезбата „Прикованият дракон“ (Кугидзукенорю: 釘付けの龍) на Хидари Джингоро (ил. 160), разположена над портата на манастира Kokusho:джи 国昌寺 в Сайтама. Според мълвата създаденият от Хидари Джингоро: дракон бил толкова майсторски изработен, че оживявал, излизал през портата на манастира и опус之乡авал оризовите полета. Жителите на околните селища го надвили, като забили няколко гвоздея в главата на дървената му фигура, и оттогава поразиите на дракона скънали⁹⁸.

Както в шинтоистките светилища, и в някои от будистките манастири като Миидера 三井寺 (известен и с названието Онджюо:джи 園城寺) в град О:цу 大津市, префектура Шига 滋賀県, драконът също е архитектурен елемент от оригиналната подпорна конструкция каерумата (ил. 161).

⁹⁸ Източник: <http://darumapedia-persons.blogspot.bg/2015/07/hidari-jingoro-carpenter.html>

Оригинална по рода си е дърворезбата с изображение на дракон, инсталрана на тавана на една от сградите на будисткия манастир Инджю:джи 引接寺 в град Шимоносеки 下関市, префектура Ямагучи 山口県 (ил. 162).

Както вече споменахме, драконът се смята за покровител на будизма. Образът му почти винаги присъства в манастирите и най-вече в дзенбудистките манастири както със скулпторни изображения, така и с оригинални рисунки по таваните на ритуалните помещения.

Нарисуваният от Кано: Таню (1602–1674) огромен дракон върху тавана (ил. 163) на централната ритуална сграда на манастира Мъо:шинджи 妙心寺⁹⁹ в град Къо:то 京都市 е известен с това, че когато човек го гледа, като върви в кръг под него, погледът на дракона не се отмества, но в зависимост от различните позиции, от които е наблюдаван, тялото му се движи, сякаш се извива и изглежда, като че или се издига нагоре, или се спуска към човека.

Също като в шинтоисткия светилищен комплекс То:шьо:гу:, в будисткия манастир Шьо:кокуджи 相国寺 има плафонно изображение, създадено от художника Кано: Мицурабу 狩野光信 (1565–1608). Тази творба сащо се нарича „Ревящият дракон“ (ил. 164), тъй като пляскането с ръце под нея също предизвиква вибрации със звуци, наподобяващи драконов рев.

Каменни или метални фигури на дракони (ил. 165) в будистките и особено в дзенбудистките манастири в Япония се срещат много често.

Японците вярват, че историческият град Къо:то 京都市 е покровителстван от пет духовни пазители – четирите пазители на посоките на света (лазурен дракон, бял тигър, черна костенурка и огнен феникс) и

⁹⁹ Един от най-големите дзенбудистки манастири на школата Риндзай-дзен в Япония, с около 3000 дъщерни манастири, храмове и параклиси, построен през 1337 г.

един – Жълтият (или Златен) дракон (ил. 167), който е страж на центъра на света. Затова в града има будистки манастири, посветени на почитта към духовете на всеки един от тези пазители. Тъй като според вярванията Лазурният дракон (*Сейрю:*) защитава града от изток, той има свое светилище – манастира „Кийомидзудера“ 清水寺¹⁰⁰, който се намира в източната част на Кьо:то. Впечатляваща е и каменната статуя на дракон, който „охранява“ входа на храма (ил. 166).

Драконовият елемент присъства както в японската храмова архитектура, така и в традиционната аранжировка на парковите пространства в манастирите.

Част от храмовия комплекс в някои дзенбудистки манастири са специалните външни коридори, представляващи дървени конструкции, изградени във формата на дракон. Ако се погледне отвисоко, дългият външен „Коридор на полегналия дракон“ в храма Ко:дайджи 高台寺¹⁰¹ в Кьо:то наподобява обтегнало се върху короните на дърветата влечуго. То сякаш пълзи по тях нагоре по планинския склон. Конструкцията е покрита със сиви керемидени плочки, които имитират люспесто покритие и подсилват представата за драконово тяло (ил. 168).

В същия манастир всяка година върху вълнообразната площ от ситен бял чакъл на градината в стил *каресансуй* 枯山水, наречена *хашинтей* 波心庭, се изгражда фигура на дракон, направен от цветни керемиди (ил. 169). В съчетание с дърветата и различни по размер камъни, аранжирани върху мъхови хълмчета наоколо, цялата композиция наподобява изплувал на повърхността на

¹⁰⁰ Будистки храмов комплекс, основан през 778 г., но повечето от сградите му застроявани през XVII век.

¹⁰¹ Ко:дайджи 高台寺, известен още като Джюбудзан Ко:дайджи 鶴峰山高台寺, е дзенбудистки манастир на школата Риндзай. Основан е през 1605 г.

езеро дракон. Според традициите на храма този дракон символизира настъпването на пролетта.

Оригинално произведение на изящното изкуство са пластиката с форма на драконова глава в манастира „Ко:дайджи“ (ил. 170), подобната композиция от две драконови глави, разположени в градината на будисткия храм Шьо:ренин 青蓮院¹⁰² (ил. 171), както и скулптората на дракон и меч в езерцето на храма Фукушима Шьо:тен 福島聖天¹⁰³ в град Осака (ил. 172).

Будистки манастири с думата дракон в названието

Много от будистките манастири, повечето от които представляват храмови комплекси, съдържат в названията си японската дума за дракон (*рю:* или *тацу*). Често на територията на по-големите манастири са разположени десетки по-малки дъщерни храмове, а някои от тях имат дъщерни манастири и/или храмови комплекси и в различни други, по-отдалечени места в страната.

Тъй като списъкът им е твърде дълъг, по-долу ще отбележим само малка част от тях¹⁰⁴, както следва:

Ръо:анджи/Рю:анджи 龍安寺¹⁰⁵ – дзенбудистки манастир „Умиротвореният дракон“ (школа Риндзай 臨濟宗).

Рю:биджи 龍尾寺 – будистки манастир „Драконова опашка“ (школа Шингон 真言宗).

¹⁰² Будистки манастир на школата Тендай 天台宗.

¹⁰³ Будистки храм на школата Шингон, основан през XVIII век.

¹⁰⁴ Списъкът е съставен с подбрана информация от сайтовете: http://www.chinabuddhismencyclopedia.com/en/index.php/Dragon_Temples и <http://dragondarumatamuseum.blogspot.bg/2011/12/dragon-temples.html> и е разширен с допълнителни данни за принадлежността на манастирите към различните будистки школи. Преводът от японски език на някои от названията е художествен, а не дословен.

¹⁰⁵ Манастирът е включен в списъка на световното културно наследство на ЮНЕСКО.

Рю:ганджи 龍岩寺 – дзенбудистки манастир „Драконова скала“ (школа Со:то: 曹洞宗).

Рю:геджи 龍華寺 – будистки манастир „Драконово цвете“ („ге“ 華 може да се преведе и като „Бодхи дървото на Майтрея“).

Рю:дзо:джи 龍藏寺 – будистки манастир „Драконово хранилище“ (школа Шингон 真言宗).

Рю:джюджи/Тацукидера 龍樹寺 – будистки манастир „Драконово дърво“ (школа Шингон 真言宗).

Рю:какуджи 龍角寺 – будистки манастир „Драконов рог“ (школа Тендай 天台宗).

Рю:ко:джи 龍興寺 – будистки манастир „Драконов успех“ (школа Шингон 真言宗).

Рю:ко:джи 龍口寺 – будистки манастир „Драконова паст“ (школа Ничирен 日蓮宗).

Рю:ко:джи 龍光寺 – будистки манастир „Драконова светлина“ (школа Шингон 真言宗).

Рю:монджи/Рьо:монджи 竜門寺¹⁰⁶ – дзенбудистки манастир „Драконова врата“ (школа Ринձай 臨濟宗).

Рю:онджи 龍穩寺/龍穩寺 – дзенбудистки манастир „Притихналият дракон“ (школа Со:то: 曹洞宗).

Рю:такуджи 龍澤寺 – дзенбудистки манастир (школа Со:то: 曹洞宗).

Рю:унджи 龍雲寺 – дзенбудистки манастир „Драконов облак“ (школа Ринձай 臨濟宗).

Рю:фукуджи 龍福寺 – дзенбудистки манастир „Драконово щастие“ (школа Со:то: 曹洞宗).

¹⁰⁶ Манастирът е включен в списъка на световното културно наследство на ЮНЕСКО.

Рю:фукуджи 龍腹寺 – будистки манастир „Коремът на дракона“ (школа Тендай 天台宗).

Рю:шьо:джи 龍照寺 – будистки манастир (школа Шингон 真言宗).

Тенрю:джи 天龍寺 – дзенбудистки манастир „Небесен дракон“ (школа Риндзай 臨濟宗).

Ил. 145: Вход към шинтоисткото светилище *Манаи джинджя*

Ил. 146:
Земният и Небесният дракон в шинтоисткото светилище Кандакара

Ил. 147: Сейрю: в Хейан джингу:

Ил. 148: В храм на дракона във Фуджийошида

Ил. 149: Олтар на параклиса Кудзурю: Шингу:
в светилището Хаконе/Кудзурю: джинджя

Ил. 150: драконовият олтар в параклиса на шинтоисткото светилище Камигамо

Ил. 151: *Кудзурю: но темидзуя* в светилището *Кудзурю: тайша*

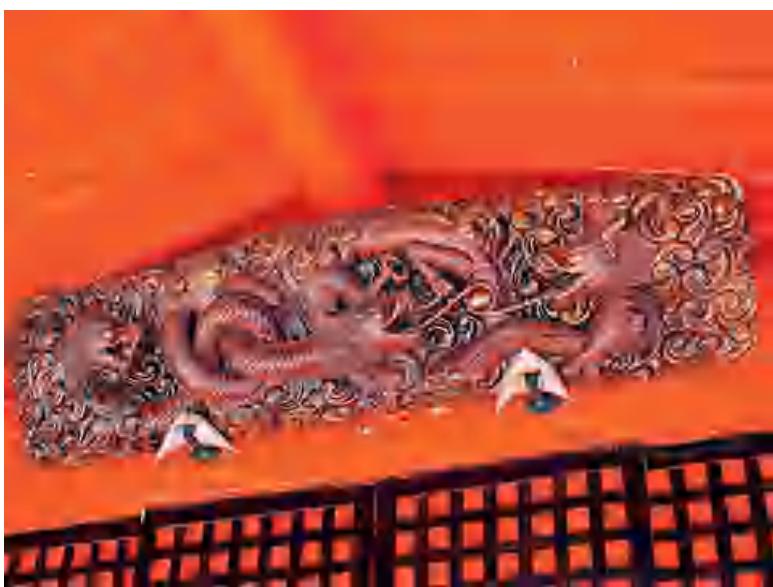
Ил. 152: Кудзурю: но темидзуя в светилището в Хаконе

Ил. 153:
Темидзуя в будисткия манастир „Ко:шьо:джи“ в префектура Мияги

Ил. 154: Декоративна резба под покрива
на шинтоисткото светилище О:гуши джинджя

Ил. 155: Подпокривен декоративен орнамент

muza-chan.net

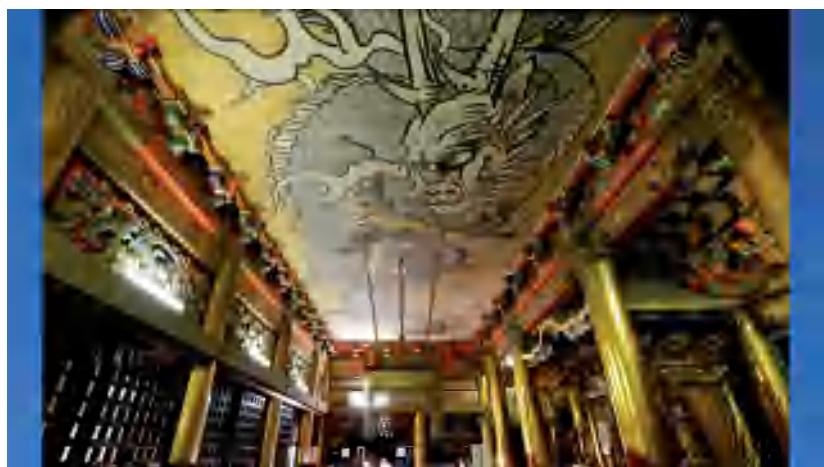
Ил. 156: Дракон като част от каерумата на портата Ро:мон
в светилището Цуругаока Хачимангу:

Ил. 157:
„Окованият дракон“ – релефна дърворезба в Чичибу джинджя

Ил. 158: Скулптори на дракони, украсяващи портала Йо:меймон в То:шъо:гу:, Никко:

Ил. 159: „Ревящият дракон“ в светилището То:шъо:гу:

Ил. 160: „Прикованият дракон“ в манастира „Кокушъо:джи“

Ил. 161:
Дракон в подпокривна подпора каерумата в манастира „Миидера“

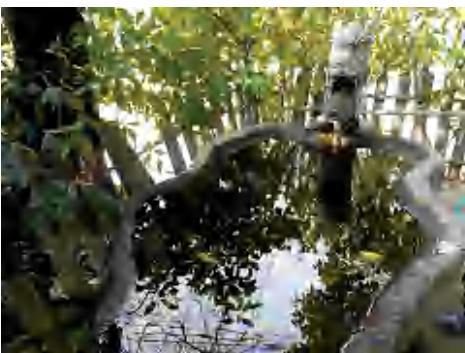
Ил. 162: Дърворезба на тавана в сграда на манастира „Индъкъо:джи“

Ил. 163: Плафон с дракон в манастира „Мъо:шинджи“

Ил. 164: „Ревящият дракон“
в Шъо:кокуджи

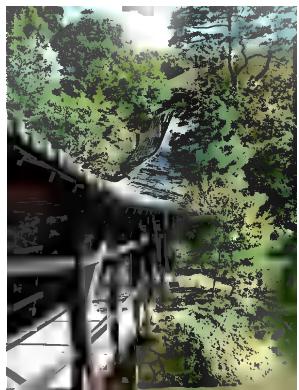
Ил.165: Каменна драконова глава
в Дзуйко:джи

Ил.166: Драконът покровител на Кийомидзудера

Ил. 167: Дракон пазител пред входа на храм

Ил. 168: Коридорът – дракон в Ко:дайджи

Ил. 169: Декоративен дракон в Ко:дайджи

Ил. 170: Скулптура на драконова глава в парка на храма Ко:дайджи

Ил. 171: Скулптори на драконови глави в храма Шьо:ренин

Ил. 172: Скулптура във Фукушима Шьо:тен, гр. Осака

*V. ДРАКОНЪП
В ПРИЛОЖНИТЕ ИЗКУСТВА
НА СЪВРЕМЕНИНА ЯПОНИЯ*

♦ Дракони в паркови и инфраструктурни обекти

Драконът съпътства всекидневието на съвременния японец. Трудно е да се открие сфера от живота на човека днес, в която да не се срещнат драконови изображения.

Освен в градините на будистките манастири и шинтоистките светилища, изображенията на дракона се срещат под различни форми на изящно изкуство и в съвременното урбанистично пространство.

Привлекателна гледка представляват белият дракон сред зелената поляна в Парка на цветята на езерото Хамана 浜名湖フラワーガーデン в град Хамамацу 浜松市, сътворен за градинската изложба по случай 21-ия фестивал на зеленината (ил. 173), както и композицията на дракон сред езеро (ил. 174), изработена от мъхове, клони и цветя.

На 100 метра над едно от живописните дефилета в Националния природен парк в провинция Ибараки 茨城県, между хълмовете на Хитачио:та 常陸太田 обтяга снага гигантският висящ мост „Рю:джин“ 竜神大吊橋. Той е с обща дължина 446 метра (ил. 175). Стената на едната от двете високи поддържащи конструкции в двата края на моста е декорирана с пъстри стенописи с образ на стилизиран летящ дракон (ил. 176), а в пространствата около тях има стилизиирани статуи на дракони (ил. 177).

♦ Дракон и ритуални предмети

Образът на дракона се използва като украса на ритуални предмети, каквато е орнаменталната декорация в долната част на гигантския фенер на портала Каминаримон 雷門 (ил. 178) в храма Сенсо:джи 浅草寺, в района Асакуса 浅草 на град Токио 東京 (ил. 179). Фенерът е емблематичен символ на храма и е с размери 3,9 м височина, 3,3 м широчина и тегло 700 кг. Рамковото му скеле е от бамбук и е облепено с 300 листа специална цветна амбалажна хартия.

Едно от множеството ценни произведения на изкуството, съхранявани днес в музеината колекция на националното богатство в манастира Ко:фукуджи 興福寺 в Нара 奈良, е старинният будистки ритуален гонг с бронзов обков, изработен в края на XII или началото на XIII век (ил. 180).

Драконовият мотив е широко разпространен сред япон-ците под формата на различни видове амулети (ил. 181) и талисмани (ил. 182), предназначени да носят успех и богатство. Особено важно значение драконът придобива през всяка „година на дракона“ според астрологичния китайски календар, който японците ценят заради философските идеи относно жизнения цикъл в живота на човека.

В шинтоистките светилища и до днес съществува ритуална практика за отправяне на молби към божествата (*ками*) чрез написване на желания за здраве и щастие върху дървени вотивни (оброчни) плочки, наречени *ема* 絵馬. Всяка година от едната страна на плочките се записват желанията, а от лицевата страна е изобразено съответно едно от дванадесетте животни на астрологичния календар. През годината на дракона това естествено е дракон,

а плочките се наричат *тацу-но ема* 辰絵馬 (ил. 183). Очакванията на хората, че желанията им ще се създнат през тези години, са още по-големи поради вярата им в магическата сила на дракона да покровителства човешките същества и да им носи благodenствие и благополучие в живота.

Надежди за здраве, силен дух и смелост на младите хора носят и сувенирните изрисувани дървени кукли *кокеши*, изобразяващи царя дракон Рю:джин (ил. 184). С драконови изображения са маските „Рю:о“ в традиционните танцови музикални представления *bugaku* 舞樂 (ил. 185), както и ръчно изработените големи хвърчила (ил. 186).

♦ Дракони в бита, модата и офиса

Драконът има художествено приложение в оформлението на декоративни пана на обществени места (ил. 187), в интериора на жилищни и хотелски помещения (ил. 188).

В съвременното японско жилище драконовото изображение се среща като украса на абажури на лампи (ил. 189), на домакински съдове от порцелан (ил. 190), на декоративни купи от метал (ил. 191), както и в дизайна на много други различни предмети на бита и всекидневието (ил. 192).

В миналото някои традиционни самурайски дрехи са били изработвани от тъкани с драконов мотив (ил. 193). Днес бродерии и щампи с изображения на дракон в дизайна на традиционните и съвременните японски облекла като ризи (ил. 194), кимоно (ил. 195), пижами (ил. 196), традиционни превръзки за глава *хачимаки* 鉢巻¹⁰⁷ (ил. 197), шапки (ил. 198), ветрила (ил. 199) и множество други най-разнообразни аксесоари към традиционното и модерното облекло, са предпочитани от хора на всички възрасти.

Според Джон Дауер, драконова опашка и драконови люспи могат да се използват като самостоятелен елемент на дизайна в различни японски приложни изкуства, а *амарю* („дъждовен дракон“) е един от образните вари-

¹⁰⁷ Предимно бели, но понякога и червени ленти от памучен плат, които се слагат на главата, над челото, по време на ритуални танци или фестивални изпълнения. Тъй като, освен че предпазват очите от стичащата се по лицето пот, те символизират решителност и висок борбен дух, по време на Втората световна война *хачимаки* са били знаков атрибут в облеклото на доброволците от отрядите на воините смъртници *камикадзе*.

анти, използвани и в японската хералдика (Дауер, 1971: 93).

Драконът се среща като орнамент на банкноти и монети (ил. 200, 201), на пощенски марки (ил. 202, 203), като поздравителни картички (ил. 204), върху корици на тетрадки (ил. 205) и като живописна украса на подложки за компютърни мишки (ил. 206, 207).

Изображения на дракон се гравират върху запалки (ил. 208) и мобилни устройства (ил. 209). Използват се дори в художественото моделиране на канцеларски пособия и аксесоари за офис като уреди телбод (ил. 210) и красиви скъпки писалки (ил. 211).

Има шахматни фигури с формата на дракон (ил. 212), часовници с драконови орнаменти, електронни игри и много други предмети от бита и всекидневието.

С разнообразни изображения на дракони са фигурките *оригами* в зависимост от въображението и начина на съзване на хартиените листчета (ил. 213, 214).

♦ Дракони във филми и телевизионни сериали

Драконът е често срещан мотив и в съвременната японска популарна култура. Днес драконът е широко разпространен герой в различни жанрове на съвременната художествена фантастика.

Освен в литературата дракони присъстват в японски многосерийни филми от жанра *токусацу* 特撮. Те са посветени на фантастични, приключенски или страшни истории за супергерои. Пример е Кралят дракон Гидора キングギドラ (ил. 215). Той е триглав златист дракон, който се явява под различни форми във филмите за *кайджю* 怪獸 – странни демонични същества като известното на цял свят чудовище Годзила ゴジラ (ил. 216). Гидора е образ във филми с Годзила.

От *кайджю* филмите от жанра *токусацу* е гигантският морски дракон Манда マンダ. Той се появява за пръв път във филма „Атрагон“ (『海底軍艦』) на режисьора Иширо Хонда 本多猪四郎 (1911–1993), през 1963 г. Филмът е създаден от филмовата компания „То:хо“ 東宝株式会社, по произведенията на известния като основател на фантастичния жанр в литературата писател и журналист Шюнро: Ошикава 押川春浪 (1876–1914). Сюжетът е свързан с глобална заплаха за съвременния свят от страна на изчезваща, но все се още много могъща подводна цивилизация, която е настроена враждебно и се стреми да колонизира човечеството. Манда е покровител на подводната империя-агресор. Срещу него се сражава съвършен подводен боен кораб „Го:тенго:“ („Атрагон“). Освен че е суперподводница, Го:тенго: може и да лети. Визията на Манда съвпада с образа на японския дракон. Той е с удължено змиевидно тяло и трипъстови лапи (ил. 217).

Ил. 173: Драконът в Парка на цветята в град Хамамацу

Ил. 174: Дракон сред езеро

Ил. 175: Висящият мост „Рю:джин“

Ил. 176:
Стенопис на моста „Рю:джин“

Ил. 177:
Статуя на дракон
пред моста „Рю:джин“

Ил. 178: Декорация с дракон на фенера в Сенсо:джи

Ил. 179: Каминаримон, Сенсо:джи

Ил. 180: Будистки ритуален гонг

Ил. 181: Талисман

Ил. 182: Амулет-медальон

Ил. 183:
Ема с драконом, даряющим счастье

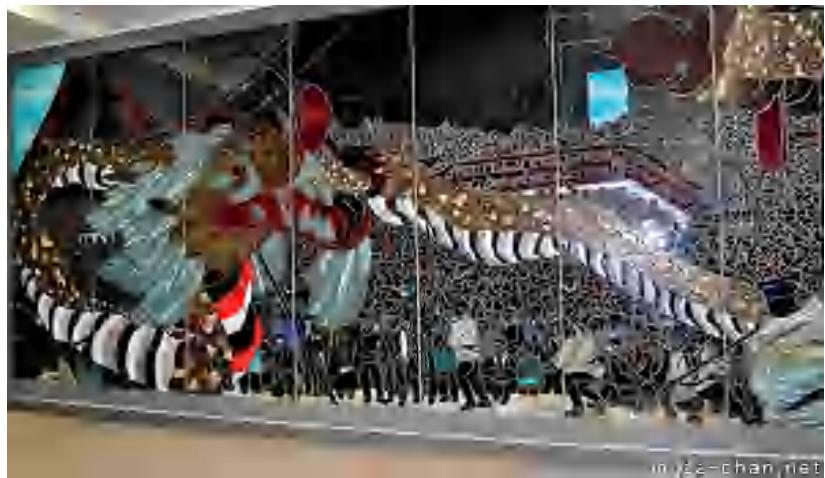
Ил. 184: Кокэши „Рю:джин“

Ил. 185: Маската „Рю:о“ за изпълнение на *бугаку*

Ил. 186: Японски хвърчила, декорирани с дракони

Ил. 187:

Пано – мозайка с изображение на дракон, станция Асакуса в Токио

Ил. 188: Стая в хотел в Токио

Ил.189: Лампа с дизайн дракон

Ил. 190: Чиния с дизайн дракон

Ил. 191: Декоративна сребърна купа с релефен орнамент

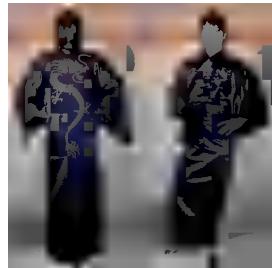
Ил. 192: Декоративна украса в жилище

Ил. 193: Традиционна самурайска дреха с дракони

Ил. 194: Дреха с драконов дизайн

Ил. 195: Мъжко кимоно

Ил. 196: Пижама

Ил. 197: Хачимаки

Ил. 198: Шапка

Ил. 199: Ветрило с драконов живописен орнамент

Ил. 200: Японски сребърни монети

Ил. 201: Гръб на златна японска монета (емисия 1870–1892)

Ил. 202: Пощенска марка

Ил. 203: Пощенска марка

Ил. 204: Новогодишна картичка

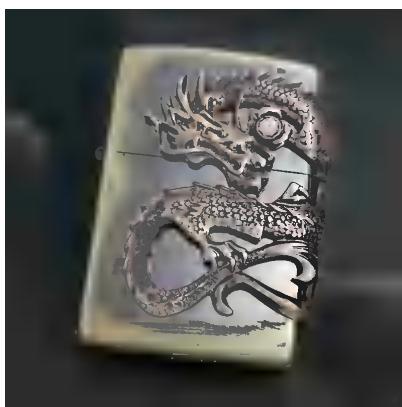
Ил. 205: Тетрадка

Ил. 206: Подложка за мишка

Ил. 207: Подложка за мишка

Ил. 208: Запалка

Ил. 209: iPhone

Ил. 210: Телбод

Ил. 211: Писалка

ил. 212:

Шах с фигури на дракон върху специална пейзажна поставка

Ил. 213: Оригами

Ил. 214: Оригами

Ил. 215: Драконът „Крал Гидора“

Ил. 216: Годзила

Ил. 217: Битката на дракона Манда с подводницата Го:тенго:

◆ В заключение

За да кажем, че познаваме Япония, би следвало да сме преминали през всички векове от нейната история, през духовните пластове на шинто и будизма, моделирали естетическите критерии в традиционните изкуства, през идеологиите на даоизма или конфуцианството. Всички тези фактори са допринесли за формирането на ценностната система и духовността на японците.

И все пак, дори и да не сме се доближили напълно до японското светоусещане, погледът към образците на японското изкуство, чрез които то е отразявало през вековете могъщия символен образ на дракона, би ни дарил с разбирането, че темата за дракона в японското изкуство е била и продължава да е източник на вдъхновение и стимул за креативност.

Макар и различни от нас, японците принадлежат към същата като нас човешка раса и също като нас живеят тук и сега. Раждат се, изпълнявайки шинто ритуали. Умират, изпращани според правилата на будизма. Хранят се седнали на пода и не с вилици, а с клечки. Ужасяват се от ръкостискането. Предизвикват природата с небостъргачи, построени в сейзмично опасни зони. Но и боготворят природата, обичат се, творят и очакват да настъпи утрешният ден както всички други хора по земята.

Но и вярват в духове и дракони, които възприемат като неразделни спътници в живота им. Фразата *гекирин ни фуреру* 逆鱗に触れる се тълкува като „да настъпиш/

провокираш началника" (Коджиен 19 :744), а *то:рю:мон*
登龍門 – като „врата към успеха" (Коджиен 19 :1711)¹⁰⁸.

Роденият в творческото въображение на японските майстори на изящни и декоративни изкуства художествен образ на дракона има силно магнетично въздействие. То не зависи и едва ли може да се повлияе от етнически различия или индивидуални предразсъдъци. Японският художествен образ на дракона създава не само у японците, но и у всеки човек усещането за вяра в могъществото на доброто и силата на духа, подсилва надеждите за живот без болка и страдание, за по-успешен утрешен ден.

¹⁰⁸ В превод „да изкатериш вратите на дракона“; свързва се с древната китайска легенда за шаран, който плувал срещу течението на Жълтата река. Когато успял с отскоци и гмуркания да изплува нагоре до върха на стръмен водопад, се превърнал в дракон и отлетял на небето.

Използвани и цитирани източници

- Аракава 2000: 荒川絃 : 龍の起源 : 紀伊国屋書店. 平成十二年(Хироши Аракава. *Произходитъ на дракона*. Кинокуния шьотен, 2000).
- Астон 1896: Aston, William George. *Nihongi: Chronicles of Japan from the Earliest Times to A.D. 697* 1. London: Japan Society of London, English translation.
- Бейкър 1998: Joan Stanley-Baker. *Japanese Art*. T&H, London, 1998.
- Бейтс 2002: Bates, Roy. *Dragons*. New York: Oxford University Press, 2002.
- Беливанова 2005: Бора Беливанова. Древнокитайска литература – Христоматия, УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2005.
- Боги, святыни, обряды Японии: Энциклопедия синто / Под ред. И. С. Смирнова; отв. ред. А. Н. Мещеряков; отв. секр. В. А. Федянина. — Москва: РГТУ, 2010, 98–99. 310 с. – (Orientalia et Classica: Труды Института восточных культур и античности).
- Дауер 1971: Dower, John W: *The Elements of Japanese Design. A Handbook of Family Crests, Heraldry and Symbolism*. Weatherhill Inc. New York/Tokyo, 1971. (ill. With over 2700 crests drawn by Kiyoshi Kawamoto).
- Виноградова Н. А., Николаева Н. С. *Искусство стран Дальнего Востока // Малая история искусств*. Москва, 1979.
- Висер 1969: M. W. De Visser. *The Dragon in China and Japan*. Cosimo, Inc., 2008.
- Всеобщая история искусств. Т. 1, 2 (кн. 2), 6 (кн. 1). Москва, 1956—65.
- Джоунс 2000: David E. Jones. *An Instinct for Dragons*. New York: Routledge; 1 edition 2000.
- Дун 1988: Zhiming, Doug, *Dinosaurs from China*, 1988.
- Евънс 2010: Kurikara: *The Sword and the Serpent, the Eightfold Way of the Japanese Sword*.
- Ито 2011: Itō, Satoshi: „Ugajin“. *Encyclopedia of Shinto*, Kokugakuin University, retrieved on August 15, 2011.
- Каваи 1995: Kawai Hayao. *Dreams, Myths and Fairy Tales in Japan*. Daimon, 1995, p. 107.
- Коджиен 1987: 広辞苑 (Пълен тълковен речник). 岩波書店 (Иванами шьотен), 1987.
- Макензи 2005: Donald A. Mackenzie *Myths of China and Japan*, 2005.
- Мачида Ко:ичи, Ш. Нагаи, 1978: 町田甲一 • 永井信一 : 日本美術小事典 : 角川書店. 東京, 昭和五十三年. (Мачида Ко:ичи,

- Шин` ичи Нагаи. *Малък енциклопедичен речник на японското изкуство*, Кадокава шютен, Токио, 1978).
- Мифологический словарь. Москва, 1999.
- Муцу 2002: Iso Mutsu. *Kamakura. Fact and Legend*. Tuttle Publishing, 2002.
- Нагата 1995: Nagata, Seiji и др. *Hokusai: genius of the Japanese Ukiyo-e*. Kodansha, 1995.
- Накорчевски 2000: А. А. Накорчевски. *Синто*. СПб., 2000.
- Николаева Н. С. *Декоративное искусство Японии*. Москва, 1972.
- Николаева 1989: Н. С. Николаева. *Декоративные росписи Японии 16-18 веков*. Москва, Изобразительное искусство 1989.
- Ока 1992: Oka, Isaburo. *Hiroshige: Japan's Great Landscape Artist*. Kodansha, 1992.
- Ортолани, 1995: Ortolani Benito. *The Japanese Theatre: From Shamanistic Ritual to Contemporary Pluralism*. Princeton University Press, 1995.
- Осемдесет и осем... 2002: *Осемдесет и осем свещени места на Шикоку. Изложба „Ку:кай и културата на поклонничеството“* 四国靈場八十八ヶ所 空海と遍路文化展. Майничи шимбуунша 每日新聞社, 2002.
- Речник на термините в японското изкуство, 1990: A Dictionary of Japanese Art. Tokyo Bidjutsu Co. Ltd., Tokyo, 1990.
- Роус 2001: Rose, Karol. *Giants, Monsters, & Dragons*. CA, USA: Norton Paperback. 2001.
- Смит 2002: Paul Jordan-Smith. *An Instinct for Dragons by David E. Jones*. In: Western Folklore. Vol. 61, No. 1 (Spring, 2002).
- Тадзawa 1981: *Biographical Dictionary of Japanese Art*. (Supervising Editor: Yutaka Tazawa), Kodansha International Ltd. Tokyo, 1981.
- Тайлър 1992: Tyler Royall (ed. & trans.). *Japanese Nō Dramas*. London: Penguin Books, 1992.
- Фаулър 1997: Fowler, Sherry. 1997. „In Search of the Dragon: Mt. Murō’s Sacred Topography,” *Japanese Journal of Religious Studies* 1-2: 145-161.
- Фиссер 1919: Дракон в Китае и Японии. Амстердам, 1919. (<http://www.library.ru/help/docs/n82396/1.pdf>) - De VISSER, M.W. *The Dragon in China and Japan*. Akademie van Wetenschappen te Amsterdam. (Printed in Germany 1969. Title № 2066).
- Фишер Р. Е. *Искусство буддизма*. – Москва, Слово/Slovo, 2001.
- Хайам 2001: Higham, C., 2001, *The Civilization of Angkor*, London: Weidenfeld & Nicolson, 2001.

- Хенниг 1961: Хенниг, Р. *Неведомые земли.*// Т. II. Москва, 1961.
- Цигова 2006: Б. Цигова. *Пътят на словото в Япония (За изреченото и написаното през вековете).* София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, 2006.
- Цигова 2014: Б. Цигова. *Дзен и традиционните японски изкуства.* София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, 2014.
- Шиммура 1987: 新村出 (Шиммура Идзуру). *Коджиен.* 岩波書店, 1987.
- JHTI (2002). „*Nihon Shoki*”. Japanese Historical Text Initiative (JHTI). UC Berkeley, Retrieved Apr 2012.

Източници на илюстрациите

- ил. 1: https://en.wikipedia.org/wiki/Hongshan_culture
- ил. 2: http://hua.umf.maine.edu/China/astronomy/tianpage/0006H_9183w.html
- ил. 3: https://en.wikipedia.org/wiki/Pig_dragon
- ил. 4: <http://chinesedragondance.blogspot.com/2014/04/chinese-dragon-stories-chinese-dragon.html>
- ил. 5: <http://kanji-symbol.net/tag/fanciful-creature/>
- ил. 6: <http://kanji-symbol.net/tag/fanciful-creature/>
- ил. 7: <http://tourismaesthetics.com/wp-content/uploads/2013/06/China-Dragon.jpg>
- ил. 8: <http://www.tofugu.com/2012/09/17/what-do-you-know-about-japanese-dragons/>
- ил. 9: https://en.wikipedia.org/wiki/Chinese_dragon
- ил. 10: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:DragonThrone.jpg>
- ил. 11: <http://web-japan.org/museum/painthist/phnaraj/phnaraj13.html>
- ил. 12: <http://autobotchari.deviantart.com/art/Ka-Riu-Dragon-258402765>
- ил. 13: <http://www.tattoosdaily.com/japanese-dragon-tattoo/>
- ил. 14: <http://collections.vam.ac.uk/item/O74843/the-treasure-ship-takarabune-woodblock-print-hiroshige/>
- ил. 15: <http://www.ryuhodou.com/shishin/shishin.html>
- ил. 16: [\(Photos from Comprehensive Dictionary of Japan's National Treasures 国宝大事典 \(西川 杏太郎. ISBN 4-06-187822-0\).](http://www.onmarkproductions.com/html/shitenno.shtml)
- ил. 17: http://dragonwisdom.wikia.com/wiki/File:Chinese_dragon_and_pheonix.jpg

- ил. 18: <http://www.artgallery.nsw.gov.au/collection/works/252>.
1981/
- ил. 19: Снимка от личен архив
- ил. 20: <http://blogs.yahoo.co.jp/shirokichikyo/39696409.html>
- ил. 21: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hachi_Dairyuuoo_Nagaraja.jpg
- ил. 22: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hokke_mandala.jpg
- ил. 23: <http://www.orientaloutpost.com/proddetail.php?prod=ds-bds4>
- ил. 24: <http://www.healingtaousa.com/cgi-bin/articles.pl?rm=mode2&articleid=141>.
- ил. 25: <http://astronomologer.com/2012/01/ophiuchus-2012-chinese-year-of-the-water-dragon/>
- ил. 26: http://www.inkdancechinesepaintings.com/chinese-artists/yi-jian-fu_1.html
- ил. 27: <http://www.cits.net/china-guide/places/longhu-shan.html>
- ил. 28: <http://www.chinatour.com/lijiang/lijiang-attractions.html>
- ил. 29: http://www.chinatourmap.com/guilin/longji_terraces.html
- ил. 30: <http://www.shodoshima-genki.jp/blog/entry-69.html>
- ил. 31: <http://minami-mie.info/hyakusen.php/item/90>
- ил. 32: <http://senmaida.wajima-kankou.jp/en/>
- ил. 33: http://japan-magazine.jnto.go.jp/en/1504_riceterrace.html
- ил. 34: https://en.wikipedia.org/?title=Huanglong,_Sichuan
- ил. 35: <http://www.visitourchina.com/zhangjiajie/attraction/yellow-dragon-cavern.html>
- ил. 36: <http://www.japan-talk.com/jt/new/enoshima>
- ил. 37: <http://www.asahi-net.or.jp/~pu4i-aok/shopdata/enoshima/enoshimae.htm>
- ил. 38: <http://www.jarman-international.com/news-events/dragons-in-enoshima/#.VrCmI7KLST8>
- ил. 39: <https://japanesemythology.wordpress.com/tag/five-headed-dragon/>
- ил. 40: <http://ukiyo-e.org/image/mfa/sc133706>
- ил. 41: <http://www.awanavi.jp/docs/2013031100807/files/ryugatake3-thumbnail2.jpg>
- ил. 42: <http://takasagojp.wix.com/omiyage#!untitled/clwn>
- ил. 43: <http://www.hamamatsu-books.jp/en/category/detail/4cf3e1ee8b9d6.html>
- ил. 44: <http://www.inhamamatsu.com/activity/ryugashido.php>

- ил. 45: <http://en.japantravel.com/shizuoka/ryugashido-cavern/2952>
ил. 46: <http://www.panoramio.com/photo/101885915>
ил. 47: <http://www.japan-guide.com/e/e5028.html>
ил. 48: <http://shizuoka.mytabi.net/izu/archives/ryugukutsu.php>
ил. 49: <https://en.wikipedia.org/wiki/Yangtze>
ил. 50: <http://www.china-tour.cn/China-Pictures/Yellow-River-Crossing-the-Wei-He-Plateau>
ил. 51: http://kvartirka.com/blog/7_major_rivers_of_russia/
ил. 52: <http://www.china.org.cn/english/environment/243428.htm>
ил. 53: https://en.wikipedia.org/wiki/Tenry%C5%AB_River
ил. 54: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nagano_tenryukyo_ryukakuho.jpg
ил. 55: <http://alljapantours.com/go-attrcont.php?cid=3&sid=5&p=AY112216397>
ил. 56: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ryumon-no-taki_Falls_-_01.jpg
ил. 57: https://ja.wikipedia.org/wiki/%E3%83%95%E3%82%A1%E3%82%A4%E3%83%AB:D30_8091.jpg
ил. 58: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ry%C5%ABmon-daki_Kagoshima.jpg
ил. 59: <http://www.japan-guide.com/e/e3813.html>
ил. 60: http://www.nazotoki.com/dragon_triangle.html
ил. 61: <https://www.tsunagujapan.com/did-you-know-there-are-differences-in-onsen-water/>
ил. 62: <http://www.ltolman.org/japan2000/helltour.htm>
ил. 63: Снимка от личен архив
ил. 64: <http://www.chinatourguide.com/blog/index.php/exciting-chinese-dragon-boat-festival-2009/>
ил. 65: <http://okinawa.stripes.com/news/check-out-naha-hari-festival-dragon-boat-races-may-3-5>
ил. 66: <http://www.onthegotours.com/blog/2015/04/the-dragon-boat-race-festival-2015/>
ил. 67: <http://coatsjapanjournal.blogspot.bg/2010/05/dragon-boat-races.html>
ил. 68: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dragon_dance_at_China_1.jpg
ил. 69: <https://www.ambassadors-japan.com/en/tokyodailylife/397/>
ил. 70: Снимка от личен архив
ил. 71: <http://japan-festival.net/nio-dragon-festival-2/>
ил. 72: <http://www.taleofgenji.org/daikaku.html>

- ил. 73: <http://www.ibtimes.com/chinese-new-year-2012-pictures-dragon-decorations-china-photos-709438>
- ил. 74: <http://www.chopsticksny.com/contents/yokoso/2012/06/8956>
- ил. 75: <http://ajw.asahi.com/article/globe/feature/festivals/AJ201310270001>
- ил. 76: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Chichibu_ryusei_Fes_1.jpg
- ил. 77: https://en.wikipedia.org/wiki/Katase-Enoshima_Station
- ил. 78: <http://www.myjapanesehanga.com/home/artists/tsukioka-kogyo-1869-1927/noga-taikan-kasuga-ryujin>
- ил. 79: <http://data.ukiyo-e.org/famsf/images/3306201405530072.jpg>
- ил. 80: http://www.toshidama-japanese-prints.com/main-images/Gekko_Urashima_Leaving_Palace_under_Sea.jpg
- ил. 81: <http://ukiyo-e.org/image/artofjapan/06123828>
- ил. 82: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:YamataNoOrochi.jpg>
- ил. 83: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dragon_Susanoo_no_mikoto_and_the_water_dragon.jpg
- ил. 84: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Yoshitoshi_Nihon-ryakushi_Susanoo-no-mikoto.jpg
- ил. 85: <http://ukiyoe-art.blogspot.bg/2009/11/dragon-by-shuntei-katsukawa-1815-1820.html>
- ил. 86: http://iwamikagura.jp/modules/iwamikagura_db/content0025.html
- ил. 87: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dojo-ji_Engi_Emaki.jpg
- ил. 88: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Suuhi_Nure-onna.jpg
- ил. 89: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Zennyo_Ryuo_-Hasegawa_Touhaku.jpg
- ил. 90: <https://www.tumblr.com/tagged/benzaiten>
- ил. 91: <https://en.wikipedia.org/wiki/Benzaiten>
- ил. 92: <https://en.wikipedia.org/wiki/Benzaiten>
- ил. 93: <http://www.metmuseum.org/collection/the-collection-online/search/54391>
- ил. 94: <http://www.japaneseprints-london.com/?s=HOKKEI>
- ил. 95: <http://www.metmuseum.org/collection/the-collection-online/search/54820>

- ил. 96: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Zeniarai_Benzaiten_Kamakura_Snake.jpg
- ил. 97: Снимка от личен архив
- ил. 98: <http://www.loc.gov/pictures/resource/jpd.02720/>
- ил. 99: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kurikara_Dragon_Sutra_Box.JPG
- ил. 100: http://nippon-kichi.jp/kichiCnt/img/1294/1294_01_o.jpg
- ил. 101: http://fudosama.blogspot.com/2006_07_01_archive.html
- ил. 102: <http://tencoo.fc2web.com/jinja/ooyama03.jpg>
- ил. 103: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Naritasan-dragon-and-sword.jpg>
- ил. 104: <http://uncovered.ichie-tokyo.com/no-art-no-kyoto-the-zen-art-in-kenninji/>
- ил. 105: https://en.wikipedia.org/wiki/Kan%C5%8D_Sanraku
- ил. 106: <http://www.worcesterart.org/collection/Japanese/1987.10.html>
- ил. 107: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kano_Naonobu_Dragon_emerging_from_clouds_and_waves.jpg
- ил. 108: <http://mezurashibooks.tumblr.com/post/978203528/cano-hogai-commemoration-of-100th-anniversary-of>
- ил. 109: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Okyo_Dragon.jpg
- ил. 110: <http://www.wikiart.org/en/katsushika-hokusai/dragon>
- ил. 111: http://www.dragonsinn.net/Gallery/Art8/dragon_wizard2.jpg
- ил. 112: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hokusai-fuji-koryuu.png>
- ил. 113: <http://www.fujiarts.com/cgi-bin/item.pl?item=586117>
- ил. 114: <http://ukiyo-e.org/image/wbp/839709258>
- ил. 115: https://en.wikipedia.org/wiki/Ogata_Gekk%C5%8D
- ил. 116: <http://ukiyo-e.org/image/artelino/12299g1>
- ил. 117: <http://visionsofwhimsy.blogspot.bg/2011/07/here-be-dragons-part-2.html>
- ил. 118: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Brooklyn_Museum_-_Panpipe_Flute_-_Kubo_Shunman.jpg
- ил. 119: <http://www.theartofjapan.com/art-detail/?inv=08134322>
- ил. 120: <http://www.japanesprints-london.com/ukiyo/e/images/ichiryusai-hiroshige-1797-1858-paintings-97a.jpg>
- ил. 121: <http://www.mfa.org/collections/object/dragon-in-clouds-214921>
- ил. 122: <http://museums.fivecolleges.edu/browser.php?m=objects&kv=157097&i=3059978>

- ил. 123: <http://artchival.tumblr.com/post/56817226241/utagawa-kuniyoshi-dragon-and-waves-c-1827-31>
- ил. 124: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kuniyoshi_Utagawa,_Dragon_2.jpg
- ил. 125: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Taira_Tomomori_and_a_sea_dragon.jpg
- ил. 126: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hinoto_-Koga_Saburo,_suspended_in_a_basket,_watching_a_dragon.jpg
- ил. 127: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/cd/Yoshitsuya_The_Fiery_Dragon.jpg
- ил. 128: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Yoshitsuya_The_Red_Dragon.jpg
- ил. 129: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kunisada_II_The_Dragon.jpg
- ил. 130: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dragon_by_Ogata_K%C5%8Drin_-_Nelson-Atkins_Museum_of_Art_-_DSC09083.JPG
- ил. 131: <http://www.odditycentral.com/art/hitofude-ryuu-the-japanese-art-of-painting-dragons-with-a-single-brush-stroke.html>
- ил. 132: <http://blog.goo.ne.jp/hazar/e/ff8e80f091e90b000dd05cdca21dcce>
- ил. 133: <http://www.japanvisitor.com/japanese-culture/kote-e-art-plaster-relief>
- ил. 134: <http://www.japanvisitor.com/japanese-culture/kote-e-art-plaster-relief>
- ил. 135: <http://blog.goo.ne.jp/hazar/e/ff8e80f091e90b000dd05cdca21dcce>
- ил. 136: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Former_Iwashina_School_Frame.jpg
- ил. 137: http://nippon-kichi.jp/kichiCnt/img/5184/5184_02_o.jpg
- ил. 138: http://www.sanmei.com/Pictures/Sword/F2990_S8878_PUP2.jpg
- ил. 139: <http://www.mfa.org/collections/object/fuchi-kashira-with-designs-of-dragon-and-clouds-9696>
- ил. 140: <http://yajifun.tumblr.com/post/9742327076/pair-of-menuki-in-the-form-of-dragons>
- ил. 141: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ono_Mitsutaka_-_Tsuba_with_Dragon_in_Clouds_-_Walters_51359.jpg

- ил. 142: <http://www.ncjsc.org/images/main/WebYoshitsuguKozuka.jpg>
- ил. 143: <http://www.samuraiwarriorswords.com/images/AH2314ajpg?osCsid=7117226dcbe78c0dea9d1345b73a4c>
- ил. 144: <http://www.nihontoantiques.com/archive/fss380.htm>
- ил. 145: <http://guide.travel.co.jp/photo/2262/1/>
- ил. 146: <http://merosu.com/ryu.html>
- ил. 147: <http://merosu.com/ryu.html>
- ил. 148: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/2/25/Dragonn3.jpg>
- ил. 149: <http://www.greenshinto.com/wp/2011/12/08/kuzuryu-shrine-subshrine-of-hakone-jinja/>
- ил. 150: <http://merosu.com/ryu.html>
- ил. 151: <http://ichigo2015.hatenadiary.jp/entry/2016/03/24/224805>
- ил. 152: <http://japantravelmate.com/photo/9-headed-dragon-shinto-water-purification-basin-hdr-photo>
- ил. 153: <http://www.yurukaze.com/meanwhile-in-japan/water-dragon-at-the-kosho-ji-temple-sendai-city-japan/>
- ил. 154: <https://shizuokagourmet.files.wordpress.com/2014/07/ogushi.jpg>
- ил. 155: http://shizuoka.mytabi.net/hakone/images/kuzuryu-jinja_06.jpg
- ил. 156: <http://muza-chan.net/aj/poze-weblog4/kaerumata-tsurugaoka-hachimangu-big.jpg>
- ил. 157: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Chichibu-jinja_Tsunagi-no-ryu.jpeg
- ил. 158: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nikko_Toshogu_Yomeimon_M3247.jpg
- ил. 159: <http://image.slidesharecdn.com/japan16nikko8-151226012617/95/japan16-nikko8-7-638.jpg?cb=1452253446>
- ил. 160: <http://darumapedia-persons.blogspot.bg/2015/07/hidari-jingoro-carpenter.html>
- ил. 161: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mii-dera_Otsu_Shiga_pref12s3000.jpg
- ил. 162: http://personen137.rssing.com/chan-53637011/all_p2.html
- ил. 163: <http://happy-travelling.com/shop/myoshin-ji-temple/>
- ил. 164: http://www.kyoto-magonote.jp/en/photos/4_OK_shokokuji.jpg
- ил. 165: <http://merosu.com/zuikouji.html>

- ил. 166: <https://media-cdn.tripadvisor.com/media/photo-s/0a/2f/0d/29/esculturas-en-los-jardines.jpg>
- ил. 167: <http://www.merosu.com/ryu.html>
- ил. 168: http://kyoto.asanoxn.com/places/higashiyama_mid/kodaiji/phkdj190.htm
- ил. 169: http://kyoto.asanoxn.com/places/higashiyama_mid/kodaiji/phkdj310.htm
- ил. 170: <http://www.taleslikethese.com/ourjournal/2015/7/27/the-most-beautiful-temples-and-shrines-in-kyoto>
- ил. 171: <http://japanesesymbols-of-presence.com/nio.html>
- ил. 172: http://kannon33.blogspot.bg/2011_07_01_archive.html
- ил. 173: <https://shizuokagourmet.files.wordpress.com/2014/05/white-dragon-3.jpg>
- ил. 174: <https://shizuokatourism.com/2014/07/04/dragons-in-shizuoka-prefecture-1/>
- ил. 175: http://www.japantimeline.jp/en/ibaraki/hitachiota_city/ryujin_large_suspension_bridge/
- ил. 176: <https://ibarakey.files.wordpress.com/2013/05/043.jpg>
- ил. 177: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ryujin_big_suspension_bridge_\(6367541589\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ryujin_big_suspension_bridge_(6367541589).jpg)
- ил. 178: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kaminarimon_lantern_bottom_2006.JPG
- ил. 179: <http://www.myeggnoodles.com/exploring-asakusa-and-sensoji-temple-in-tokyo.html>
- ил. 180: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kagenkei_Gong_Stand_Kofukuji.JPG
- ил. 181: http://global.rakuten.com/en/store/fuuusuis3/item/kaiunkado-04/?s-id=borderless_recommend_item_en
- ил. 182: <http://www.amazon.com/Amulet-Emperor-Protection-Pendant-Necklace/dp/B00BAK9AB4>
- ил. 183: <http://kytotraditions.com/images/30943a%20ema.JPG>
- ил. 184: <http://www.bestjapan.tokyo/product/502>
- ил. 185: <http://collections.vam.ac.uk/item/O75159/ryo-o-mask-unknown/>
- ил. 186: http://omamori3.rssing.com/chan-14186425/all_p7.html
- ил. 187: http://alterability1.rssing.com/chan-2718145/all_p51.html
- ил. 188: <http://en.parkhoteltokyo.com/gallery/>
- ил. 189: <http://www.graphics.com/article/hokusai-boston-museum-fine-arts>

- ил. 190: <https://sommerstein0411.files.wordpress.com/2014/12/dscf6590.jpg>
- ил. 191: <http://www.onlinegalleries.com/art-and-antiques/detail/a-japanese-silver-bowl-decorated-with-a-dragon/112815>
- ил. 192: <https://japanesepots.files.wordpress.com/2014/02/20140224-152931.jpg>
- ил. 193: http://www.dragonsinn.net/Gallery/Art8/dragon_coat2.jpg
- ил. 194: <http://www.japanesestyle.com/happi-red-dragon>
- ил. 195: <http://www.jlifeinternational.com/apparel/kimono/Images/k13kaenbk.jpg>
- ил. 196: http://www.cafepress.co.uk/+hokusai_dragon_mens_dark_pajamas,1126627812
- ил. 197: <http://www.japanesestyle.com/hachimaki-dragon>
- ил. 198: <http://www.japanesestyle.com/dragon-cap>
- ил. 199: <http://nippon-tomodachi.com/?pid=1275861>
- ил. 200: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:1yen-M3.jpg>
- ил. 201: <http://www.hubert-herald.nl/NihonSymbols.htm>
- ил. 202: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Dragons_on_stamps
- ил. 203: http://www.stampcommunity.org/topic.asp?TOPIC_ID=21044&whichpage=11
- ил. 204: http://www.sakura-hostel.co.jp/blog/2011/12/nengajo_-.html
- ил. 205: http://www.zazzle.co.uk/dragon_hokusai_japanese_fine_art_note_book-130057365263755480
- ил. 206: <http://www.zazzle.co.uk/hokusai+dragon+mouse+mats>
- ил. 207: <http://www.zazzle.co.uk/japanese+symbols+mouse+mats>
- ил. 208: <http://www.ebay.com/bhp/japanese-zippo>
- ил. 209: <http://www.zazzle.co.uk/dragon+tattoo+iphone+6+cases>
- ил. 210: <http://www.medievalcollectibles.com/c-312-dragon-home-decor.aspx>
- ил. 211: http://www.platinum-pen.co.jp/e_press_270713.html
- ил. 212: http://www.bargainbunch.com/dragons/color_dragon_chess_set.html
- ил. 213: <http://www.giladorigami.com/origami-dragons-5>
- ил. 214: <http://ivy-juniper.deviantart.com/art/Origami-Simple-Dragon-265034290>
- ил. 215: http://jadensadventures.wikia.com/wiki/File:King_Ghidorah_91.jpg

- ил. 216: http://jadensadventures.wikia.com/wiki/Godzilla?file=Godzilla-godzilla-46212_659_851.jpg
ил. 217: http://godzilla.wikia.com/wiki/File:SONORAMA_-_Giant_Dragon_Manda_3.jpg

Източници на фигураните в текста

- фиг. 1: <http://all-japan.livejournal.com/105294.html>
фиг. 2: <http://okamimythology.tumblr.com/post/28214928258/urashima-and-the-dragonians>
фиг. 3: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Zenkenkojitsu-vol01-no18-Agatamori.jpg>
фиг. 4: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:SekienDojoji-no-kane.jpg>
фиг. 5: <https://ja.wikipedia.org/wiki/%E6%BF%A1%E5%A5%B3#/media/File:SekienNureonna.jpg>
фиг. 6: <http://www.asia.si.edu/sotatsu/object.asp?id=F1905.229-230>
фиг. 7: <https://www.artsy.net/artwork/katsushika-hokusai-the-ash-blowing-dragon>
фиг. 8: <http://www.dragonsinn.net/art-east.htm>
фиг. 9: http://www.dragonsinn.net/Gallery/Art8/hokusai_bnwdragon2.jpg

